PAJAUTA

TRUMPAI IŠPASAKOTA
LIETUVOS ISTORIJA

JUOZAPO ZAVADZKIO SPAUSTUVĖS IŠLEIDIMAS
VILNIUS 1912.

TRUMPAI IŠPASAKOTA
LIETUVOS ISTORIJA.

ĮŽANGA.

Žemės aprašymas.—Tautos kiltis.—Ant to žemės ploto, kur iš vienos pusės inteka į Baltąsias jūres Visla, iš antros—Vakárė Dauguva, buvo šalis, senovėj apgyventa Lietuvių tautos prótėvių, Nemuno ir Vilijos (Neries) vandenų vilgoma, apaugusi dideliausiomis giriomis.

Mūsų protėviai esą če atkeliavę senųsenovėje, dar Kristui negimus. Tuomet senovės giminės, bendru vardu vadinamos arijais, vyko iš Vakarų Azijos Europon ir palengvėle amžiais ten kūrėsi nuo Atlanto vandenyno krantų ligi Kaukazo kalnų.

Taigi Lietuviai yra *Arijų* arba *Kaukazo* padérmės šaka.

Giminės.—Visa Lietuvių padérmė paskui išsiskaidė įvairiomis giminėmis; jų vardais buvo pramintos šalįs, siekiančios Baltųjų jūrių pakraščio: Prūsija arba Prūsai, Lietuva su Žemaičiais ir Latviai (pirmasis žemlapėlis). Prūsijoj gyveno Prūsai, vyriausia, rodos, ir šviesiausia Lietuvių gi-

minė; toj šalelėj buvęs pirmutinis, iš pasakojimų žinomasis, Lietuvių ir Prūsų karalius; apie jį netrukus gausime daugiau žinoti. Če Prūsai steigė prekybos miestus, taip antai buvo įsteigę Drūsos miestą. Toliau, pagal Nemuno, Vilijos, Nevėžio ir Dubisos upes tęsėsi tikroji Lietuva su Žemaitija, apgyventa Lietuvių (Augštaičių) ir Žemaičių;. o į žiemius ir pietus nuo jos, abiem Dauguvos pakrantėm, plačiai siekdama jūrės, buvo trečioji ir pastaroji šalis, Latvija su Kuršu ir Žemgalija, apgyventa *Latvių, Kuršininkų* ir *Žemgalių*. Visos tos Lietuvių giminės gyvenusios santarvėje, turėjusios vieną kalbą ir tikybą.

Kalba ir būdas. Savo kalbą atsinešė Lietuviai iš Rytų, iš Azijos, iš to Europos tautų lopšelio. Ta kalba, atskiri nuo kaimynių-tautų kalbos, laikoma Europoj seniausia. Nūnai tebešneka lietuviškai su viršum du milijonu mūsų krašto gyventojų: Žemaičiuose, Baltųjų jūrių pakraštyje ir Lietuvos viduryje, Nemuno srityje.

Senovės Lietuviai vertėsi ir manėsi tuo-pat, kuo ir kiekviena ano meto nusistovėjusi tauta: dirbo žemę, medžiojo žvėringose giriose, laikė ir ūgdė naminius gyvulius, žuklavo ir t. t. Lietuvių amatai ir menas, kaip ir kitų pirmapradžių giminių,

buvo paprasti ir netobūlųs; jų tikyba buvo pagoniška, tariant jie garbino visų-pirma saulę, žvaigždes, mėnesį, paskui gi daugybę netikrų dievų ir deivių.

Lietuvių mitologijos žodelis. Iš pasakojimų, mums užsilikusių iš senovės meto, galime įsivaizdinti, kokias dievybes garbino senovės Lietuviai. Nors jos yra tušti prasimanymai, tečiau mums parodo, kokios nuovokos būta mūsų protėvių, ilgai neturėjusių krikščionių tikybos šviesumo, apie Dievybę, apie dangų, apie būsimąjį žmogaus gyvenimą. Vyriausias senovės Lietuvių dievas dangūje buvo *Praamžius*, kurs valdęs visą pasaulį, kuriam buvę paklusnųs visi kiti dievai. Žemės drebėjimą senovės Lietuviai aiškino to dievaičio impykimu, kurs taip pliekiąs žemę, kad ši net virpėte virpanti. Užsirūstinęs ant žmonių, Praamžius del jų nuodėmių apleidęs žemę tvanu. Po jo buvo gerbiami trįs galingi dievaičiai: *Perkūnas*, griausmo ir žaibų dievaitis, *Atrimpas*, vandenų dievaitis, ir *Poklius*, pragaro dievaitis.

Pirmasis, tai yra *Perkūnas,* buvęs jų tarpe galingiausias. Žmonės kasdien jam aukodavę, melzdavęsi; šilai, aukūrai ir šventyklos buvo jam skiriamos. Griaudžiant

ar žaibuojant žmonės šaukdavęsi jo: Perkūne dievaiti, nemušk mane Žemaitį! Kaudamies su neprieteliais, šaukdavęsi karo dievaičio, *Kovo*, kurio ženklas buvęs juodas žirgas arba gaidys, nujautimo žymė. Kovui melzdavęsi Lietuviai sėdėdami ant arklių, šarvais pasipuošę, badykliais rankoje.

Taip-pat nemaža buvo garbinama ir deivių. Ant Prakūrimės, šventosios ugnies deivės aukūro degė dieną ir naktį amžinoji ugnis. Saugojo ir kurstė ją burtininkės, vaidiliotėmis vadintos.

Lėta buvo laisvės deivė, o jos ženklas— katinas: mat tas gyvulėlis nemėgsta prievartos.

Milda, kitaip vadinama *Aleksota*, buvo garbinama meilės deive. Daugiausia ją garbindavę Kauno apylenkėje.

Pagalios dar paminėsime būsimojo gyvenimo deivę, gyvenimo po mirties, arba amžinumo deivę, *Vėliuoną*, kuriai stovėjo šventykla ant Nemuno kranto.

Senų laikų pasakojimai mums rodo, kokį likimą spėdavo senovės Lietuviai numirusiam žmogui.

Taigi jie samprotavo, jogei mirusiųjų vėlės, išnykusios iš šio pasaulio, turinčios kopti ant labai augšto ir stataus kalno;

ant jo viršūnės gyvenanti dievybė, kuri teisianti kiekvieną žmogų. Turtingiesiems esą sunku užlipti ant jo; mat žemės lobis juos sveriąs žemyn; vargdienis, jei padoriai gyvenęs, lengviai, kaip plunksna, pakiląs augštyn. Jei koks nusidėjėlis numirštąs, tai jį nunešą verpetai. Taip-pat atsitinką su nedoru turtuoliu; iš jo pirma atimąs visą lobį slibinas, kurs nuolat riogsąs pakalnėje. Dievybė gi, teisiančioji viršukalnėje, skirianti kiekvienam, sulig jo nuopelnų, amžiną laimę ar pabaudą. Senovės Lietuvis manė dangūje galėsiąs kamuoti tuos neprietelius, kurie žemėj būdami skriaudė jo gimtąją šalį. Be tų dievų, kuriuos če paminėjome, žmonių supratimu buvo daugybė dar kitų mažesnių ir tai ne vien dorumą reiškusių. Mat būta dievų visai peiktinų, kaip štai girtybės dievaitis *Ragutis;* arba nevalyvų, kaip *Gaila*, biaurioji ragana, kankinusi žmones ir gyvulius; *Girietis*, miško baidyklė raguota galva, kurs iš miško užpuldinėdavęs jaunimą ir jį grobdavęs. Kitų dievų nebeminėsime; senovės Lietuviams vaidindavos jų visur pilna, ne tik dangūje, bet ir visoje šalyje: giriose, vandenyje, laukuose, net ore.

Apeigos toms visoms išsvajotoms esybėms garbinti buvo žinioje tam tikro žmo-

nių luomo, kunigų, arba kryvių. Po jų buvo vaidilos, kurie vilkėjo ilgus rūbus, baltomis juostomis sujuosiamus, o kai dievams aukodavo, tai dėdavos ant galvos švęstųjų medžių lapų vainikus. Ant visų kunigų, kryvių ir vaidilų, buvo *Kryvė-Kryveita*. To visųvyriausio kunigo galybė buvo labai didelė; jo nulėmimus turėjo gerbti net pats valdovas-kunigaikštis, nes žmonės laikė jo žodžius ir įsakymus pačių dievų valia. Kryvė - Kryveita siuntinėjo savo pasiuntinius su įsakymais; jie ėjo nešini riesta lazda, savo pasiuntinybės ženklu, ir tuomet buvo nepaliečiami.

Tos pagonų tikybos Lietuviai laikėsi daugelį amžių, nors kitos tautos, greta su jais gyvenusios, jau senai buvo tapusios krikščionimis. Kodel toks tamsumas ir nenusimanymas taip ilgai patvėrė mūsų krašte, tai mums išaiškįs istorija.

Kaimynės giminės. Dabar žvilgterėkime į tas tautas, kurios buvo šalymais su Lietuva, ir patirkime, kaip jos vadinosi.

Vakaruose, pietuose ir rytuose Lietuvos ribų siekė begalo didelė *Slavų* padermė, taip-pat labai senai če apsigyvenusi ir įvariomis giminėmis išsiskirsčiusi. Į vakarus nuo Lietuvos, Pavisliu, gyveno Lechitų giminė—Lenkai, į pietus ir į rytus—

įvairios Slavarusių giminės (nūdien Baltarusiai Ukrainiečiai); į žiemius, už Dauguvos, siekės su Lietuva *Finų* padermės likčiai (nūdien Estai — Igauniai); pačiuose gi žiemiuose Baltosios jūrės plovė jos krantus. (Pirmasis žemlapėlis).

Kas ir kaip būdavo Lietuvių šalyje senų-senovėje, pirmaisiais krikščionijos amžiais, apie tai beveik jokių žinių dar nerasta. Rašytos anų laikų istorijos visiškai neturime. Tik žodžiu pasakodavo seneliai jaunuomenei, kokių pranašių žmonių būta jų šalyje, kokių garsių atsitikimų. Tokie pasakojimai, šimtais metų vienų kitiems kartojami, yra vadinami *žmonių pasakojimais*, ir pagal tuos pasakojimus, kuriuos yra surankioję paskesnieji metrašiai, buvo sumesta didžioji Lietuvos istorijos dalis net ligi XIII amžiaus. Bet knyga, kurion akylas ir ausylas liudininkas, savo akimis visa regėjęs, savo ausimis girdėjęs, įrašo atsitikimus, negali kitokia pavirsti: visados skaitome joje tuos pačius žodžius, neužrašytasis gi pasakojimas iš vieno į kito burną atsimaino ir persikeičia. Del tos priežasties senų-senovės Lietuvos istorija, kurią esame patyrę tik iš pasakojimų, negali būti tikra, tečiau ji pažinti yra būti-

nai reikalinga, kadangi pasakojimuose esti ir dalis tiesos.

Kad lengviau būtų pažinti lietuvių praeitis, skirstome ją šiomis dalimis:

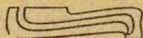
I dalis. Seniausias laikmetis ligi Mindaugo, 1242 m.

II dalis. Lietuvos ūgis.—Nuo Mindaugo ligi Gedimino, 1315 m.

III dalis. Lietuvos išsiplėtimas. — Nuo Gedimino ligi Jogailos pasikrikštijimo, 1386 m.

IV dalis. Lietuva susijungusi su Lenkija.—Nuo Jogailos ligi Zigmunto Augusto mirties, 1572 m.

V dalis. Lietuva susijungusi su Lenkija.—Nuo 1572 m. ligi mūsų laikų.

I DALIS.

Seniausieji laikai ligi Mindaugo įžengimo sostan, 1242 m.

Žmonių pasakojimai.—Vaidievutis.

Įvairių tautų kilnojimosi metas žiemių Europoje buvo ynas kovos ir grumties paveikslas.

Buvo didelis skirtumas tarp žiemių ir pietų Europos; pietuose tuo metu buvo plati ir galinga Rymo valstija, gražiais ir turtingais miestais, kur žydėjo senovės šviesa; žiemiuose gi dar tebesigrūmė savo tarpe.. laukinės tautos, grobstė viena kitai žemę ir valdžią. Ta kova truko ištisus metašimčius; net dar III, IV ir V amžiu Kristui gimus ne visos tautos turėjo nuolatai gyvenamas pastovias vietas. Daugybė Germanų giminių vyko per Lietuvių ar kaimynų Slavų sodybas, slankiojo ir valkiojosi ištisos giminės, būrių-būriais, gaujų-gaujomis, nieko kito neveikda-

mos, kaip tik plėšdamos ir niekodamos svetimas šalis. Anais laikais keletas karingų Lietuvių giminių atsiskyrė nuo savo tautos ir, vis įvairiais vardais vadinamos, keliavo per Europą pasiplėštų; tarp kitų kai-kurie istorikai mini garsią *Gerulių* giminę. Tečiau dauguma Lietuvių paliko ant vietos; kaimynių tautų užpuolimai vis labiau ir labiau grasė jų laisvei.

Anų amžių pasakojimai skelbia, kad į pietus nuo Lietuvių žemės gyvenusi labai inkyri svetima tauta, kuri, įveikusi Lietuvius ir prispyrusi juos kas-metai mokėti dėklę: mat buvę priversti jai davinėti paskirtą skaičių savo vaikų. Iš žiemių pusės taip-pat didelis pavojus grasė Lietuvių giminėms. Už Baltųjų jūrių, šių dienų Švedijoj, Norvegijoj ir Danijoj, kurios anuomet vadinosi Skandinavija, gyveno didžiai narsi ir drąsi laukinė tauta—*Skandinavai*. Jie nebijojo be atodairų leisties į jūres plėštų ir grobtų tolimų šalių, buvusių kitoj jūrių pusėje.

Nedideliuos laivuos susėdę, irdavos banguojančiomis jūrėmis, priplaukę ant kranto ir, po kruvinos kovos su tenykščiais gyventojais, taisydavos savo sodybas jų žemėje.

Tuomet pabugusių Lietuvių tarpe kilęs

didžio proto ir didelės valios vyras, *Vaidievutis*, kurs sušaukęs visą tautą kovon su neprieteliais. Lietuvių giminės pakėlusios jį savo karalium ir vadu. Vaidievutis jomis vedinas užpuolęs atėjūnus nepriętelius; visųpirma jis nuveikęs aną pagonų tautą, gyvenusią pietuose, kuri kas-metai vergusi Lietuvių jaunimą. Tat rasit buvę dar nekrikštytieji Slavai Mozūrai, kurie įveikti padarę sandorą su Lietuviais. Baisiuosius svečius, atėjūnus iš užjūrio, Vaidievutis privertęs nurimti ir išliuosavęs tautą iš nelaisvės.

Pasakojimas betgi skelbia, jogei Vaidievutis, nuramdęs kaimynus, daug gera ir naudinga padaręs savo kraštui; jam visa Lietuva buvusi paklusni.

Drauge su savo broliu, pirmuoju Kryve-Kryveita, tariant vyriausiuoju kunigu, įsteigęs šale šventojo ąžuolo pirmutinę šventyklą ir pastatydinęs joje didžiųjų dievų stovylas. Ta šventykla buvusi praminta *Romove* ir ten renkdavęsi žmonės klausytų dievų valios, kalbėjusių vyriausiojo kunigo lūpomis. Abu broliu, turėdamu valdžią savo rankose, išleidę daug gerų įstatymų, paskirstę visą šalį tarp suaugusių Vaidievučio sūnų, įsakę, kad vienas iš jų, žmonių valia išrinktas, būtų vyresnis ant kitų

brolių. Pagalios, patįs, kai pasenę, nutarę paaukoti savo gyvatą dievams del būsimos savo tautos laimės.

Šale švęstojo ąžuolo buvęs sukrautas augštas laužas, abu seneliu užlipę ant jo, kunigai uždegę laužą, ir taip liepsnoje, žmonėms beveizdint, baigę savo gyvatą pirmutinis senovės Lietuvos vyriausiasai kunigas ir pirmutinis jos karalius.

Taip buvo pasakojama apie Vaidievučio veikalus ir jo mirtį. Jo sostinė ir Romovės šventykla buvo Prūsų žemėje, visų-seniausioj Lietuvos srityje.

Nuo to meto nebebuvę bendro Prūsų su Lietuviais karaliaus Kilę vaidai ir karai Vaidievučio sūnų tarpe, ir tai nusilpnino visą šalį. Ji išsiskaidė mažomis sritimis po atskirų vadų valdžia, jos gi ribos tapo atviros nepríeteliams.

Mozūrai, *Pamarėnai*, labiausia gi senieji užpuolėjai, Skandinavai, vėl ėmė grūsties Lietuvių giminių žemėn. Smarkiausi užpuolimai buvę *Skandinavų*, kurie vadinęsi *Normandais* arba Varegais, — VII, VIII ir IX amžiais.

Aštuntojo amžiaus gale valdęs juos galingasis ir nuožmusis karalius *Lodbrok'as*, kurs norėjęs viešpatauti ant visų šalių Baltųjų jūrių pakraščių ir daugeliu atvėjų

jam tatai pavykę pasiekti. Veik visas pakraštys ne tik Prūsų, bet Lietuvos ir Latvijos patekęs į rūsčiųjų Varegų rankas. Jie pristeigę daug pilių, gardų ir kaimų, pavergę žmones artojus. Pagalios X ir XI amžiūje vis rečiau ir rečiau begirdėti apie Varegus; nors jų tėvynėj buvo nemaža krikščionių, bet jie ir negalėjo pasėti krikščioniško grūdo Lietuvoje. Vieni jie tęviršt sumišo su Lietuviais, pasisavinę Lietuvių kalbą ir tikybą, kiti gi, daugumas Varegų, visuomet linkusių į karą ir grobį, išsikėlė į kaimynus Slavus Didžiajin Naugardan (antrasis žemlapėlis) arba į rytų ir pietų Rusį, atsidūrė net ligi Kijevo, kame davė pradžią įvairioms kunigaikštijoms.

Prūsija, *Lietuva* ir *Latvija* ilgainiui visiškai išsiskirstė; paliko joms tik bendra tikyba ir kalba, bet kiekvienos šalies istorija ima eiti jau atskirais takais.

Prūsija, artimiausia kįlančiosios Lenkijos kaimynė, daugiausia siekdavos su ja ir kariaudavo. Padauguvio Latviai netrukus ims derinties su Vokiečiais ir del jų praras savo laisvę. Tikroji gi Lietuva, tarp savo giminiečių įsiterpusi ir delto laimingiausia, iškils aikštėn ir dailiu žiedu išsiplės.

Žvilgsnis į Latvių ir Prūsų istoriją.

Pradėsime pasakoti nuo to, kaip tiem dviem Lietuvių kraštam klojosi; dar labai anksti, trylikio metašimčio viduriu, baigiasi trumpa ir liūdna jų istorija. Abi šali nustoja savaimės arba savitumo, jas nuniokoję pavergia Vokiečiai ricieriai.

Visų-pirma toks galas buvo Latvių žemei.

Ta šalis, kaip žinome, apgyventa Latvių, Kuršininkų ir Žemgalių (greta gi jų gyveno viešpataujančioji Finų giminė—Livai), išpradžių buvo savavaldė ant savo žemės ploto. Bet jos kaimynai buvo labai galingi, Rusies kunigaikščiai iš Normanų-Varegų giminės, kurie turėjo valdžią Didžiajame Naugarde ir Polocke; be to, krikščionįs būdami, tarėsi turį visą valią grobstyti pagonų žemes. Jie pavergė didžiulę dalį Latvių žemės ir prispyrė juos mokėti dėklę.

1158 metais užkliuvo Latvių pakraštin, plaukdami iš Bremo miesto, Vokiečių pirklių laivai, kurie prekiavo su pajūrio gyventojais. Livai sutiko juos žvairomis, norėjo išvyti nepažįstamus svečius, bet Vokiečiai, išlipę iš laivų, buvo gerais ginklais ir nenusileido; prie to, jie sakės norį tik ramiai prekiauti, daugiau nieko. Už jų

krašto padarus: kailius, medų, vašką ir kitus daiktus, šie davinėjo tenykštiems drobių, gelumbės, geležies. Pradžia buvo labai taiki padaryta; Livai leido Vokiečiams pasistatyti padauguvyje *Ikeskolės* pilį, šiandien Üxkul vadinama. Vokiečiai buvo krikščionįs, taigi netrukus jie sumanė atversti pagonus; maldingas Vokietis kunigas, Meinhart'as, geruoju mokydamas šventosios tikybos, sugebėjo atversti ir apkrikštyti nemaža tenykščių gyventojų. Tečiau buvo jų tarpe atkaklių pagonų, nekentusių naujojo mokslo, ėmusių persekioti Meinhart'ą ir naujai pakrikštytuosius. Doras kunigas, popežiaus paskirtas pirmuoju Latvių vyskupu, mirė, nesusilaukęs savo darbo vaisių.

Vokiečiai betgi ir ketinti nebeketino išsinešinti iš Latvijos, nes prekyba jiems buvo labai naudinga. Jie atsigabeno iš savo krašto pagalbon kareivių atsiginti pagonams. Meinhart'ui gi mirus, po kelerių metų atvyko iš Vokietijos vienas kunigas, *Albert'as*, trečias pagal eilę Latvių vyskupas, vedinas dvidešimčia laivų, prisodintų kareivių. Išsodinęs juos ant Dauguvos kranto, privertė Livus su Latviais nurimti.

Vyskupas Albert'as 1200 m. inkūrė pilį ir Rygos miestą; kad dar tvirčiau

įsigalėjus, jis įsteigė tame mieste Vokiečių ricierių-vienuolių draugiją, tariant *Kardininkų Ordiną*, del to taip pramintą, kad jie turėjo ant balto apsiausto išsiūtą raudoną kardą. Tie ricieriai, stodami ordinan, prisiekdavo gyventi nevedę, kovoti del šventosios tikybos, ginti atverstuosius ir klausyti vyskupo. Valdė juos viršininkas, vadinamas *Didžiuoju Magisteriu.* Jei ordinas būtų geruoju skelbęs Latviams tikybą ir nebūtų grobstęs iš jų žemės ir laisvės, tai jis būtų tik geradaręs tam kraštui. Bet Vokiečiai buvo blogi krikščionįs. Jie atėjo Latvijon ne tik tam, kad prekybą užvestų ir pakrikštytų gyventojus, bet ir tam, kad užgrobus jų šalį ir pavergus liuosą tautą nelaisvėn.

Lietuviai, ištolo matydami, kokia daugybė Vokiečių pilių kas-kart iškįla Latvių žemėje, geriau už Latvius permanė pavojų. Būriais ėjo iš girių ir kruvinoj kovoj grūmės su Vokiečiais ricieriais; Lietuviai mušė Latvius ir Žemgalius, kodel jie blogai ginasi ir kam Vokiečių klauso. Tečiau negalėjo sulaužyti Kardininkų galybės, kuriems nuolat ėjo pagalba iš Vokietijos. Drąsus Livų vadas, *Akon'as*, ir Lietuvių vadas, Svelgutis, abu krito negyvi, bekovodami, ir pusiau trylikio amžiaus beveik

visa Latvių žemė buvo užimta Kardininkų Ordino.

Dalis Kuršininkų ir Žemgalių, kad išvengus sunkaus jungo, palikę savo kraštą, išsikėlė Lietuvon, paleizdami grobonims Vokiečiams savo žemę, kurios jau nebegalėjo apginti; kiti Latvijos gyventojai liko verguvėje; Kardininkai praminė tikrąją Latviją Livlendija, (paskui tas vardas buvo pakeistas *Inflantais*), Kuršą — *Kurlendija*, o Žemgaliją, dar ne visai užgrobtą, vokiškai betariant—*Semigalija*.

Prūsija.

Po Skandinavų - Normanų žygių, kurie, kaip matėme, ilgai buvo pavojingi Prūsams iš žiemių, prasideda nuo pietų nauji santykiai su Lenkija galop X amžiaus.

Prūsų ribos siekės artimiausios Mozūrijos, apgyventos Mozūrų, su kuriais kitados kariavo Vaidievutis. Bet tuomet Mozūrai buvo pagonai, dabar gi krikščionįs tapę, jie buvo dalis Lenkų tautos, ėmusios įsigalėti tvirton valstybėn prie Narsiojo Boleslovo. Lenkai nebuvo tokie užpuolėjai, kaip štai Normanai ar Vokiečiai, ir gal ilgai nebūtų matę jų Prūsai

savo krašte, jei ne šitoks átsitikimas. Čekas, Pragos miesto vyskupas Vaitiekus, padedamas Lenkų karaliaus Boleslovo, keliavo į Prūsus, geizdamas atversti juos kriščionių tikybon.

Prūsai grasė Vaitiekui, kad jis eitų šalin iš jų žemės: jei nepaklausysiąs, tai galą jam padarysią. Bet Dievo žodžio skelbėjas nenusigando tų grasymų. Tečiau neilgai tetruko jo uolus darbas. Pirmomis savo kelionės dienomis, — keliavo gi pėsčias su dviem palydovais kunigais—užėjo Vaitiekus ant lauko, pagonų dievams pašvęsto. Jis nežinojo, kad mirties bausme buvo draudžiama ten eiti svetimos šalies žmonėms. Vos atlaikęs šv. Mišias, norėjo kartu su savo draugais truputį pasilsėti, kai užpuolė jį pagonų būrys ir durikliais užmušė šventąjį vyskupą, kam užėjęs ant švęstojo lauko. Tai atsitiko 997 metais. Abu šventojo Vaitiekaus draugu paleistu sugrįžo Lenkijon, pranešdamu karaliui Boleslovui, koks likimas sutikęs vyskupą. Narsusis Boleslovas išpirko jo kūną iš Prūsų, o paskui, keršydamas už šv. Vaitiekaus ir dar kitų kankinių nužūdymą, kurie tuo pačiu metu skelbė krikščioniją Prūsams, inėjo 1015 m. Prūsų šalin, nuvyko ligi-pat Romovės, išgriovė šventyklą

ir iškapojo kunigus. Rodos, ir pats Kryvė-Kryveita gavęs galą toj kovoj.

Prūsai buvo priversti prašyti santaikos, ir nemaža Prūsijos dalis tuomet pasidavė Boleslovui, prižadėdama krikštyties. Tečiau tie prižadai tvėrė tol, kol gyveno Boleslovas; jam mirus, Prūsai vėl pasiliuosavo ir nuo to laiko du šimtu metų kovės su Lenkais, tai jų įveikiami, tai vėl užpuldami Mozūriją ir tolimesniąsias Lenkų šalis. Kriščionių tikyba betgi skleidės palengvėle Prūsų tarpe ir Prūsijai rados apaštalas, kurs meiliu žodžiu buvo įsigeidęs ją atversti. Tat buvo *Kristijanas*, Pamarių Olivos miestelio kunigas. Apgalėjęs kliūtis, jis drąsiai ėjo pagonų tarpan, mokėjo juos perkalbėti ii jam vyko geriau, nei kitados šv. Vaitiekui. Atvertė krikščionimis kelius galingus Prūsų valdovus; jie padovanojo jam dalį savo žemės bažnyčiai pastatyti ir del to popežius paskyrė Kristijaną 1212 metais pirmuoju Prūsijos vyskupu.

Bet Kristijanas dabar neturėjo Lenkijos pagalbos ir globos, nes Lenkija buvo nusilpninta savo kunigaikščių vaidais; kas dar blogiau, tai kad Prūsų pasienyj Mozūriją valdė didelis nenuorama, apgaulingas kunigaikštis *Konrad'as*, kurs nuolat kariavo su Prūsais. Neįstengdamas nu-

ramdyti pagonų, jis įnartino juos, užgrobdamas Prūsų žemes, nepaturodamas, ar jos pagonams ar krikščionims priderėjo. Prūsai keršydami griaudavos Lenkijon, plėšdami sodžius, miestus ir degindami bažnyčias. Per tokį karą niekais ėjo doro Kristijano darbas, jo vyskupija buvo panaikinta, o visa Mozūrija suliepsnojusiais degėsiais smilko.

Nuliūdęs vyskupas Kristijanas susimąstė, kas daryti. Visų-pirma, sutikus popežiui, apskelbė *kryžiaus žygį*, t. y. tokį karą, sudarytą iš karžygių įvairių krikščioniškųjų kraštų, krikščionims ginti ir pagonams bausti. Bet Kryžiuočiai, nuniokoję Prūsijos dalį, išsinešino; ricieriai sugrįžo namon, o Prūsai vėl kerštu atsilygino Lenkijai. Tuomet vyskupas drauge su Konradu įsteigė Dobrynėje, Mozūrų žemėje, ricierių ordiną, vardu Dobrynės Brolių, pasižadėjusį kovoti su pagonais. Konradas pavedė jiems pilį ir davė žemės, bet kuone visi tie ricieriai žūvo kruvinoje kovoje su Prūsais. Tuo laiku atėjo Konradui galvon nelemta mintis atsikviesti Prūsų šalin *Vokiečių Kryžiaus ricierių Ordiną*

Jau žinome, kaip elgės Vokiečiai Latvijoj, kokiuo būdu jie ten sėjo krikščionijos grūdą: jie mokėjo tik verste versti krikš-

PRŪSŲ ROMOVĖS ŠVENTYKLA

čionimis ir žūdė spyriuojančiąsias tautas. Dabar antras, panašus ordinas, tik daug galingesnis, turėjo paimti Prūsiją į savo rankas.

Mozūras Konradas parkvietė Kryžiuočius. Tas ricierių ordinas, vadinęsis pirma Ospitalio Broliais ir Šv. Panelės Marijos ricieriais Jeruzolime, buvo labai garsus Europoje, jo galybė kaskart kilo didyn. Ingiję daug nuopelnų beslaugydami ligonis Palestinoj, paskui su Saracėnais (turkais) bekariaudami, Kryžiuočiai veikiai įsiteikė Vokiečių ciesoriui ir popežiui. Apdovanoti malonėmis ir privilegijomis, jie persikėlė iš Šventosios Žemės Europon; netrukus noras turėti valdžią ir viešpatauti visiškai išdildė juose pirmykštį prakilnų pašaukimą tarnauti artimui ir ginti Bažnyčią.

Kryžiuočių ordinas dabar įsigeidė žemės, kad po tikybos platinimo dangtimi įsisteigus savà svietiška valstybė. Taigi jų viršininkas, arba Didysis Magisteris, *Hermann Salza*, mielu noru sutiko priimti Konrado pasiūlytą Chelmo žemę Prūsijos ir Mozūrijos pasienyje, ir ten 1228 metais pasodino savo ricierius. Veikiai iškilo kryžiuočių pilįs: *Torūnė*, *Chelmna*, *Elblongas*, *Marienburgas* ir kitos (antrasis žemlapėlis). Iš tų pilių Kryžiuočiai, geležies šarvais apsi-

kaustę, apsivalkstę baltais apsiaustais, juodais kryžiais įžymėtais (delto ir buvo praminti kryžiuočiais), ant arklių, taip-pat geležim pašarvuotų, pradėjo užpuldinėti Prūsiją, užuot taikaus Dievo žodžio sėjo mirtį, ugnį ir pražūtį. Nelaimingieji pagonai nenorėjo iškarto priimti tikybos, taip nežmoniškai spraudžiamos. Gynė savo užgyventas vietas ir savo žemę; .paskui, išvydę, jogei negalima atsispirti, nes gaujos Vokiečių skubinos iš Europos pagalbon Kryžiuočiams, ne vienas prūsas kovoje, suklupęs ant kelių prieš baisų kryžiuotį, šaukdavo: „pakrikštyk mane, tik palik man gyvatą ir turtą“, o kryžiuotis tyčiodamos sakydavo: „aš tave kardu pakrikštysiu“ ir nužūdydavo nelaimingąjį.

Taip baisusis Ordinas vis toliau ir toliau grobstė žemes. Prūsai atkakliau už Latvius gynėsi, todel daugybė jų žūvo kovose. Pagalios grobonįs Kryžiuočiai prisiartino į Žemaičių ribas; praslinkus penkioms dešimtims metų po jų atsigabenimo jau nebebuvo senovės Prūsijos. Vieni apgynėjai žūvo, kiti, apgalėti ir apkrikštyti, tapo Kryžiuočių valdiniai, o nedaugelis Prūsų, bėgusių iš užimtos šalies, 1276 metais atsikraustė Lietuvon, kaip prieš tai anie Kuršininkai, Kardininkų išspausti.

Po to XIII amžius buvo laikas didelių ir griežtų atmainų Prūsijoj ir Latvijoj; kurios nebeatgavo savo laisvės. Dabar metas arčiau pažinti Lietuvių ir Žemaičių likimas; gyvendami laimingesniomis sąlygomis, nei giminietės tautos, jie išlaikė savo laisvę.

Kad pažintume eilę atsitikimų, privalome grįžti į senesniuosius laikus ir pradėti Lietuvos istoriją prieš X amžių.

Tikrosios Lietuvos istorija.

Tos istorijos pradžia siekia gilios senovės, mums žinomos iš pasakojimų. Štai tos žinios, iš jų pasemtos.

Nežinia kuriuo laikmečiu, tik jau prieš X amžių Kristui gimus, atkeliavęs Lietuvon, plaukdamas jūrėmis, paskui Nemuno upe, garsus vadas su daugeliu karžygių, vardu *Palemonas*. Kas buvo tas Palemonas ir ar yra buvęs ištikrųjų, ligšiol visiškai dar nepaaiškėjo. Vieni istorikai sako, kad tai pramanyta pasaka esanti, kiti—kad ištiesų taip buvę, kad Palemonas tikrai atsigabenęs Lietuvon. Jis įsikūręs su savo draugais Panemuniu ir Padubisiu, o jo ainiai, priimti Žemaičių ir Augštaičių vadais, davę pradžią valdovų kunigaikščių, arba kunigų giminėms.

Toliau pasakojimas skelbia, jogei iš Palemono ainių pirmučiausia pagarsėję trįs broliai: *Borkus*, *Kūnas* ir *Spera*; Kūnas inkūręs Kauno miestą. Tų kunigaikščių impėdiniai: *Kernas* ir *Gimbutas*, užėmę dalį Baltosios Rusies (Gudijos) žemės, apgyventos Slavų Krivičių giminės, ir tai užkariauta buvę maž-daug XI amžiu. Nuo to laiko pagarsėję kovose su kaimynais Slavais-Rusėnais šie vadai ir kunigaikščiai: *Mantvila*, *Erdvila*, *Mingaila*, *Skirmuntas*, *Trainaitis*, *Algimantas*. Anot tų pasakojimų, jie buvę narsųs ir karingi, bet tikrų žinių apie tuos kunigaikščius neturime. Tik yra žinoma, jogei Lietuva ligi XIII amžiaus buvo išsiskaidžiusi mažomis kunigaikštijomis, jogei bekovojant su Rusėnais jos ribos platesnės tapo, bet vienos valdžios ligtol nebuvo Lietuvoje, todel iškaidytai tautai grasė pavojus iš galingesniųjų kaimynų pusės. Tečiau giminiečių tautų nelaimės mokė lietuvius. Jie matė, kad visa šalis turi susiburti vieno valdovo ir viešpaties valdžion, jei nenori patekti į svetimas rankas.

Sujungęs krūvon Lietuvius, kaip skelbia pasakojimas, *Rimgautas*, kunigas galingesnis už kitus, pramintas *pirmuoju Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu*.

Tas guvus kunigaikštis palenkęs ar verste privertęs savaimuosius kunigaikščius pasiduoti jo valdžiai, jų kariuomenes padaręs paklusnias savo įsakymams, o kai visa šalis pripažinus jį augščiausiu valdovu, drąsiai pažvelgęs į neprietelius ir ruošęsis kovon su jais.

Tas *Lietuvos susibūrimas* įvykęs 1230 m., tečiau Rimgauto veikalai ligšiol dar neišaiškinti ir žinome jį tik iš pasakojimų; net tą svarbų žygį, kaip Gudų ir Kardininkų apgalėjimą, apie kurį tuojau papasakosime, kai-kurie istorikai spėja jo impėdiniams. Tečiau tie atsitikimai buvo tikrai ir pridera juos arčiau pažinti.

Karas su Rusimi.—Kova ties Mogilna.

Dešimtu ir vienuolikiu amžiais Varegai, Rusies kunigaikščiai, užvaldę jos žiemių ir pietų pakraščius, įsteigė savo sostinę Kijeve (pirmasis žemlapėlis) ir ėmė vadinties Didžiaisiais Kijevo Kunigaiščiais.

Galingi buvo tie Kijevo valdovai; užiminėjo Slavų tautas, apsigyvenusias ant dideliausių plotų, ir iš užkariautųjų šalių darė didžią Rusėnų valstybę. Taip bekariaudami susidūrė su Lietuviais, taip-

pat norėjusiais praplėsti savo krašto ribas.

Rungčiai visų-pirma susidūrė Baltojoj Rusyje, paskui Panemunėj ir Pagirio upių srityje. Ne visuomet tie karai sekdavos Lietuviams, kadangi, kaip žinome, visa šalis buvo pasidalijusi mažomis kunigaikštijomis. Bet tęviršt visa atsimainė; Kijevo Rusis suskilo nedidėlėmis kunigaikštijomis ir todel nusilpo. Rimgautas gi stojo galvon sujungtos Lietuvos, kada Rusies kunigaikščiai, pabugę jo intaugusio galybės, buvo nusprendę jį ramdyti.

Tad buvo suruoštas didelis Rusėnų žygis Lietuvon, bet jis pasibąigė ne laimėjimu, o dideliu jų sukrėtimu. Rimgautas visiškai sumušė Rusėnų kunikaikščius ties Nemunu; vieni iš jų gavo galą ant vietos, kiti vos galėjo pabėgti, o karo laukas buvo priklotas tokia daugybe žūvusių, kad žmonės praminė tą daiktą Mogilna, tai yra kapų vieta.

Karas su Kardininkais. Apgalėjimas ties Saule 1236 metais.

Kovos ties Mogilna gandas sujudino ir impykino Kardininkus. Reikia sugniaužti pagonai Lietuviai, šaukė Ordinas, ir užgrobti jų šalis, kaip ir Latviją.—Ricieriai

gavo iš popežiaus leidimą apskelbti kryžiaus žygį; didžiulės kariuomenės, iš įvairių kraštų susirinkusios, vadu stojo *Volkvin'as*, Kardininkų Magisteris, tikėdamasis tokiais viekais dulkėmis sutrįsiąs Lietuvius. Vokiečiai įsigriovė Lietuvon ir prasidėjo baisus plėšimas: žūdė gyventojus, degino sodžius, arklius, gyvulius, javus ir visą lobį naikino. Vokiečiai grobstė turtus ir prisiplėšę grįžo atgal. Staigu Žemgalių paribyje, Saule vadinamoje apylenkėje, puolė ant jų Lietuvių kariuomenė, pasivijusi grobonis. Vokiečiai atsigręžė ir ryžos kauties. Kiaurą dieną kovėsi abi kariuomeni ir jau nebetoli buvo saulės sėda, kai neprietelių eilės pradėjo irti. Vienų ricierių tūkstantis, daugybė Vokiečių kariuomenės, keturios dešimtįs aštuoni Kardininkai ir pats magisteris Volkvin'as krito negyvi kovavietėje. Persigandę Vokiečiai leidos bėgti. Tuomet kilo iš vietos Lietuviai; bėgančiųjų likčių tarpe prasidėjo baisiausias žūdymas. Lietuvių kariuomenei vadovavo Vykentis, Žemaičių Kunigaikštis. Sulūžus durikliams Lietuviai rovė iš žemės jaunus ąžuolėlius ir triuškino, jais mušdami, neprietelius. Vokiečių likčiai atsidūrė už Dauguvos, skleizdami tokį nusiminimą, kad tartum galas atėjo Ordinui Inflentų žemėje. Tečiau

nebūta jam galo; priešingai, pajutęs savo negalę, atsidėjo kaimynų Kryžiuočių globai ir susijungė su jais po viena didžiojo Kryžiuočių Magisterio valdžia.

Tuo du nugalėjimu, ties Mogilna ir ties Saule, parodė kaimynams Lietuvą pavojingą ir davė progą Europai išgirsti jos vardą.

Metrašiai sako, kad Rimgautas, mirdamas, palikęs tris sūnus. Jų vardai nėra gerai žinomi; matome betgi, jogei tuojau po jo gyvos galvos ima valdžią Lietuvoje: Erdvila ir Mindaugas.

Erdvila, Karinguoju pramintas.

To kunigo girdas ėjo Lietuvoje tarp 1240 ir 1242 metų. Žygis, kurs jam yra davęs garsą ir Karingojo pravardę, buvo prijungimas Gudijos, gretimos Lietuvai ir Totorių nuniektos.

Totoriai, arba *Mongolai*, buvo labai plėšri Azijos tauta, kuri XIII amžiu dideliausiomis gaujomis paplito Europoje. Užkariauti visą pasaulį, sudeginti miestus, išžūdyti atsparių kraštų gyventojus,—štai ko norėjo jų nuožmusis monarka Čingis-Chanas, prieš kurio galybę drebėjo Azija.

Pirmasis Totorių antpuolis Europon buvo 1224 metais.

Visa Rusis kitapus Dniepro buvo nuniokota ir nekaltai išžūdytų gyventojų krauju sulaistyta; tečiau, priėję ligi tos upės, Totoriai ūmai sugrįžo Azijon.

1240 m. antru žygiu ėjo Rusin Totorių vadas Batijus, dideliausia, 300 tūkstančių, kariuomene vedinas, bet šiuo kartu perėjo Dnieprą ir apstojo Kijevą. Senobinė Rusies sostinė netrukus pavirto krūva griuvėsių ir pelenų; gyventojai išžūdyti, Rusėnai kunigaikščiai, kurie tik norėjo spirties, dingo bekovodami, kiti pasidavė Totoriams, ir nugalėtojas Batijus, perskyręs savo gaujas dviem dalim, slinko tolyn į Vengrių ir Lenkų šalis. Pats ėjo per Raudonąją Rusį į Vengrius, o du savo vadu, Baidarą ir Kaidaną, nusiuntė baigtų niokoti dar neliestos Rusėnų žemės ir Lenkijos.

Vadas Kaidanas, visa niokodamas, jau nebetoli buvo nuo Lietuvos ribų. Išgriovė miestus: *Gardino*, *Naugardėlio*, *Slanimo*, *Valkaviškio*, Brėsto, (antrasis žemlapėlis); kur jis žengė, ten liko tyruliai, nes visa, kas tik buvo gyva, pabėgo nuo Totorių, išsislapstė giriose, o pilių, sodžių ir miestų vietoje vieni degėsiai smilko.

Taip nuniokotą šalį užėmė Erdvilos

kareivių būriai. Inėjo Lietuviai gudų žemėn, žmonės subėgo iš girių, jiems pasiduodami ir spiezdamies po jų globa. Erdvila užėmė visą kraštą tarp Nemuno ir Bugo ir prijungė jį į Lietuvą.

Dabar galėjo tikėties Totorių keršto, nes jie rinko dėklę iš pavergtos Gudijos, o tos žemės, kurias užgrobė Lietuva, nebeklausė jų.

Apie 1242 metus puolė Totoriai į žiemius Lietuvių baustų. Senovės metrašiai sako, kad Erdvila nelaukęs namie nprietelio, bet, išgirdęs gaują artinantis, pats pralindęs pro girias, netikėtai užpuolęs Totorius, kuomet jie ilsėjęsis toj vietoj, kur Tripentė inteka Dniepran. Visiškai sukūlė jų stovyklą ir vijo bėgančius užpuolikus, kurių daugybė prigėrusi Dniepre ir Tripentėje.

Dar girdėti apie tą kunigą, kad kovęsis su Totoriais Voluiniūje ir ten juos žūdęs, bet per vieną kovą buvęs smarkiai sužeistas. Ar del tos žaizdos Erdvila gavo galą, nėra žinios, bet po išvijimo Totorių pasakojimai nieko apie jį nebekalba.

Lietuvos sostan įžengia Mindaugas, kurio viešpatavimas jau visai dera *tikraijai istorijai*

II DALIS.

Lietuvos ūgis. Nuo Mindaugo ligi Gedimino 1315 m.

Mindovė arba Mindaugas.

Viešpatavo tarp 1242 ir 1263 metų. Vainikuotas Lietuvos karaliumi 1253 m.

Garsu ir nelaimėmis yra žymus Mindaugo dvidešimties metų viešpatavimas. Jo pranokėjai, Rimgautas ir Erdvila, savo viešomis kovomis davė pažinti Lietuvių tautą kaimynams. Mindaugas yra daugiau padaręs, nes buvo priėmęs krikščionių tikybą ir yra įvedęs savo šalį eilėn Europos valstybių.

Kuriuo būdu atsivertusioji Lietuva ilgainiui vėl atkrito pagonijon ir kaip ta pagonija išnaujo įsigalėjo mūsų krašte--tai mums išaiškįs didis ir liūdnas Mindaugo viešpatavimas.

Svarbiausieji jo atsitikimai eina šitokia eile:

Mindaugo sūnėnų sukilimas 1248 m.
Karas su kaimynėmis tautomis.
Santaika su kryžiuočių Ordinu.
Mindaugo krikštas 1251 m. ir jo karūnavimas 1253 m.
Kova ties Durbe 1260 m.
Sutraukimas sandoros su kryžiuočiais.

Mindaugo sūnėnų sukilimas 1248 m.

Norėdamas būti visos Lietuvos valdovas, Mindaugas išsiuntė iš savo šalies sūnėnus, *Tautvilą* ir *Ardvydą*, arba Erdvilą, davęs jiem kariuomenės, kad pasiieškotų sau valsčių Rusyje. Tautvila ir Ardvydas kartu su Žemaičių kunigaikščiu Vykintu nuėjo į Baltąją Rusį ir paėmė Polocką, netrukus dar kelius miestus Smolensko kunigaikštijoj.

Įsigalėję tuose miestuose, priėmė krikščionių tikybą graikų būdo. Bet taip susiartinę su gudais, nebenorėjo klausyti dėdės valdžios ant savęs, nebenorėjo pripažinti jo savo vyriausiu valdovu. Rūstusis Mindaugas išsiuntė kariuomenę, kad subaustų nepaklusnius sūnėnus. Kunigaikščiai nusigando, paliko savo miestus ir pilis, pabė-

go į Danielį Romanovičių, Rusėnų kunigaikštį Vladimire ir Galičiūje (antrasis žem·lapėlis), ir prašė jo pagalbos prieš dėdę. Danielis senai nerimavo, kad Rusėnų žemes po Totorių Lietuva sau užgrobė, tuojau davė pagalbą Mindaugo sūnėnam ir įsigrūdo Lietuvon, o iš antros pusės, kurstydamas priešininkus ant Mindaugo, jis inkalbėjo Kardininkams ir Kryžiuočiams paremti sukilėlius.

Abu Ordinu tuomet buvo draugėn susijungę ir buvo viena galybe. Paklauso ricieriai Danielio. Iš žiemių impuolė Kryžiuočiai su Tautvila ir ką sutikdami naikino; iš pietų Danielis paėmė Valkaviškį, Slanimą ir ėjo į Mindaugo sostinę*), Naugardėlį; taip-pat pakurstė Žemaičius ir Juodvingius (antrasis žemlapėlis), kad sukiltų prieš Lietuvą.

Norint iškarto atsispirti tokiai daugybei neprietelių, galutina pragaištis laukė Mindaugo. Baisiausi buvo Kryžiuočiai, kurie ėjo kariautų Lietuvos, kaipo pagonų krašto. Tik krikštą priimdama begalėjo Lietuva išsigelbėti; suspaustas Mindaugas nusprendė padaryti tą darbą, kurs galėjo sugrąžinti ramumą visai šaliai.

---

*) Buvo tai Mindaugo Rusies sričių sostinė.

Mindaugo krikštas 1251 m. — Karūnavimas 1253 m.

Mindaugo pasiuntinių pakviestas Inflantų magisteris, *Andriejus Stirland'as* su Henriku, Chelmo vyskupu, tuojau atvyko Lietuvon.

Mindaugas, iškilniai pavaišinęs Kryžiuočius, *priėmė krikštą* drauge su savo žmona, dviem sūnum ir, pavezdamas save su visa savo šalim Popežiui, kaipo krikščionijos galvai, išsiuntė Ryman pasiuntinius, prašydamas karūnos. Džiaugdamos išklausė Popežius Lietuvos pasiuntinių, išleido bullą, arba rašytą įsakymą, liepdamas vainikuoti Mindaugą *Lietuvos Karaliumi.* Del tos priežasties netrukus buvo antras suvažiavimas, daug didesnis už pirmąjį. Ties pilim, kur buvo Mindaugo sostinė, susirinko žmonių minios; atvyko Chelmo vyskupas, kryžiuočiai ricieriai iš Prūsų ir Inflantų su magisteriu Andrieju; šale Mindaugo stojo jo vadai ir daugybė jo didenybės. Chelmo vyskupas, Henrikas, iškilniai vainikavo Mindaugą ir Popežiaus vardu apskelbė jį Lietuvos karaliumi; drauge buvo apvainikuota jo žmona, *Morta*; šeši šimtai didžiūnų ir ricierių, sekdami karaliaus paveizdą, tuojau pasikrikštydino.

Galima buvo tikėties geriausių vaisių iš Mindaugo krikšto, prasidėjo visam kraštui kloties ir rimties gadynė, ir nors dauguomenė tautos tebebuvo pagonai, karalius, kunigų padedamas, tęviršt būtų sugebėjęs geruoju palenkti žmones krikščionijon.

Bet tuojau išėjo aikštėn, jogei Kryžiuočiai nori valdyti Lietuvą ir, už savo pagalbą Mindaugui išgauti karūną, įsigeidė užgriebti kuodaugiausia Lietuvos turtų ir žemės. Karalius, reikalingas jų pagalbos atgauti miestams Gudijoj, užgrobtiems Danielio, ir norėdamas prideramai pabausti sūnėnu, neatsargiai buvo padovanojęs Kryžiuočiams dideles Lietuvos sritis. Jis ištikro įveikė Danielį ir atėmė iš jo išplėštus kraštus, bet indrįsę Kryžiuočiai kaskart ėmė daugiau sauvaliauti ir spausti žmones. Labiausia buvo intužę ant jų Žemaičiai ir mušės su vokiečiais, kur tik galėdami, nepaturodami, kad tai buvo Mindaugo uždrausta. Žemaičiuose kilo didelė neapykanta karaliaus, kam jis dovanojęs Kryžiuočiams jų žemėje valsčius.

Sandoros suirimas.—Kova ties Durbe 1260 m.

Kai kryžiuočiai pastatė naują tvirtą pilį Žemaičių žemėje, kad pabaigtinai ją užėmus, Žemaičiai išvydo, jogei žūt-būt turės su jais grumties ir kauties. Jų drąsi ir narsi kariuomenė įsigrūdo Kuršan ir erzino Kryžiuočius.

Šiems ėjo talkon visos pavergtosios šalįs: Prūsai, Inflantai ir Kuršas.

Susitiko abi kariuomeni Kurše ties Durbės upe.

Kova buvo atkakli, nes ir Kryžiuočių pirmoj eilėj stovėjo patįs narsieji: pražilęs bekariaudamas maršalka, *Henrikas Botel'is*, Inflantų magisteris ir kiti garsieji ricieriai. Tečiau geležiniai Kryžiuočių šarvai neįstengė atsiturėti Lietuvių kirviams ir kalavijams. Kuršininkai, Vokiečių suvaryti pagalbai, besikaujant, ėmė kapoti savo valdovus. Magisteris su maršalka ir ricierių žiedas, narsiai bekovodami gavo galą. Žemaičiai visiškai laimėjo kovą, o neprieteliai taip iškriko, kad, kaip senovės metrašiai sako, kelių Lietuvių pakakę, kad galėtų vyti šimtą bėgančiųjų Vokiečių. Ta viešoji kova buvo liepos 13 d. 1260 m.

Po didžiojo nuveikimo ties Durbe Že-

maičių pasiuntiniai atėjo pas karalių Mindaugą ir prašė jo, kad suardytų sandorą su Kryžiuočiais. Karalius negalėjo prieštarauti tam tautos reikalavimui; bet patenkinus tą reikalavimą, pagonija vėl atgijo. Viešai pradėjo dėti aukas stabamsdievaičiams. Mindaugas liepė suimti krikščionių kunigus.

Kryžiuočiai paleido gandą po visą vokiečių šalį ir Popežiaus rūme, kad Mindaugas atskilęs, atsižadėjęs šventosios tikybos, kad tik buvęs apsimetęs krikščionim. Toks santykis buvo labai skaudus karalienei Mortai, kuri su dviem jaunėliem sūnum paliko uoli krikščionė. Jos tad inkalbėtas Mindaugas vėl buvo pradėjęs rūpinties atnaujinti santykius su Popežiumi, kad sugrąžinus krikščioniją Lietuvoje; bet taip besiderinant pasimirė karalienė. Mindaugas parsigabeno į save mirusios žmonos seserį, Nalščionių kunigaikštienę, Daumanto pačią, ir tuo labai įžeidė tą kunigaikštį. *Daumantas*, kaltindamas karalių, kad paveržė jam žmoną, susituršė su Trainaičiu, Žemaičių kunigaikščiu, ant Mindaugo galvos, ir abu turštininku, pritykoję patogią valandą, kai Mindaugas su nedaugeliu didžiūnų truko Padauguvio giriose, netoli *Aglonos,* išpasalų užpuolė karaliaus šetrą ir nužūdė

Mindaugą kartu su jo dviem sūnum 1263 metais.

Taip baigė gyvatą vienas didžiųjų mūsų krašto valdovų ir ilgiems metams buvo sulaikyta nuo Lietuvos krikščionija.

Popežiai IV Klemensas ir XXII Jonas paskesnėmis bullomis pakėlė „garsų“ Mindaugo atminimą ir jo atsivertimo tikrumą.

Trainaitis

nuo 1263 m. ligi 1264-5 m.

Pasisavino didžiųjų kunigaikščių valdžią anas stabmeldys, Žemaičių vadas, Trainaitis, laikomas kai-kurių istorikų Mindaugo seserėnu. Tat buvo žmogus šiauraus būdo.

Pagriebęs Lietuvos valdžią, pasikvietė į save iš Polocko Tautvilą, jau žinomą mums Mindaugo sūnėną, tarsi tam, kad valdžią su juo pasidalijus.

Betgi abu kunigaikščiu žvairavos į kits kitą. Polocko kunigaikštis, jau krikščionis būdamas, tykojo paveržti iš Trainaičio didžiąją kunigaikštiją ir buvo susigodojęs, kaip tam galą padarius. Tečiau paties Tautvilos valdinys, Polocko bajoras Prokopas, išdavė savo poną. Trainaitis, jo perspėtas, liepė suimti Tautvilą ir nužū-

dyti, ir išsiuntė Polockan kariuomenę, kuriai nusigandęs miestas atidarė savo vartus. Jau nebebuvo jam jokių kliūčių viešpatauti, bet valdžios gobšui buvo lemta žūti tuo pačiu būdu, kuriuo kariavo.

Matėme, jogei du Mindaugo sūnu drauge su tėvu krito, bet buvo dar likęs vyriausias Mindaugo sūnus, *Valstininkas*, krikščionis, kurs, patyręs tėvo mirtį, pabėgo į Pinsko kunigaikščius ir vienuoliu pasislėpė ten viename klioštoriūje. Jis turėjo savo krašte nemaža šalininkų, kurie geidė, kad jis sugrįžtų sostan; būtent užjautė jį gudai, patįs būdami, kaip jis, krikščionįs, ir vos antri metai baisiosios Trainaičio valdžios ėjo, kuomet pasiekė tą kunigaikštį nusipelnyta pabauda.

Keturi ano karaliaus dvaronįs bernaičiai pritykojo įsprusti Trainaičio būstan, netikėtai apspito kunigaikštį ir nužūdė jį, patįs gi pabėgo. Tuomet Valstininkas inėjo Lietuvon, įnirtęs ant stabmeldžių, pinskiečių būriais lydimas ir, kaipo teisėtasai Mindaugo impėdinis, ėmė valdyti visą šalį.

Valstininkas, kitaip vadinamas **Vaišilgas**,

valdė nuo 1265 m. ligi 1267 m.

Kerštingo būdo buvo Valstininkas, nors uolus buvo krikščionis. Po Mindaugo karaliaus buvo tat antrás krikščionis valdovas Lietuvos soste; bet Mindaugas buvo įvedęs Vakarų būdo krikščioniją, katalikišką, Valstininkas, dar prie gyvos tėvo galvos, viešėdams pas Galičiaus kunigaikštį, Danielį, buvo priėmęs Rytų, tariant Graikų būdą, paskui gi, atsižadėjęs valdžios, tapo vienuoliu ir įstojo vienuolynan. Tečiau dabar, kada Trainaičio mirtis praskynė jam kelią į Lietuvos valdžią, kada šaukė jį šalininkai ir kada galėjo atkeršyti tėvo užmušėjams, vienuolis-kunigaikštis išėjo aikštėn.

Paėmė su gudų pagalba pilis, kurios priešais jam stengės, pasmerkė mirtim daugybę sugautų tėvo ir savo priešininkų ir taip smarkiai ėmė drausti ir bausti visą šalį, kad žmonės pradėjo bėgte bėgti. Trįs šimtai didžiūnų giminių paliko savo kraštą, ieškodami Pskove globos.

Tokiuo šiaurumu Valstininkas privertė Lietuvą paklusnuman, bet to pasiekęs vėl įsigeidė grįžti vienuolynan. Lietuvos valdžią atidavė Švarnui, jauniausiam Danielio sū-

nui, pats gi užsidarė vienuolyne; tečiau išvyliojo jį iš ten Levo, Vladimiro kunigaikščio, apgaulė, kurs buvo kaimynas Lietuvai ir buvo intužęs, kodel ne jam, bet Švarnui atidavė Valstininkas valdžią. Tarsi del palankių derybų *Levas* kvietėsi Valstininką savo miestan, Voluiniaus Vladimiran. Ilgai spyrės Valstininkas, nujauzdamas apgaulę, bet Švarno padrąsintas, nuvyko Vladimiran. Buvo iškilniai sutiktas tame mieste, tik antrą dieną ten viešėjo, kaip buvo išnežinių nužūdytas sulig išankisto sutarto sumanymo. Levas, su savo dvaronimis netikėtai užpuolęs Valstininką, savo rankomis padarė jam galą: nelaimingasis kunigaikštis taip smarkiai buvo skeltas galvon, kad net smagenos ištiškusios ant sienos. Lietuviai, viešėję mieste, buvo vieni išžūdyti, kiti kalėjiman sukišti. Lietuvos laimei, Levas neturėjo tiek galybės įsigriauti į jos ribas ir užgriebti visos šalies valdžią.

Lietuvai išsiskaldžius.

Nuo Valstininko mirties ligi Vytenio.

Kuo-ne per dvidešimtį metų Valstininkui mirus, kuriuo pasibaigė vyriausia valdovų giminė, Lietuva išsiskirsto mažesnė-

mis ir didesnėmis kunigaikštijomis, neįstengdama susijungti viena valstybe. Staigi Mindaugo, Trainačio ir Valstininko mirtis nusilpnino valdžios vienumą; visa šalis išsiskaido atskiromis sritimis, ir visokie kunigaikščiai iškįla aikštėn tuo neaiškiu ir painiu laikmečiu. Daugiausią gauname girdėti apie juos iš pasakojimų, tik apie nedaugelį mini tikroji istorija.

Iš pasakojimų yra žinomi šie kunigaikščiai: *Šventaragis*, *Germantas*, *Giliginas*, *Trabus*, *Romantas ir Narimantas*. Šventaragis, kaip sako senovės byla, inkūręs Vileikos ir Vilijos santeklyje vyriausią Romovės šventyklą. Tenai paskui po kelių dešimtų metų jo vardo lygumėj, vadinamoj Šventaragio slėniu, išaugo Vilnius, mūsų šalies sostinė. Trabaus vardą turi lig šios dienos Trabų miestelis (Ašmenos apskr.), gal to kunigaikščio įsteigtas, gal jo gyvenamoji vieta buvęs. Apie Germanto, Giligino, Romanto ir Narimanto darbus veik nieko nežinoma. Menama, jogei Narimantas priėmęs valstybės erbu Vytį. Tas erbas tai raitelis ant balto žirgo raudoname dugne, pakeltu kalaviju vejąs nepritelį.

Istorijos žinomi to laikmečio kunigaikščiai yra šie: Veiklusis *Butegeidis*, kurs kovės Žemaičiuose su Inflantų Kryžiuo-

čiais, *Gerdenis*, Polocko kunigaikštis, *Daumantas*, Utenos kunigaikštis, ir, pagalios, visų-garsiausias, Naugardėlio kunigaikštis, *Traidenis*, kurs, viešpataudamas Rusėnų Mindaugo sostinėj, nusvėrė mažesniuosius kunigaikščius ir kuo-ne vienas savo pastanga gynė šalį. Todel apie Traidenį privalome daugiau išgirsti.

Traidenis viešpatavo Naugardėlyje apie dvyliką metų tarp 1270 ir 1282 m. ir apgyvendino Lietuvoje Prūsus, bėgusius nuo Kryžiuočių priespaudos, ir atkovė du totorių antpuoliu.

Prūsų įsikūrimas Lietuvoje 1276 m.

Kryžiuočiai, prieš keliolika metų Žemaičių sumušti viešoj kovoj ties Durbe, kurį metą nedrįso līsti Lietuvos vidurin nauju pavojingu žygiu, bet pas save užimtoj Prūsijoj ryžos išnaikinti liekanas tautos, nenorėjusios jiems pasiduoti.

Įsigrūdę 1275 metais į rytų sritis, dar neužgrobtas, pelenais pavertė sodžius ir kaimus, iškapojo daugybę gyventojų, ir, pakrikštydinę dar neišžūdytų gyventojų minias, perkėlė jas į kitus Prūsijos kraštus. Tokiuo būdu Lietuvos paribys virto tyrūma ilgiems metams; dalis Prūsų, bėgdama

iš nelaimingosios šalies, atsigabeno Lietuvon, atsiduodama Traidenio globai, kunigaikštis gi priėmė juos mielu noru ir pasodino *Gardine, Slanime* ir artimose jų apylenkėse. Vienas Prūsų kaimas davęs pradžią Prūžonių miesteliui. Netrukus išeiviai daug padėję Traideniui kovoje su Rusimi ir su Totoriais.

Totorių antpuoliai 1275 ir 1277 m.

Nuo to meto, kai Totorių gaujos, Batijaus vedamos, buvo suniokojusios Kijevą, visa pietų Rusis buvo, kiek žinome, Mongolų junge ir Rusies kunigaikščiai mokėjo dėklę kanams. Lietuva jau senai nebuvo mačiusi tų nuožmių neprietelių, kada štai, Traideniui valdant, vėl jie pasirodė jos ribose. Ir užgriuvo jie ne vieni. Juos parkvietė iš tyrų laukų atkaklus Lietuvos priešininkas, Levas, Valstininko nužūdytojas, ir, susidėjęs su užpuolėjais, vedė jiems kelią. Pirmuoju žygiu Totoriai nuniokojo Naugardėlį; tik veikli pilies kareivija apgynė savo tvirtumą. Antrasis antpuolis, dvėjais metais (1277) vėliau, rodėsi baisesnis, nes kanas Nogajus, įsigeidęs naujo grobio, pats išsiuntė laukines savo gaujas Lietuvon ir paliepė Rusies kunigai-

kščiams: Levui, Mstislavui ir Vladimirui eiti drauge su juo. Tečiau išgelbėjo Lietuvą nesantarvė neprietelių tarpe. Išanksto tikėdamies lengviai pasigrobsią, Rusėnai atsiskyrė nuo Totorių, norėdami savarankiai paimti Gardiną. Bet ten rado pilį apsaugotą narsiųjų Prūsų, kurie, naktovidu išėję, uždavė neprieteliams smarkų smūgį. Tuo inbauginti ir tarp savęs susiriejẹ, kunigaikščiai atsitraukė nuo Gardino; Totoriai gi, nežinodami, kas darosi giriose, taip-pat atsitraukė nuo Naugardėlio ir įnirtę, kad abu žygiu nepasisekė, išgiežė apmaudą ant Rusies. Jų gaujos grįžo atgal į pietus Uždnieprin, plačiai niokodamos savo sėbrų kraštus.

Nelaimė, kuria Levas norėjo apleisti Lietuvą, krito ant pačios Rusies.

Laimėjęs kovą su Rusėnais, Traidenis nesigailėjo ir žieminių kaimynų, Inflantų ricierių, ir dažnai eidavo žygiu ant Vokiečių. Kryžiuočiai, dar tebesilpni, norėjo nuramdyti kariautoją, inkalbinėdami jam, kad pasikrikštydintų. Bet Traidenis nepasikliovė jais. „Bijau jūsų apgaulės“—atsakė Kryžiuočių pasiuntiniams, kurie buvo atvykę į jį, ir nieko nepešusius juos išleido. Tas narsusis kunigaikštis, saugodamas Lietuvą iš visų pusių jos išsiskaidymo metu, apsau-

gojo ją nuo vidaus pavojaus ir priruošė savo impėdiniams jos naują susijungimą. Betgi ne kaimynuose, tik savo paties giminėje jis turėjo pikčiausių nepritelių. Jo vyresnysis brolis *Daumantas*, Utenos, paskui Polocko, kunigaikštis, buvo įnirtęs ant Traidenio, kad šis, nors jaunesnis už jį būdamas, paveldėjo svarbiausią, Naugardėlio, valsčių; taigi, pavydėdamas jam garbės Lietuvoje, sumąstė Polocke, kaip čia padarius galą broliui. Neskelbdamas viešo karo broliui, pasiuntė ant jo galvos šešius bernaičius, persitaisiusius sodiečiais; šie išpasalų numušė Traidenį, be sargybos einantį iš pirties.

Daumantas norėjo tuojau pagriebti sostą, aplaistytą jaunėlio brolio krauju, bet jam nepavyko tas apgaulingas sumanymas.

Pavojaus grasomai Lietuvai stojo narsus vadas ir drąsus karžygis, kurs sugebėjo ištraukti ją iš pavojaus. Tai buvo:

Vytenis

viešpatavęs 1283 ir 1315 metų tarpe.

Pasakojama, jogei tas Vytenis, galingo Žemaičių didžiūno *Liūtavaro* sūnus, buvęs mylimas Traidenio dvaronis.

Traidenis paėmęs jį savo dvaran dar bernaitį, priglobęs ir labai juo įsitikėjęs. Jaunutis Vytenis neužvylė savo pono įsitikėjimo. Narsus, mintrus ir ištikimas, jis iš dvaronies tapo artimiausias kunigaikščio patarėjas, tęviršt gi—jo kariuomenės vadas. Kada Lietuva paliko be valdovo, o Daumantas, gobšus valdžios, jau ėjo iš Polocko, Vytenis, kariuomene vedinas, susitiko broliažūdį ir susirėmė su juo kruvinoj kovoj, kurioj Daumantas gavo galą.

Pasakoja byla, kad toj kovoj kartu su Vyteniu vadovavęs Rimantas, vienas Traidenio sūnus, krikščionis vienuolis, ir kad po įveikimo gera valia sugrįžęs vienuolynan, perleidęs Vyteniui Lietuvos valdžią. Ar tas pasakojimas teisingas, nėra žinios. Tik yra tikrai žinoma, jogei po Traidenio Vytenis stojo ir jogei pirmaisiais metais senelis Liūtavaras drauge su sūnumi valdė.

Vytenis viešpatavo tris dešimtis su viršum metų; tas metas tai vienas be paliovos karas su Kryžiuočiais, kartas nuo karto pertraukiamas antpuoliais Lenkijon.

Antpuoliai Lenkijon.

Noras pasigrobti buvo vienintėlė jų kliaudis. Lenkija nedavė Vyteniui jokios

priežasties karui; ji pati buvo išskaidyta savo kunigaikščių rietenomis ir nesaugojo savo ribų. Derlus lenkų kraštas buvo atviras kaimynams, todel ir Vytenis naudojosi jo namine nesantarve. Aštuonius kartus jis buvo užpuolęs Lenkiją, net Kališių ir Lenčicą (antrasis žemlapėlis) pasiekdamas; išten grobstė lobį, degino kaimus ir miestus, ėmė nelaisvėn gyventojus. Lietuviai, Vyteniui viešpataujant, buvo taip baisi užuokara Lenkijai, kaip Kryžiuočiai Lietuvai.

Kokie Vytenio santykiai buvo su kryžiuočių Ordinu, parodys mums šitie atsitikimai:

Kryžiuočiai visiškai užgrobia Žemgalius.

Nustojimas Panemunio Žemaičių bent penkeriems metams.

Vytenio sandora su Rygos arkivyskupu.

Kryžiuočiai visiškai užgrobia Žemgalius.

Įsigalėję Prūsuose ir Inflantuose, Kryžiuočiai nesitenkino tom šalim: jie tykojo Lietuvos, kaipo savo nuosavybės. Kadangi neįstengė pagrobti Lietuvos Mindaugo ir jo impėdinių laikais, tai dar labiau suskato dabar siekti savo tikslo. Paskutinė painiava, skyrusi Inflantų Kryžiuočius nuo Lie-

tuvos, buvo mums jau žinomoji Žemgalija, Padauguvio sritis, ligtol išlaikiusi savo senosios laisvės liekanas. Žemgaliai pamažėle virto krikščionimis, išsižadėjo savo stabų, bet nenorėjo išsižadėti savo laisvės liekanų. Atsitiko, kad vienas Kryžiuotis davė antausin Žemgalių kunigaikščiui, kurs jau buvo priėmęs krikštą. Įžeistasis negalėjo nukentėti tokio paniekinimo. Atsižadėjo krikščionijos, sušaukė visą tautą kovon su Vokiečiais, bet tas sukilimas pagreitino Žemgalių laisvės galą. Kad ir padėjo jiems kaimynai Žemaičiai, tečiau nebįstengė Žemgaliai atsispirti Ordinui.

Keletu metų buvo sudegintos visos jų tvirtumos ir pilįs, jie gi patįs visiškai prarado savo laisvę.

Lietuviai nustoja kuriam laikui Panemunio Žemaičių.

Nuniekę Prūsų, Latvių, Kuršo ir Žemgalių šalis, abu Kryžiuočių Ordinu, Inflantų ir Prūsų, dabar atsigręžė į Žemaičius.

Kryžiuočiai pastatė pagal Nemuną dvi stipri pili: *Tilžę* ir *Ragainę* (žiūr. žemlapėlį), kad išten užpuldinėjus Žemaičių žemę. Tos apsaugos vietos buvo yna graz-

mė Lietuvai. Pilyje sėdėjo komandorius tariant Kryžiuočių vadas, su kareivių būriu; iš tvirtumos landžiodamas, plėšė, grobė apylenkes, žūdė gyventojus, o Lietuvos paribiu slankiojo kryžiuočių sargyba ir šnipai; jie pranešdavo komandoriui, jei neprietelis artindavos.

Vienas toks vadas, Ragainės komandorius *Liebenzell*, išlėkęs iš savo tvirtumos, išgriovė Žemaičių Romovę, buvusią Padubisyje, šale Lietuvių pilies—Bitėnų, ir užgrobė didelį Žemaičių plotą.

Komandorius švelniai elgdamasis norėjo privylioti žmones Kryžiuočiams. Žemaičiai per penkerius metus klausė Liebenzell'io ir mokėjo jam dėklę; tečiau vos atsitraukė švelnusis kryžiuotis Ragainėn ir kitas vadas užėmė jo vietą, Žemaičiai tuojau numetė Vokiečių jungą. Vytenis taip-pat skubinos pagalbon pavojaus grasamoms šalims. Lietuvių pusėje Nemuno pakrante pristatė arba sustiprino visą eilę savo pilių: *Junigedę, Bitėną, Kalnėnus* ir daug kitų; narsios ingulos buvo jose įvestos, kurios keitėsi kas mėnuo. Tokiuo būdu abiem Nemuno krantais styrėjo tvirtumos, tarsi kita kitai grasydamos.

Vytenio sandora su Rygos arkivyskupu 1294 m.

Kryžiuočiai persekiojo ne tik stabmeldžius, bet kiekvieną, kurs tik nenorėjo jiems vergauti. Jų spaudžiamas Rygos arkivyskupas, visų to miesto dvasiškių pritariamas, 1294 m. padarė su Vyteniu sandorą ir prašė jo pagalbos prieš bendrąjį nepritelį. Taigi padėdamas arkivyskupui, Vytenis įjojo Inflantų žemėn, nuniokojo tą kraštą ir, susitikęs su Kryžiuočiais ties Treidenu, susikovė su jais; toje kovoje gavo galą magisteris ir daugybė Kryžiuočių kariuomenės.

Tečiau ne visados sekdavos karingajam kunigui. Kada vieną kartą, impuolęs Prūsijon, išgriovė ir išplėšė bažnyčias, tyčiojosi iš krikščionijos, Kryžiuočiai tylomis apstojo Lietuvių stovyklą ties Vaplaukio kaimu, užpuolė juos netikėtai, išmušė kariuomenę, ir pats kunigas, smarkiai sužeistas, vos gyvas pabėgo.

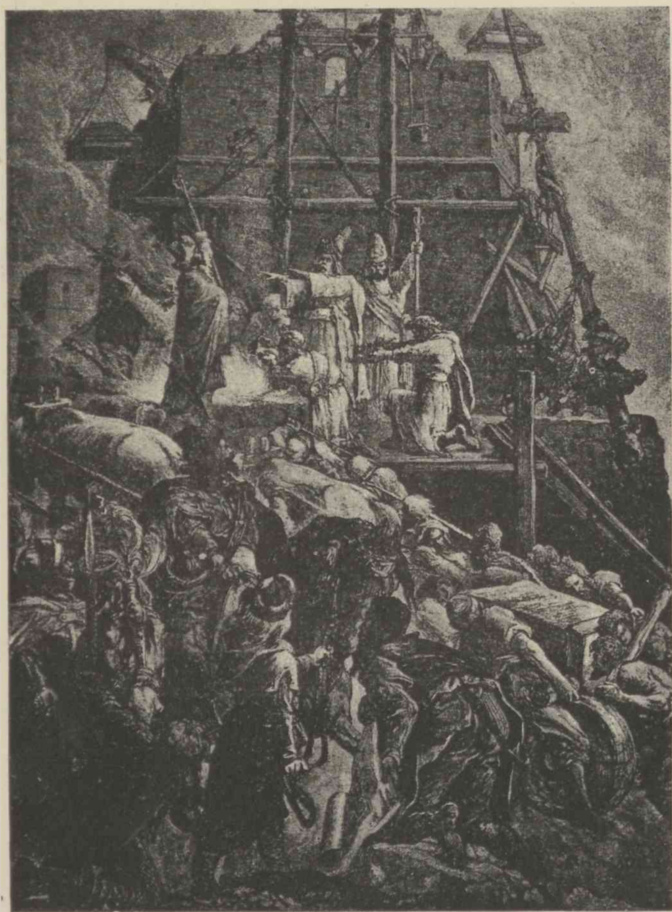
Taip bekariaudamas praleido Vytenis visą savo gyvenimą, bet jis mokėjo būti ir išmintingu valdovu, ne tik kariautoju; neskaitant naudingos sandoros su Ryga jis sugebėjo be ginklo prijungti Polocką į Lietuvą.

Polocko ingijimas 1307 metais.

Tas miestas jau senai susisiekdavo su Lietuva ir pripažino Lietuvių kunigaikščių valdžią, bet dabar ten neteisėtai šeimininkavo Kryžiuočiai. Taigi, matydami neišsilaikysią Polocke, už pinigus perleido Vyteniui miestą ir kunigaikštiją.

Nuo to meto Polockas visados priderėjo Lietuvai.

Neužilgo prieš Vytenio mirtį buvo įsteigta nauja neprietelių pilis ant Nemuno kranto. Ją pastatė Didysis Magisteris ir praminė Christmemel. Ta pilis buvo kunigui, nelyginant, kaip druska akyje. Jis stengės paimti ir sugriauti tą baisųjį Kryžiuočių veikalą, bet taip jam besistengiant atėjo jo gyvatos galas. Vytenis mirė staigia mirtimi 1315 m.

GEDIMINAS INKURIA VILNIŲ

III DALIS.

Lietuva eina platyn. Nuo Gedimino ligi Jogelės (Jogailos) krikšto 1386 m.

Gediminas

viešpatavęs nuo 1315 ligi 1339 m.

Gediminas sudarę Lietuvių valstybę. Kad gerai supratus jo valdymo nuopelnus, reikia permanyti, kas tai yra valstybė, ir mokėti atskirti valstybė nuo tautos.

Tauta yra visuomenė, sudėta iš visokio luomo žmonių, gyvenančių viename krašte, jungiamų bendra kalba, dažniausia viena religija, vienodais impročiais ir papročiais. Yra tat tarytum vienas didelis rinktinis kūnas, pakvėptas viena dvasia. Tautos yra Apvaizdos padaras; joks žmogus savo galia nėra padaręs tautos.

Bet valstybė esti žmogaus genijaus padaras, jo galingos valios ir proto veikalas. Kelios šalįs, dažniausia savo tarpe susiduriančios, išlyginti vienon šalin, įvai-

rios tautos ir tautelės, jose gyvenančios, sujungti tarpu savęs, sugretinti jos į vieno valdovo rankas arba vienon valdžion ir iš jų visų sudaryti viena rinktinė galybė— tat yra sudaryti valstybė.

Dažniausia apšviestesnioji arba guvesnioji tauta, kurios tarpe kildavo prakilnių žmonių, karžygių ir teisiadarių, prijungdavo į save silpnesniąsias tautas ir sudarydavo su jomis vieną šalį—vieną valstybę. Tokia šalis tampa Lietuva Gedimino metu, ir vyriausias Lietuvių valstybės susidarymo siekimas yra apsaugojimas prijungtųjų Rusėnų kraštų nuo Totorių jungo.

Žvilgterėję į praeitį, matome, jogei mūsų tautos turėta didžių karžygių, bet neturėta teisiadarių.

Gediminas yra pirmutinis vienu metu karžygis ir teisiadarys. Jis suderina Rusį, esamą į pietus nuo Lietuvos, t. y. *Pagirį* ir *Pogirį*, *Voluiniaus* dalį, taip-pat Rytų Rusies miestus ir kunigaikštijas, — sklandžiai suderina su Lietuva jau nebe kalaviju, bet bendromis įstaigomis ir bendrais reikalais. Apsaugo Rusį nuo Totorių. Su kaimynėmis valstybėmis padaro sandoras,su nprietеliais kariauja ir įveikia juos, o vidūj, mišku apaugusioje šalyje, liepia išskinti girias, steigia miestus, rūpinasi apgyven-

dinti juos amatninkais iš užsienių, pakelia prekybą, globia krikščionių tikybą ir, žengdamas per daugybę kliūčių, veda savo tautą švieson.

Gedimino giminumas su jo pranokėju Vyteniu ne visai išaiškintas. Jis buvęs Vytenio brolis ar artimas giminietis ir be kliūčių po jo gyvos galvos įžengęs sostan.

Dvidešimts ketveri metai Gedimino valdymo—tai šie atsitikimai:

Karai su Kryžiuočiais, kurie tęsiasi mažais pertraukimo tarpais ištisą jo viešpatavimą. Svarbiausi jų atsitikimai:

Kauno nustojimas ir jo atgavimas.

Kovos: ties Žeimiu ir ties Medininkais 1320 m.

Pilėnų apgynimas 1336 m.

Karas ir užgrobimai Rusyje.

Trakų ir Vilniaus inkūrimas 1322.

Pasiuntinių išleidimas į Popežių 1323 m.

Sandora su Lenkija 1325 m.

Viršenybė ant Didžiojo Naugardo ir Pskovo.

Karai su Kryžiuočiais.

Vos spėjo paimti valdžią, Gediminas turėjo kariauti su Rusimi. Ordinas tuo pasinaudojo. Ordino maršalka, Genrikas iš Plocko, impuolė Lietuvon ir griuvo ant

Kauno pilies. Veltui gynėsi. Kaune Gostautas su nedidele ingula. Kaunas buvo paimtas, Gostautas sugautas nelaisvėn, ir didelė Žemaičių dalis buvo nukariauta. Bet Kryžiuočių džiaugsmas tvėrė neilgam. Žemaičiai prispausti šaukėsi Gedimino pagalbos. Visų-pirma kunigas išpirko iš nelaisvės savo vadą Gostautą, paskui, surinkęs didelę kariuomenę, susirėmė su Maršalka Genriku ties Žeimiu. Žemaičiai, Vokiečių priversti muštis su savo broliais, besikaujant perėjo Gedimino pusėn ir padėjo jam nuveikti neprietelius.

Netrukus tikosi antra kova Medininkų (arba Varnių Žemaičiuose, žiūr. žemlapėlį) girioje; ten Maršalka Genrikas, įvytas raistan, negalėdamas iškopti iš šiekštų tarpo ir išklempti iš pelkių, gavo galą su daugybe kariuomenės. Žemaičiai sugavo garsų Vokietį, Gerardą Rūdeną, ir, pašarvuotą, sėdintį ant žirgo apkrovę augščiau galvos medžiais, sudegino dievų garbei.

Karas ir užgrobimai Rusyje.

Kryžiuočių sukrėtimas kuriam laikui atėmė jiems norą kariauti su Lietuva; todel Gediminas, apsisaugojęs nuo žiemių,

atsigręžė į pietus, į Voluiniaus Rusį, kur kunigaikščiai Andriejus ir Levas, susitarę su Ordinu, draskė Lietuvos ribas. Gediminas atmušė užpuolėjus, visiškai išvijo juos iš Lietuvos, užėmė *Pagirį* ir pribaigė imti *Pogirį* ir *Voluiniaus* dalį, o sena byla skelbia, jogei buvęs apgulęs Kijevą ir jogei tas senas miestas, matydamas nebegalėsiąs stengties didžiajam karžygiui, atidaręs jam savo vartus ir pripažinęs ant savęs Lietuvių valdžią.

Trakų ir Vilniaus įsteigimas.

Sugrįžęs iš karo, Gediminas rūpinos pakelti savo šalį, įsteigė joje daugiau prekybos ir pramonijos židinių, pastatė du miestu: *Trakus* poežeryje, ant salos gi tame ežere įsteigė pilį, ir *Vilnių* Vileikos ir Vilijos santeklyje, kur 1322 m. perkėlė Lietuvos sostinę. Vilniaus inkūrimo šioks pasakojimas yra užsilikęs: Tuo metu, kai dar didžiausios girios augusios ir jų viduryje buvusi Perkūno šventykla, Gediminas, medžiodamas toj apylenkėje su savo diduomene, numušęs taurą; bemedžiodamas pavargęs ir užsnūdęs ąžuolo pauksmėje. Sapnuojąs, tarytum matąs vilką, geležies šarvais apkaustytą, kurs taip smarkiai

staugiąs, kad tartum atsiliepią jame šimtas kitų vilkų. Pakirdęs, pasišaukiąs vyriausiąjį kunigą *Lizdeiką* ir prašąs jo, kad tą sapną išaiškintų. Lizdeika šiaip išaiškinęs: „Tas vilkas geležies šarvais, kurį regėjai, Kunige, reiškia didelį miestą, kurį čia pastatydįsi, ir—jo balsas taip stiprus, kad tarsi šimtas vilkų jame atsiliepė—reiškia, jogei tas miestas savo didumu ir garbe pralenks visus kitus miestus tavo šalyje“. Patikęs Gediminui sapno išaiškinimas ir liepęs dėti pamatus Vilniui.

Gedimino pasiuntiniai į Popežių 1323 m.

Taip tarpstančiai Lietuvai Kryžiuočiai vėl skersai kelią atsistojo. Vieni neingalėdami nusilpninti ir sugriauti Gedimino valstybės, jie kas metai kvietės talkon įvairių tautų ricierius: Vokiečius, Čekus, Prancūzus ir kitus, kad po du kartu per metus, vieną—žiemą, antrą—vasarą, darytų žygius Lietuvon. Jie gavo iš Popežiaus leidimą karą apskelbti stabmeldžiams; kadangi toks karas tuomet buvo laikomas visų krikščionių prakilniu darbu ir vadinosi kryžiaus karu,—tad būriai ricierių iš Vokietijos, Čekijos ir kitų kraštų skubinos eiti pagalbon. Lietuvių pilįs suliepsnojo;

Kryžiuočiai įsigrūdo Lietuvon, žūdė kaimų gyventojus arba varėsi juos paėmę nelaisvėn. Skaudu buvo Gediminui žiūrėti į nuniektąją šalį, bet numanė, jogei didžiausia kliaudis Kryžiuočiams buvo pagoniškoji Lietuvių tikyba. Tad griebėsi Mindaugo sumanymo, tai yra priimti su visa tauta krikščionių tikybą. Tą svarbų sumanymą įvykinti inkalbinėjo labai jam Lietuvos prietelis *Fridrikas*, Rygos arkivyskupas. Gediminas išsiuntė pasiuntinius į Popežių XXII Joną, pavezdamas save ir savo šalį jo valdžiai, kaipo krikščionių viršininkui. Pasiuntiniai nešė Didžiojo kunigaikščio raštą. „Šventasis Tėve,—Gediminas rašė — mes nekovojame su krikščionimis tam, kad naikintume krikščionių tikybą, bet kad apsigintume nuo baisių Kryžiuočių skriaudų. Štai del Kryžiuočių antpuolio ir persekiojimų atsimetė nuo tikybos karalius Mindaugas, o mūsų pranokėjas, karalius Vytenis, veltui šaukės krikščionių kunigų ir veltui buvo pastatydinęs jiems bažnyčią savo šalyje. Kryžiuočiai neįleido kunigų ir sudegino bažnyčią". Išskaitęs visą eilę visokių Kryžiuočių nedorybių ir skriaudų, Gediminas šaukėsi Popežiaus globos sau ir savo šaliai, prižadėdamas

priimti šv. tikybą, bytik Lietuva būtų liuosa nuo Kryžiuočių.

Tuo pačiu metu išsiuntinėjo Gediminas raštus į Dominikonų ir Pranciškonų brolijas Vokietijoj, kad vyktų Lietuvon žmonių verstų; taip-pat išsiuntė atsišaukimus į turtinguosius Vokiečių žemės miestus: Liubekan, Rostokan, Štetinan ir į kitus, kviesdamas amatininkus, ūkininkus ir pirklius, kad įsigyventų Lietuvos miestuose ir kaimuose, kad ten keltų pramoniją ir prekybą; tam tikslui apdovanojo juos privilegijomis ir visokiais patogumais.

Kai Kryžiuočiai gavo žinoti apie tai, baisus apmaudas juos paėmė. Kryžiuočių žvalgai, saugodami pakeliui, nutvėrė kaikuriuos Gedimino laiškus ir nukapojo nuo jų antspaudus. Mat be antspaudų laiškai neturėjo jokios vertės. Paskui, parašę Vokietijoje melagingas žinias apie „Lietuvių karaliaus“ apgaulę, Kryžiuočiai pasiskubino nusiųsti į Popežių iškalbingus apgynėjus, jų tarpe labai gerbiamą Didįjį Magisterį, *Karolių Beffartą*, kad gelbėtų pavojaus grasomą Ordiną.

Didysis Magisteris, atvykęs į Popežių, išsigynė visų Gedimino prikaišiojimų, išgyrė Kryžiuočių Ordiną ir savo iškalba mokėjo tiek pasiekti, kad Popežiaus arti-

ALGIRDAS

mieji intikėjo daugiau Kryžiuočiais nei Gedimino raštais. Nors Popežius uždraudė karus, bet Didžiojo kunigaikščio prašymo išpildymą atidėjo paskesniam laikui, kol per tam tikrus pasiuntinius įsitikįsiąs, kiek tikras jo noras esąs.

Tuo padrąsinti Kryžiuočiai po kelių mėnesių sulaužė Popežiaus uždraudimą ir, sušaukę iš Vokietijos kryžiaus kovotojus, puolė Lietuvon.

Toks krikščionių žingsnis atšaldė Gediminą nuo šv. tikybos. Tiesa, kitais metais Popežius vėl uždraudė karą ir išsiuntė į Gediminą iškilnius pasiuntinius, bet kadangi Popežiaus legatai nuvyko pirma Marienburgan, Kryžiuočių sostinėn, nei Vilniun, ir linko Ordino pusėn, tai supykęs Gediminas, netikėdamas, kad jie teisingai nuspręs ginčius, griežtai atsisakė priimti krikštą.

Vėl išnaujo prasidėjo kryžiaus žygiai ir nuo to laiko ligi Gedimino mirties jų buvo išviso penki.

Daugiausia kraujo buvo išlieta per kryžiaus žygį 1336 m. Tai buvo garsusis:

Margelio (Margerio) Pilėnų gynimas.

Ta tvirtuma, kurioje gyvena garsi stabmeldžių žiniuonė - burtininkė, buvo apve-

sta giliu grioviu; augštos ir storos jos sienos, iš drūčiausių sienojų sukrautos, galėjo sutalpinti daugybę žmonių. Taigi, išgirdę ateinant Kryžiuočius, žmonių minios iš apylenkės subėgo į Pilėnus, Pilies vadas buvo *Margelis* su 4.000 kareivių. Netrukus pilį apstojo didelė Vokiečių kariuomenė. Dideliausios apgulimo mašinos pradėjo belsti tvirtumos sienas, bet nepaprastai narsi ingula, Margelio paveizdą sekdama, be paliovos kamšė pramuštas spragas ir stumdė kopiančius Vokiečius nuo sienų griovin. Ilgai Kryžiuočių kariuomenė negalėjo įveikti saujelės drąsių ir narsių Lietuvių. Tuo tarpu neprieteliai sumanė paimti pilį ugnimi. Paleido kelias dešimtis degančių šeivų (strėlių) ant tvirtumos stogo; pilis ėmė liepsnoti. Tuomet išvydo Margelis, jogei nebelieka jokios vilties apsiginti, taigi nusprendė verčiau numirti drauge su žmonėmis, negu pakliūti Vokiečių verguvėn.

Jis liepia sukrauti didelį laužą viduryje pilies, drauge su savo karžygiais iškapoja pilies žmones ir sumeta užmuštųjų kūnus su visu pilies turtu ant liepsnojančio laužo. Kryžiuočiai, nustebę, kad niekas ant pylimų nebesigina, lukterėję inbėga degančion pilin. Spragoje pastoja jiems

kelią tik vienas ricierius, neįsileidžia, kalaviju kauja. Tat buvo Margelis, kurs suturėjo Vokiečius, kad jie nepakliudytų jo draugams numirti. Pagalios atsitraukia jis atgal ir pats save nusižudo. Tuomet įsilaužia užpuolėjai; juos nustebina netikėtas reginys: vidūje liepsnojančios pilies Lietuviai baigia žudyties kits kitą; prieš žiniuonę kunigę krinta nukapotos ricierių galvos, o kai paskutiniai žuvo, ji pati sau galą pasidaro ir žūva visi tvirtumos degėsiuose.

Kryžiuočiai nusiminė, išvydę tokią Lietuvių dvasios galybę, susiturėjo ir nebėjo toliau Lietuvon, sugrįžo į Prūsus, ir sugrižę stebėdamies įrašė knygon Pilėnų tvirtumos sugriovimą ir prakilnią jos apgynėjų mirtį.

Sandora su Lenkais.

Tuo metu viešpatavo Lenkijoje Vladislovas Lokietek, veiklus vyras ir taip-pat, kaip ir Gediminas, atkaklus Kryžiuočių priešininkas. Gerbdamas galingą kaimyną Gediminą, Lokietek geidė su juo susiderinti ir išvieno kovoti su Ordinu. Tuo tikslu jis 1325 m. nusiuntė Lietuvon pasiuntinius, teikdamas Gediminui sandorą ir

prašydamas jo dukters Aldonos savo sūnui Kazimierui. Mielu noru sutiko Gediminas su Lokietek'o pasiūlymu. Aldona, lydima būriu tūkstančio ricierių, pasipuošusių risių ir lokių kailiais, nuvyko Krokavon; ten per krikštą gavo Onos vardą ir buvo sutuokta su Kazimieru. Lietuva neturėjo nė aukso nė sidabro kraičiui duoti kunigaikštytei, bet su ja ėjo 24.000 lenkų, nelaisvėn paimtų, dabar gi Gedimino paleistų ir linksmai grįžusių savo tėvynėn. Sulig padarytos sandoros Gediminas kelius kartus padėjo Lokietek'ui kovojant su Kryžiuočiais.

Viršenybė ant Didžiojo Naugardo ir Pskovo.

Ir tolimos žiemių - rytų šalįs norėjo santarvės su Lietuva. Turtingos žiemių respublikos: *Didysis Naugardas* ir *Pskovas* šaukės Gedimino tiestoju ir tarpininku savo reikalams. Didysis Naugardas net parsikvietė globėju ir apgynėju jo sūnų Narimantą, pavedęs jam valsčius ir miestus.

Tokiuo būdu Gediminui viešpataujant Lietuva buvo gerbiama kaimynų, vidūje buvo santarvė ir galybė. Todel mirus tam didvyriui, visa šalis gailėjosi jo, kaip tėvo.

Gediminas mirė 1339 ar, kaip kiti sa-

ko, 1340 metais, per vieną antpuolį Kryžiuočių, kurie kuo-ne kas metai niokojo mūsų kraštą. Kryžiuočiai buvo apstoję pilį Panemunėje, *Vėliuoną*; tvirtumos ingula buvo pavojūje, kai Gediminas ėjo jos vaduotų. Bet če per kovą buvo strėle nukautas ar, kaip kiti pasakoja, Kryžiuočių kulka. Kunigas krito negyvas karo lauke, sūnus nusinešė jo kūną, Kryžiuočiai gi, neįveikę pilies, buvo priversti atsitraukti nuo jos.

Gediminas paliko septynius sūnus. Jų vardai šie:

Montvydas, *Liūbartas*,
Narimantas, *Karijotas*,
Algierdas, *Jaunutis*.
Kęstutis,

Jaunutis.

Vilniūje nuo 1340 ligi 1345 metų.

Gediminas prieš mirdamas paskirstė šalį tarp savo sūnų, o vienam, jaunėliui Jaunučiui, paskyrė Vilnių. Vyresnieji broliai gerbė tėvo valią. Kiekvienas jie valdė savo sritį, palikdami jaunėliui ramiai turėti sau šalies sostinę.

Bet kada po kelerių metų Lietuvai ėmė grasyti Kryžiuočių karas, Vilnius gi, sil-

pnose Jaunučio rankose būdamas, turėjo pakliūti pirmas į neprietelių rankas, broliai nusprendė atimti iš Jaunučio pirmenybę. 1344 metų pabaigoj Kęstutis nakčia išnežinių apstojo Vilniaus pilį, paėmė ją be kraujo ir sugavo Jaunutį nelaisvėn. Paskui jis pašaukė vyresnįjį brolį Algirdą iš tolimo Vitebsko valsčiaus ir pats, išsižadėjęs valdžios, apskelbė jį Didžiuoju Kunigaikščiu. Kęstučio paveizdas, kurs mokėjo atsižadėti savo garbės del šalies vienybės, patraukė ir kitus brolius. Algirdas be kovos įžengė didžiųjų kunigaikščių sostan, visi broliai prisiekė jam būti ištikimi, Jaunučiui gi buvo pavesta Zaslavio kunigaikštija Baltarusijoj.

Algirdas

viešpatavo nuo 1344 ligi 1377 metų.

Algirdo iškėlimas didžiuoju kunigaikščiu išgelbėjo šalį nuo naujo pavojaus. Kryžiuočių Ordino galybė vis ėjo didyn. Tuo metu jis paveržė Lenkijai Pamarį, iš Danijos nusipirko Igaunių (estų) šalį (žiūr. žemlapėlį), skelbė Vokietijoj naują kryžiaus žygį, ir visus savo viekus sujungė draugėn vienu tikslu užgrobti.

Algirdui viešpataujant ir dar paskui

per kelerius metus, t. y. nuo 1344 ligi 1382 metų buvo *devynios dešimtįs* Kryžiuočių antpuolių Lietuvon. Jiems atmušti buvo *keturios dešimtįs du* lietuvių žygiai. Eilėje tų kovų su Ordinu Algirdas pralaimėjo kelius kartus, apie tai paskui papasakosime, bet *visas šalies ribas sveikas išlaikė.*

Tėvynę ginant, nuolat jį rėmė Kęstutis, kurio valsčius tęsėsi pagal Kryžiuočių ribų ir susidėjo iš Žemaičių, Trakų kunigaikštijos ir dalies Lietuvių Rusies. Kęstutis buvo dešinioji Algirdo ranka, veik neatsitraukdavo nuo jo kovose, ir ta tvirta abiejų brolių meilė, taip-pat ir tautos vienybė išgelbėjo tuomet Lietuvą nuo galutino vokiečių smūgio.

Algirdo karai su Ordinu. Labiausia minėtini jų atsitikimai yra šie:

Žygis Inflentų žemėn.
Nuopolis ant Strauos ūpės
Kauno sugriovimas.
Nuopuolis ties Rudūva.

Žygis Inflentų žemėn 1345 m.

Tai buvo vienintėlis didis Algirdo žygis, pavojingas Kryžiuočiams ir laimingas lietuviams. Visi kiti didieji tų karų atsitikimai buvo lietuviams smūgiai, sunkiausias gi iš jų buvo:

Kauno ir Kauno pilies išgriovimas 1362 m.

Tvirtuose tos pilies mūruose, Vilijos ir Nemuno santeklyje, užsidarė Vaidatas, Kęstučio sūnus, su 2.000 kareivių. Artinosi Didysis Kryžiuočių Magisteris, Henrikas von Kniprode, kurs, vedinas daugeliu kariuomenės ir užsienio ricierių, tuojau apstojo pilį ir miestą. Tris savaites Kryžiuočiai ėmė Kauną; vokiečių taranai daužė apsaugoto miesto bokštus, ricieriai lįste lindo ant mūrų, Kryžiuočiai ant augštų medinių bokštų artinosi į miestą ir mėtė sviedinius į apgultuosius. Pilies ingula narsiai, be poilsio kovojo; išgriovę sieną, Kryžiuočiai išvyzdavo naują mūrą, ūmai pastatytą, ir negalėjo prieiti ligi tvirtumos vidurio. Bet didysis kunigaikštis neatsiuntė apgynėjams išvaduotojų. Po ilgos kovos pilyje ištiko gaisras, padegtas neprietelių; ingula pasijuto beesanti liepsnoje. Ta valanda pasinaudojo Kryžiuočiai, impuolė pro mūrų spragą ir paėmė nelaisvėn paskutinius 36 lietuvius, norėjusius drauge su savo vadu prasimušti pro neprietelių tarpą. Kauno sugriovimas paskui ilgai užsiliko žmonių atminime ir dar XVII amžiu buvo girdėti Lietuvoje dainuojant, kaip liepsnojančioje pilyje drąsiai žuvusi Kauno kareivių ingula.

KĘSTUČIO SUĖMIMAS

Rūpesnis krikščionių tikyba.

Algirdas, kaip ir jo pranokėjai, suprato krikščionijos reikalingumą ir tuo tikslu siekės ciesoriaus IV Karolio, prašydamas jo padėti. Ciesorius 1358 m. išsiuntė į jį pasiuntinius, kad pagreitinus Lietuvos apkrikštydinimą. Tečiau viskas niekais nuėjo del Kryžiuočių gobšumo ir pinklių. Algirdas spyrėsi, kad Kryžiuočiai sugrąžintų Lietuvai žemes, atimtas iš Prūsų, Latvių ir Žemgalių, kad jų Ordinas išsikeltų už Dniepro, į tyrus pietų laukus tarp Rusies ir Totorių ir ten gintų Rusėnus nuo laukinių Totorių užpuolimų. Su tomis sąlygomis nesutiko ciesoriaus pasiuntiniai ir tarybos niekais pasibaigė.

Rūpindamasis krikščionija savo šalyje, Algirdas leido vienam virtusiam krikščionim didžiūnui, Petrui Gostautui, parsikviesti Vilniun Pranciškonus ir pastatydinti bažnyčią Dievo Motynos vardu. Senovės byla pasakoja, *Petras Gostautas,* uolus šv. tikybos skleidėjas, per stabmeldžių kilimą Vilniūje buvęs mirtinai nukankintas.

Be karų su Kryžiuočiais kiti svarbųs atsitikimai Algirdui viešpataujant buvo šie:

Karai su Lenkija.

Totorių nuveikimas ir Podolės prijungimas.

Žygiai Maskvon. — Rytų Rusies prijungimas.

Karai su Lenkija nuo 1349 ligi 1366 metų.

Tų karų priežastis buvo susivaržymas del Voluiniaus. Beveik visą tą sritį valdė Liūbartas, Gedimino sūnus, vedęs Voluiniaus kunigaikštytę, paskutinę tos žemės paveldėtoją; bet norėjo ingyti tą šalį ir Didysis Kazimieras, Lenkų karalius. Karas, del tos priežasties sukeltas, tris kartus buvo ištikęs ir baigėsi 1366 metais sandora; sulig jo Lietuva ir Lenkija pasidalijo Voluinių. Didžioji Voluiniaus dalis su didžiaisiais miestais, *Lucku ir Ostrogu*, paliko Lietuvai, mažoji — su Vladimiru ir Kremencu atateko Kazimierui.

Totorių nuveikimas ir Padolės užkariavimas 1351—1363 m.

Derlioji Padolė, ištysusi pagal Dniestro ir Bugo upes ligi Juodųjų jūrių, anuomet buvo Totorių nuniekta, jos gyventojai gerokai praretinti. Kur-ne-kur išsimėtę sodžiai ir kaimai, užsilikę toje šalyje, mokėjo dėklę Totorių baskakams. Niekas nedrįso stoti kovon su jais Padolės laukuose ir atimti iš jų tą derliąją šalį.

Padolės išgrobimas iš Totorių rankų — tai Algirdo ginklo garbė. Didysis kunigaikštis, padedamas savo narsių sūnėnų, Karijoto sūnų, sumušė tris totorių vadus ties Sinevadais (Sine-vody; šiandien Siniuchos upė) Padolėje, išvaikė ordas, jau ten įsigyvenusias, į dvi priešingi pusi: Kriman ir Dunajaus intakos linkui. Kunigaikščiai Karijotaičiai apsigyveno Padolėje, atnaujino iš-po griuvėsių senuosius miestus ir pradėjo statyti naujus. Iškilo tvirtumos: *Kamenec*, Smotrič, Bakota. Padolė buvo prijungta į Lietuvą. Tas Totorių išvijimas iš Padolės visiškai paliuosavo nuo jų Kijevo žemę, arba Ukrainą. — *Kijevas*, kurs tik kokiam laikui galėjo būti Gedimino užimtas, dabar galutinai buvo Algirdo prijungtas Lietuvai. Didysis kunigaikštis pasodino toj senovės sostinėj savo sūnų, Graikų apeigomis pakrikštytą, Vladimirą.

Rytų Rusies (Sieversko) prijungimas. Žygiai Maskvon.

Be Padolės ir Ukrainos, Algirdas užėmė *Rytų* arba Sieversko *Rusį* su miestais: *Mogilevu*, *Brensku* ir *Sieversko Naugardu*. Tos žemės, naminių karų nuvargintos, Totorių rinkliavomis nuplėštos, geruoju pasidavė Lietuvai,

jos gi globa davė toms žemėms pageidaujamą ramumą. Bet didysis Maskvos kunigaikštis, Dono Dimitrijus, negalėjo ramiai žiūrėti į Lietuvos užgrobimus. Ir jis norėjo prijungti Rusį į savo valstybę. Dimitrijaus pasiuntiniai atvyko pas Algirdą, ugnim ir kardu nešini, ir apskelbė jam karą. Tečiau ir justi nepajuto Dimitrijus, kaip Didysis Kunigaikštis, sumušęs pakeliui Rusų vadus, veikiu žygiu atvyko ir staigu stojo prieš Maskvos mūrus 1368 metais.

Dimitrijus prašė santaikos. Pasakojama, jogei jis atėjęs Lietuvių stovyklon ant kalno, vadinamo Poklonna, ir pasiūlęs Algirdui atsipirkimą auksu ir sidabru, taippat žadėjęs patogias sąlygas, kad tik santaika įvyktų. Didysis kunigaikštis sutikęs, Dimitrijaus prašomas, ir nuėjęs nuo Maskvos. Sekančiais metais Algirdas dar du kartu susidūręs su Dimitrijumi, Lietuvių kariuomenės būriai stoję ties Maskva. Tų karų galas buvo toks, kad Algirdo valdžia sutvirtėjo Rytų Rusyje, o jo Maskvos žygiai taip giliai įsidėjo žmonių atminiman, kad ligšiol Polocko žemėje teberodoma dideli pylimai mišku apaugę, vadinami *Algirdo keliu.*

Pažvelgę į plačias Lietuvių valstybės ribas Algirdui viešpataujant, matome, jo-

gei jos daug didesnės, negu prie Gedimino. Lietuva pasiekė savo galybės viršų. Voluinius, Ukraina, Padolė ir Rytų Rusis tapo jos provincijomis, ir tokiuo būdu Lietuvos ribos siekėsi dviejų jūrių, Baltųjų ir Juodųjų. Vienas pavojus temdo taip didžios valstybės klotį: tas pavojus tai amžinas neprietelis — Kryžiuočių Ordinas. Ir vieno daikto kaskart labiau ima stigti: stinga krikščionių tikybos šviesos, kurios Lietuva tiek kartų buvo troškusi.

Algirdas baigė savo amžių 1377 metais. Pirmoji jo žmona buvo Marija, Vitebsko kunigaikštytė, antroji — Julijona, Tveriaus kunigaikštytė. Jo sūnųs ir dukters dar prie gyvos tėvo galvos virto krikščionimis.

Iš dvylikos Algirdo sūnų buvo garsiausi:

Iš vyresniosios linijos:	Iš jaunesniosios linijos:
Vingautas (Andriejus),	*Jogaila (Jogelė),*
Kaributas (Dimitrijus).	*Skirgaila (Skirgelė),*
	Karigaila (Karigelė),
	Lengvenis (Simanas),
	Svidrigaila (Svidrigelė).

Jogaila

pirmą kartą viešpatavęs nuo 1377 ligi 1381 metų.

Mirštančiam Algirdui Kęstutis, ištikimas jo brolis, prižadėjo pasodinti Lietuvos sostan Jogailą, mylimąjį Algirdo sūnų. Mat Jogaila nebuvo vyriausias brolių tarpe ir be dėdės pagalbos nebūtų įstengęs pasiekti didžiojo kunigaikščio valdžios. Kęstutis ištesėjo prižadą ir atidavė Jogailai Vilnių drauge su viso krašto viršenybe.

Juk pavydžiai žvairavo vyriausias giminėje *Vingautas—Andriejus*, Polocko kunigaikštis, į brolio išaugštinimą. Jis slapčia susituršė su kardininkų Ordinu Inflentuose, paskui susitaręs su Dimitrijumi, Didžiuoju Maskvos kunigaikščiu, impuolė Rytų Rusin ir užgrobė nemažą krašto sklypą.

Pavojus ėmė grasyti Lietuvai iš rytų, bet dar blogiau buvo jai silpnas ir nepastovus jauno Jogailos būdas. Pataikūnų dvaronių apsiaustas, ėmė bodėties gerais senelio dėdės patarimais, norėjo, kad tas visiškai nebesikištų į Lietuvos valdymą. Kryžiuočiai tuojau pastebėjo blogus Jogailos palinkimus ir ryžos jais pasinaudoti Kęstučio pražūčiai. Taigi inkalbėjo intariamam kunigaikščiui, Kęstutis tykojąs nu-

mesti jį nuo sosto ir paglemžti sau visą Lietuvą; todel vienintėlis Jogailos išsigelbėjimas esąs sandoroje su Ordinu ir atėmime iš dėdės viso, ką tas turėjo. Netaurusis Jogaila davėsi apsigauti ir susituršė su Kryžiuočiais apgaulingu suokalbiu Kęstučiui pražudyti.

Prasidėjo kruvini antpuoliai į Žemaičius ir į Kęstučio pilis. Ilgai negalėjo permanyti senelis Kęstutįis, kodel Kryžiuočią aplenka Jogailos valsčius ir tik jo žemes niokoja, kodel sūnėnas nesiskubina jam pagalbon. Pagalios pasiekė ir jį girdas, Jogailą susiderinus su tėvynės nepriete-liais. Kęstutis, matydamas tame savo paties pražūtį ir viso krašto nelaimę, ryžos numesti nuo sosto netaurųjį sūnėną.

Jis netikėtai apstojo Vilnių, paėmė miestą ir suėmė Jogailą. Dabar Kęstutis turėjo visą teisę smarkiai nubausti sūnėną, tečiau pasielgė suo juo švelniai ir maloningai. Algirdo vardas apsaugojo jo sūnų nuo teisingos pabaudos. Jogaila turėjo tik atsižadėti valdžios; kai prisiekė klausyti dėdės, buvo paleistas ir nuvyko sau pavestajin valsčiun, Vitebskan ir Krevėn.

Kęstutis

viešpatavęs nuo 1381 ligi 1382 metų.

Neilgai tepatvėrusi Kęstučio valdžia Lietuvoje nepasižymėjo jokiuo svarbesniu veikalu. Tečiau visas jo gyvenimas buvo padėtas tėvynei ginti. Keli atsitikimai, istorijos užrašyti, ryškiai mums vaizdina to tikro senovės Lietuvos karžygio būdą.

Visą savo gyvenimą Kęstutis praleido ant arklio, pražilo nuolat besikaudamas su Kryžiuočiais, ir nors įnirtęs naikino tuos nenumaldomus neprietelius, tečiau buvo žmoniškas ir prakilnus, dorai elgdamasis su nuveiktaisiais.

Per vieną kovą buvo sugavęs nevalyvąjį Kryžiuočių vadą, komandorių Surbachą, kurs buvęs išžudęs daugybę Lietuvių ir pelenais paleidęs jų kaimus. Žmonės norėjo sudeginti jį dievams, bet kunigaikštis pasipriešino ir paliko belaisvį gyvą. Kitą kartą Kęstutis tamsia nakčia buvo paėmęs Kryžiuočių pilį Johanisburgą ir su žiburiu inėjęs vidun pilies. Netikėtai užspeistoji ingula tarė, kad jai galas atėjęs; Kęstučio kareiviai norėjo iškapoti visus inkyrėjusius Vokiečius.

Netrukus iš tarpo Kryžiuočių išėjo priešais pilies komandorius Otton'as, senelis, žaizdomis nudėtas, ir tarė Kęstučiui, nusi-

KĘSTUTIS

plėšęs nuo krūtinės šarvus: „Kunigaikšti, nužūdyk mane, tik paleisk gyvus mano žmones“. Pagailo Kęstučiui, išgirdus tuos prakilnius žodžius. Jis ne tik gyvą paliko visą ingulą, bet dar paleido liuosus patį komandorių ir dar keturius ricierius, jo pasirinktus.

Kęstutis du kartu buvo patekęs Kryžiuočių nelaisvėn ir abu kartu nuvyko jam iš jos pabėgti. Kai 1361 m. buvo pagautas vienoje kovoje, nudžiugęs Didysis Magisteris liepė atlaikyti padėkos pamaldas Marienburgo bažnyčiose. Magisteris džiaugėsi taip nepaprastu belaisviu ir pasodino jį Marienburgo pilin, pristatęs jam stiprią sargybą. Magisteris tečiau gerbė Kęstutį, liepė patogiai jį laikyti, kad nieko nestigtų, ir pristatė jam savo ištikimą tarną Alfą, apkrikštytą Lietuvį. Tuo tarpu Alfas, bešnekėdamas su kunigaikščiu savo tėvų kalba, pajuto savo širdyje užmirštą tėvynės meilę, per aštuonius mėnesius Kęstučio nelaisvės priprato į jį ir ryžosi padėti Kęstučiui pabėgti. Taip ir atsitiko: jam padedant, Kęstučiui pavyko nejūčiomis išmušti kalėjime skylė; naktį virve nusileido nuo mūro ir abu su Alfu, apsivilkę baltais Kryžiuočių apsiaustais, sėdę ant išanksto pabalnotų arklių, nepažinti

praėjo sargybą ir laimingai pabėgo. Sugrįžęs savo šalin, Kęstutis iš Trakų nusiuntė Didžiajam Magisteriui padėką už patogias vaišes, pridurdamas, kad jei kuomet pavyksią jam sugauti patį D. Magisterį ar kitą kurį Ordino vyresnįjį, būtinai jiems parūpįsiąs pas save tikresnį būstą.

Kai senatvėje nėkuomet netroškęs valdžios, Kęstutis netikėtai patapo visos šalies valdovas, jis delto nepadėjo ginklo; labai mylėdamas tėvynę, tuojau pašaukė tautą kovon su Kryžiuočiais. Matome, kaip toje kovoje Lietuviai pirmą sykį vartoja paraku šaunamas patrankas ir Kęstučio vadovaujami mokosi apsieiti su savo neprietelių ginklu.

Bet Kęstučio valdžiai nebuvo lemta ilgai patverti. Žemaičiai ir Lietuviai mielu noru klausė jo paliepimų, Rusėnai gi, kurių žemės dideliausi plotai priderėjo į Lietuvą, norėjo, kad sugrižtų Jogaila; pats Vilnius nemėgo Kęstučio; būtent pačių jo gyventojų tarpe susidarė žmonių būrys, kurs nutarė atiduoti Vilnių Jogailai, jei tik gera proga atsitiktų.

Jogaila atima Vilnių.

Proga neužilgo atsitiko. *Dimitrijas Kaributas*, Jogailos brolis, atsisakė klausyti Kęstučio. D. Kunigaikštis išėjo Rytų Rusin nubaustų sūnėno; ta valanda pasinaudojo sąkalbininkai. Vilniaus pilis, mažos ingulos saugoma, buvo užimta, ištikimi Kęstučio kareiviai išžūdyti arba išvaikyti. Jogaila inėjo sostinėn. Jogaila išanksto nusimanė laimėsiąs, nes su daugeliu jo šalies pataikūnų ėjo jam pagalbon dar Inflentų ir Prūsų kryžiuočiai. Grįždamas Kęstutis išvydo Vilnių ir savo Trakų pilį priešininko rankose. Bet Žemaičiai paliko jam ištikimi. Kęstutis sustatė eilėmis ir kartu su savo sūnumi Vytautu ruošėsi kovon.

Tuo tarpu, besiruošiant kovon ateina į Kęstutį Jogailos pasiuntiniai, savo pono vardu siūlo jam santaiką ir kviečia, kad drauge su Vytautu vyktų Jogailos stovyklon pasikalbėtų del santaikos sąlygų. Jogaila buvo prižadėjęs per savo pasiuntinius abiem kunigaikščiam visišką nepaliečiamybę. Tuo prižadu intikėję, Kęstutis su Vytautu ramųs vyko Jogailos stovyklon, bet če jų laukė biauriausia apgaulė. Apspito priešininkai abu kunigaikščiu ir

suėmę nugabeno juos Vilniun. Netaurus Jogaila liepė grandinėmis apkalti senelį dėdę Kęstutį ir išsiuntė Krevės kalėjiman. Ten pasodintas tamsiame pilies bokšte, narsus senelis gyveno paskutines valandas. Po kelių dienų impuolė nakčia kalėjiman pasiųsti budeliai ir nužūdė beginklį karžygį.

Kai-kurie istorikai sako, kad Jogaila nenorėjęs dėdės mirties ir kad ta nedorybė be jo žinios įvykusi. Tečiau šiaip ar taip krito ant jo sąžinės sulaužymas duotojo žodžio ir nedovanotinai nedoras atsilyginimas savo geradariui.

Kad paslėpus nedorybę ir del to, kad Kęstutį mylėjo visi žmonės, jo kūnas iškilniai buvo atvežtas Vilniun ir senovišku papročiu puikiomis apeigomis sudegintas ant didelio laidotuvių laužo.

Kęstučio pati, Vytauto motyna, buvo *Birutė*, deivės Praurimės vaidiliote, iš Palangos apylenkės Žemaičiuose. Iš šešių Kęstučio sūnų garsiausi buvo: *Vytautas*, *Vaidatas ir Zigmuntas.*

Jogaila vėl

Didysis Lietuvos kunigaikštis nuo 1882 m. Lenkų karalius nuo 1386 ligi 1434 metų.

Antrą kartą įžengęs sostan, Jogaila visų-pirma išgiežė savo apmaudą ir kerštą. Nepanašus darbais į doruosius savo pranokėjus, tėvą ir senelį, savo pasielgimais jis atminė kruviną senovės Valstininko ir Trainaičio metą.

Prakilnesnieji Kęstučio šalininkai: *Butrimas* ir *Vydimantas* padėjo savo galvas po kalaviju. Nepasigailėjo Jogaila nė dėdės giminės; net Vytautas, pusbrolis ir iš mažų dienų Jogailos draugas, turėjo drebėti del savo gyvatos. Vytautas, iš sielvarto susirgęs, buvo uždarytas kalėjime, kur prieš kelias dienas buvo nužudytas Kęstutis. Tėvo neprieteliai dabar tykojo ir jam galą padaryti. Iš to pavojaus išgelbėjo kunigaikštį atsidėjimas vienos sodietės merginos, kunigaikštienės Onos, Vytauto moters, tarnaitės; kunigaikštienei buvo leista lankyti vyrą kalėjime. Dora mergina pasiryžusi numirti del savo kunigaikščio, paliko jo vietoj ir per dvi dieni taip gerai buvo apsimetusi ligoniu kunigaikščiu, kad kalėjimo prievaizda nesuprato tos gudrybės. Bet kai trečion dienon viskas išėjo

aikštėn ir narsi Alena paliepus įnirtusiam pilies viršininkui buvo nužūdyta, Vytautas bėgo per Valkaviškį ir Brestą Mozūrų žemėn pas savo svainį, kunigaikštį Jonušą ir ten rado prieglaudą.

Vytauto sandora su Kryžiuočiais.

Viešėdamas pas Janušą, Vytautas išpradžių nenorėjo nieko daryti, kas galėtų pakenkti tėvynei. Teisybės vardu kalbina Jogailą, prižada klausyti jo valdžios, bytik D. kunigaikštis sugrąžintų jam tėvo palikimą. Tečiau neišklausė Jogaila teisingo prašymo. Atidavė Žemaičių dalį savo talkininkams Kryžiuočiams, Vytauto tėvyškę—Trakus atidavė į gobšo Skirgailos rankas, Vytautas gi paliko be nieko. Toks neteisingas Jogailos pasielgimas buvo karo priežastis; Vytautas, neįstengdamas savo galia atgauti tėviškės, nuvyko į Kryžiuočius ir prašė jų pagalbos.

Kryžiuočiai pasinaudojo brolių nesantarve ir mielu noru davė jam pagalbą; kunigaikštis, jų kuriuomenės būriu vedinas, impuolė Lietuvon, sukurstė Žemaičius prieš Jogailą, atgavo dalį savo valsčiaus ir, kadangi tą savo laimėjimą buvo kaltas

Ordino pagalbai, pasižadėjo klausyti Kryžiuočių ir apsikrikštydino vardu Vigandas.

Tuomet pamatė Jogaila, kad padaryta pusbroliui skriauda užtraukė ant visos šalies karą ir nelaimes. Ryžos susitaikinti su Vytautu ir išpildyti jo teisingus reikalavimus. Todel slapta išsiuntė į jį pasiuntinius, išdėdamas jam, kad norįs taikinties, ir prižadėdamas duoti Vytautui vietoje senųjų valsčių didelius plotus Lietuvos Rusyje su Gardino, Bresto ir kitais miestais, jeigu jis atstosiąs nuo kryžiuočių.

Vytautas taikosi su Jogaila.

Gavęs tokį prižadą, Vytautas nebenorėjo daugiau likti Kryžiuočių sąjungoj, neištesėti gi žodžio Kryžiuočiams nebskaitė sau nuodėme. Prasimėtęs reikalu ramiai išvyko iš Prūsų ir staigiu antpuoliu paėmė ir sudegino kelias Kryžiuočių tvirtumas, paribyje buvusias. Paskui, susijungęs su Jogaila.apstojo Kauno pilį, nesenai Kryžiuočių atnaujintą.

Kitados Vaidatas padarė garsiu Kauną, karžygiškai gindamas jį nuo Kryžiuočių. Dabar atbulai: Jogaila su Vytautu neišsakomu vargu ėmė ta Lietuvių miestą, pilną Kryžiuočių. Kauno mūrus, dešimtį pėdų

storumo, per visą mėnesį daužė Lietuvių patrankos, negalėdamos privesti narsaus ingulos vado pasiduoti. Pagalios ugnim grasomi Kryžiuočiai padėjo ginklą. Paėmus Kauną, nebesunku buvo išvaduoti visas kraštas. Laimė švietė susitaikinusiem broliam; įvairios Kryžiuočių pilįs, naujai pastatytos Lietuvių žemėj, pateko į apgalėtojų, Jogailos ir Vytauto, rankas su patrankomis ir su maisto sandėliais. Kryžiuočiai būriais bėgo arba davėsi nelaisvėn. Tas brolių susitaikinimas, taip reikalingas visam kraštui, įvyko 1384 metais.

Derybos del Jogailos jungtuvių su Jadvyga, Lenkų karalaite 1385 m.

Lietuvai artinosi didi atsivertimo valanda. Kryžiuočiai suvėlino ją *šimtu dvidešimčia* metų, suturėję mūsų tautą nuo tikybos ir nuo civilizacijos. Antgalo Apvaizda atmetė tą nedorą įrankį, ir krikščionijos geradarybė pasiekė Lietuvą per Lenkiją.

Ligšiol kaimynės tautos, lietuvių ir lenkų, beveik nepasižino, ir susitikdavo tik karo lauke. Žinome Gedimino sandorą su Vladislavu Lokieteku, kurią sustiprino

JOGAILA

Didžiojo Kazimiero susituokimas su Aldona. Bet tai buvo tik lyg ženklas Unijos, turėjusios kada įvykti, pati sandora buvo neilgam.

Katroj tautoj yra pirma kilęs sumanymas amžius tvėrusio susijungimo, dar ligšiol nežinoma. Bet kada 1385 m. jaunutė karalaitė *Jadvyga*, D. Kazimiero anūkė, paveldėjo Lenkų sostą, Jogaila buvo tarpe kunigaikščių, siekusių jos rankos ir Lenkų karūnos. Niekas nebuvo pasišovęs brangesniomis dovanomis ir didesniais prižadais, kaip jis. Jogaila žadėjo su visa tauta priimti krikščionių tikybą, išlyginti visus Lenkų karalijos nuostolius, sujungti su Lenkija visam laikui Lietuvą ir rusėnų žemes. Taip pageidaujami Lenkijai prižadai bežiūrint palenkė jam lenkų širdis, maldingoji gi Jadvyga, matydama, kaip didis darbas pridera nuo jos valios, padarė auką iš savo širdies parinkimo: jai buvo mielesnis Vilhelmas, Austrijos kunigaikštis, tečiau atidavė ranką Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui.

Jogailos jungtuvės ir karūnavimas Krokavoj 1386 m.

Tad nuvyko Jogaila su Vytautu, su keliais broliais ir su daugybe Lietuvių ricierių palydovų Krokavon, viešai apsikrikštydino *Vladislavo* vardu, paskui, sutuoktas su Jadvyga, buvo vainikuotas Lenkų karaliumi. Kelias dienas truko Krokavos pilyje puikus vestuvių pokylis, džiaugėsi miestas ir visa šalis, nes dvi tautos, ligtol nesuteikusios, susiderino brolybės junge. Iš karaliaus brolių tarpo vienas, jauniausias, Vygantas, drauge su Jogaila pasikrikštijo; kiti broliai anksčiau buvo apsikrikštiję Rymo ar graikų krikštu. Vytautas gi, kurs dar nebuvo patvirtintas tikyboje, atnaujino jos išpažinimą, pasilikdamas seniau priimtą *Aleksandro* vardą.

Krikščionija ir doros Jadvygos paveizdas pakeitė geran Jogailos būdą; nuo to laiko jis tapo uolus krikščionis savo tikyba ir darbais. Koks gi buvo Kryžiuočių ūpas taip atsitikus?

Kryžiuočiai, begalio apmaudo paimti, nustoję, pagalios, vilties kada-nors užgrobti Lietuvą, jos valdovui tapus krikščionim, tad parodė savo kerštą kruvinu ir baisiu antpuoliu. Būtent, kai Krokavos bažnyčios

skambėjo padėkos maldomis del Lietuvos atsivertimo, Kryžiuočiai, padedami nepaklusnaus Jogailos brolio, Vindauto-Andriejaus, impuolė neapsaugoton šalin, ugnim ir kardu nuniokojo aštuonioliką apskričių Lietuvos viduryje ir išsivedė nelaisvėn tris tūkstančius žmonių.

Atbėgo Vytautas su Skirgaila, karaliaus atsiųsti, gelbėtų tėvynės. Atėmė Polocką, o kun. Andriejus buvo suimtas ir pasodintas kalėjiman.

Lietuvos krikštas 1387 m.

Šalis nurimo; Vladislovas Jogaila sugrįžo Vilniun atiteistų savo didžiojo prižadėjimo; su juo drauge buvo karalienė Jadvyga ir Lenkai vyskupai. Karaliui paliepus, buvo sudaužyta dievaičių stabai, užgesintos šventosios ugnįs, stabmeldžių šventyklos sugriautos. Ant didelio Lietuvių valstybės ploto visa Rusis jau senai buvo pakrikštyta graikų būdu. Pati Lietuva ir Žemaičiai dar neišmanė Kryžiaus. Todel Jogaila su Lenkais kunigais visus metus važinėjo po šalį, ir kadangi beveik niekas dvasiškių nemokėjo Lietuvių kalbos, Jogaila ne kartą pats stodavo sakyklon ir aiškindavo susirinkusiems šv. tikybos

tiesas; po to Neries (Vilijos) ir kitų Lietuvos upių pakrantėmis rinkosi minios; šlakstė jas kunigai vandeniu, duodami vardus, ir dalijo žmonėms dovanas baltų rūnų.

Vilniūje ant Perkūno šventyklos griuvėsių Jogaila pastatydino katedros bažnyčią šv. Stanislavo vardu, daugelyje kitų miestų ir miestelių pristatė bažnyčių, pagalios, pavedęs Lietuvą savo broliui *Skirgailai*, kad jo vardu valdytų, grįžo Lenkijon, kuri buvo reikalinga jo valdžios.

IV DALIS.

Lietuva susijungusi su Lenkija. Nuo Jogailos ligi Zigmunto Augusto mirties 1572 m.

Skirgaila

valdo Lietuvą nuo 1387 ligi 1392 m.

Šalies valdžios atidavimas Skirgailai buvo karaliaus klaida. Mat tas brolis, kurį taip išaugštino ant kitų, buvo labai nevalyvas ir nesugebąs valdyti.

Skirgaila, kurs puotomis laiką leido, savo girtuokliavimu ir savo neteisybėmis sukėlė Lietuvių pasipiktinimą ir neapykantą. Blogiausia tai, kad tas kunigaikštis, senai nemėgstąs Vytauto, ėmė siundyti karalių ant jo, kurstyti pirmykštį neįsitikėjimą. Karalius intikėjo Skirgailos pramanyta pasaka, kad Vytautas esąs jo neprietelis, taigi vėl ėmė jį persekioti ir įmetė kalėjiman pasiuntinius, per kuriuos Vytautas stengėsi išsiteisinti. Vytautui

gyventi Gardino valsčiūje kasdien buvo pavojingiau. Skirgaila kaskart smarkiau spaudė jį savo kieta prievarta. Kada pagalios pavojaus grasomą kunigaikštį pasiekė girdai, gal neteisingai, jogei Skirgaila sumanęs jam galą padaryti, Vytautas šoko kovon su savo persekiotoju. Išpasalų tykojo paimti Vilnių, išvyti Skirgailą iš sostinės ir pats Didžiuoju kunigaikščiu apsiskelbti. Bet tas sumanymas išėjo aikštėn, Vytautas gi, nujauzdamas visą įžeisto jo kerštą ant savęs, pasiėmė savo šeimyną, prietelius ir vėl iškeliavo į Kryžiuočius, antru atvėju prižadėdamas jiems paklusnumą už pagalbą prieš Skirgailą ir karalių.

Vilniaus apgulimas 1390 m.

Naminis karas brolių tarpe, visų-blogiausias karas ėmė siąusti Lietuvoje. Regėsime, kaip per dvejus metus visa šalis bus ugnim ir kardu žūdoma, ligi Karalius Vladislovas dešimteriopai neatlygįs Vytautui padarytos nuoskaudos.

Tuo tarpu Kryžiuočiai, skelbdami po Europą, jogei Lietuvos pakrikštijimas esąs vienas melas, įstengė surinkti Prūsuose daugybę užsienio ricierių. Prancūzai, An-

glai, Vokiečiai, tomis paskalomis ištiesų tikėdami, ėjo gelbėtų Ordino, kuriam grasąs pavojus; Anglus vedė būsimas Anglijos karalius Henrikas IV. Su tais būriais susijungė Vytautas, Žemaičiais vedinas; kariuomenė apstojo Vilnių, norėdama paimti miestą antpuoliu ar badu.

Vilnius tuomet turėjo dvi apsaugos pili: vieną pakalnėje, vadinamą *žemutinė*, kurios vidūje buvo katedra ir kuriai vadovavo narsus kunigaikštis *Karigaila*, tikras karaliaus brolis; antroji pilis, *augštutinė*, stovėjo ant kalno, ligšiol vadinamo Gedimino kalnu; joje buvo užsidariusi lenkų ingula. Visa neprietelių galybė užgulė žemutinę pilį. Po narsių apgultųjų pastangų, Kryžiuočiai įsigriovė tvirtumon, kruvinoje kovoje krito Karigaila, iš priešingosios pusės—*Tautvila*, Vytauto brolis. Tvirtuma pavirto pelenais. Tečiau augštutinė pilis istengė atsiginti ir po penkių apgulimo savaičių kariuomenė nuėjo nuo Vilniaus.

Šalis buvo begalo nuniokota, bet ir tai dar neintikino Jogailos, kad gimtoji Lietuva reikia kitaip valdyti. Tik kai antras kryžiaus žygis, D. Magisterio, *Konrado Vallenrodo*, vedamas, nuniokojo Panemunio sritį, Skirgaila gi nesugebėjo suirusioje šalyje palaikyti tvarkos, karalius

ryžosi atimti iš jo valdžią, atlyginti Vytautui skriaudas ir duoti jam tai, ko jis taip karštai troško, tariant visos Lietuvos valdžią. Jogailos pasiuntinys rado Vytautą stovykloje ties Gardinu, sergantį tėvynės nelaimėmis, tečiau ir ketinti neketinantį nusilenkti. Troško Didžiojo kunigaikščio sosto ir kai pasiuntinys karaliaus vardu pasiūlė jam tą valdžią, Vytautas antrą kartą atsižadėjo Kryžiuočių ir, susitikęs su Jogaila, karaliene Jadvyga ir Skirgaila Vilniūje, viešai prisiekęs būti ištikimas karaliui ir Lenkų karūnai, įžengė Didžiosios kunigaištijos sostan 1392 m.

Skirgailai, taip-pat suteikęs jam Didžiojo kunigaikščio vardą, karalius davė Kijevą ir Rusėnų žemes, bet tas kunigaikštis begyveno jau tik ketverius metus, jam gi mirus, Rusis perėjo taip-pat Vytauto valdžion.

Didysis Vytautas.

nuo 1392 ligi 1430 metų.

Išminties dovanomis prakilnesnis už Gediminą ir Algirdą, ir kaip Kęstutis kovoje narsus, Vytautas garbingai viešpatavo Lietuvoje arti keturių dešimtų metų

ir buvo paskutinis galingas valdovas atskiroje mūsų istorijoje.

Turėdamas Didžiojo kunigaikščio vardą, jis betgi pripažino savo viršininku karalių Vladislovą Jogailą ir buvo jam kolgyvas ištikimas. Bet baisiai atkeršijo jam Kryžiuočiai už tai, kad du kartu davęs žodį jo neištesėjo. Du Vytauto sūnu, *Jonas* ir *Jurgis*, palikti Ordino rankose užstatu, staigu mirė nunuodyti; nuodų jiem uždavęs Kryžiuotis *Sonnenberg'as*.

Svarbiausi atsitikimai Vytautui valdant buvo šie:

Sukilusių kunigaikščių nuramdymas.

Kryžiuočių nuveikimas ties Grunvaldu (Žalgiriu) 1410 m.

Vilniaus unija 1401 m. Horodliaus unija 1413 m.

Žemaičių krikštas 1413 m.

Karai su Totoriais. Intekmė Aukso ir Krimo Ordoje.

Žygis D. Naugardan.

Suvažiavimas Lucke 1429 m.

Sukilusių kunigaikščių nuramdymas.

Vytautas rado Lietuvą nubėdnėjusią ir nuniokotą. Juo labiau pats karais buvo tam nusikaltęs, juo labiau norėjo sugrą-

žinti tėvynei rimtį ir gerovę. Bet sukilimai Jogailos brolių, nenorėjusių pripažinti ant savęs naujos valdžios, sunkino jam pirmuosius valdymo metus. Tečiau netrukus suprato nerangųs kunigaikščiai, su kaip kietu valdovu tenka jiems susidurti. *Svidrigaila* del nepaklusnumo buvo išvarytas iš Vitebsko, o *Kaributas*—iš Naugardėlio. Kai póvaldis Smolensko kunigaikštis buvo įsimanęs nebeklausyti, Vytautas paėmė *Smolenską* ir prijungė jį į Lietuvą 1395 m. Mirus Skirgailai, Kijeve pasodino savo vietininką, ginklu paėmė Padolės nepaklusnius miestus, pagalios, padaręs tvarką visoje šalyje, keliuš kartus sumušė Totorius tolimose tyrose. Visi sudrebėjo prieš galingą valdovą, o Jogailos broliai ėmė jo klausyti, matydami Vytautą esant tiek stangų, kiek teisingą.

Antgalo atėjo valanda ir su Kryžiuočiais atsilyginti.

Kova ties Grunvaldu ir Tannenbergu 1410 m.

Tuo tarpu Kryžiuočių Ordinas darbavosi savo paties pragaiščiai. Nežmoniškai išgiežę apmaudą ant Vytauto sūnų ir nepatorodami susijungusiųjų tautų galybės, Kryžiuočiai nesiliovė draskę Lietuvos ir Len-

kijos ribas, šaukte šaukė kovon Jogailą su Vytautu. Pagalios abu monarku atsiliepė tan šauksman ir atėjo Ordinui nusipelnytoji bausmė. 1410 m. karalius su Vytautu, Lenkų ir Lietuvių kariuomenėmis vedini, inėjo Prūsų žemėn; *ties Grunvaldu* atsitiko garsioji kova, kuri amžinai sutrupino Ordino galybę. Buvo tat didžiausia kova mūsų istorijoj. Didžios kariuomenės, apie kelias dešimtis tūkstančių žmonių skaitant per abi pusi, stojo prieš kits kitą karo lauke. Vytautas vedė Lietuvius ir Lietuvos Rusėnų pulkus iš Smolensko, Vitebsko, Kijevo; net Totoriai iš tolimų Azovo jūrių krantų atvyko pagalbon D. kunigaikščiui. Maškovo Zindramas vedė Lenkus, paskui juos užpakalyje ėjo Čekai, Moravai ir Siliezięčiai. Kryžiuočius vedė pats Didysis Magisteris *Ulrich von Jungingen.*

Prieš kovą karalius karštai meldėsi, kad Dievas padėtų jam įveikti amžinąjį nepritelį; Vytautas, veržte veržbeing kovon, ragino veikiau ją pradėti. Davus karaliui ženklą, pakilo būriai, sugaudė šventojo Lenkų gimno balsas,—*Boga rodzica*—ir susidūrė priešininkų eilės. Kruvina kova truko ligi juodos tamsos. Buvo valanda, kuomet Kryžiuočiai tarėsi laimėję,

bet neužilgo jie ėmė gurti sukrikę, Lenkų ir Lietuvių būrių antgulami. Gavo galą D. Magisteris, beveik visa Kryžiuočių kariuomenė krito negyva, didųs komandoriai ir ricieriai savo kūnais nuklojo karo lauką. Nuo to sukreto Kryžiuočių Ordinas nebebaisus buvo. Dar šimtą metų su viršum jis gyvuoja, visuomet kenkdamas Lietuvai ir Lenkijai, pagalios pamatysime, kaip jis Seniui Zigmuntui viešpataujant iširs, bet kaip paskui kils iš jo pavojinga Lenkijai kunigaikštija, dar paskiau — Prūsų karalija.

Vilniaus unija 1401 m. Horodliaus unija 1413 m.

Nėkados nebūtų galėjusi Lietuva be Lenkijos laimėti tos didžiosios kovos, taip-pat kaip ir Lenkija be Lietuvos. Taigi už kelerių metų prieš tą kovą su Kryžiuočiais Jogaila su Vytautu rupinosi tvirtesniu ryšiu sujungti abi tauti. Abiem monarkam vadovaujant 1401 m. Lietuviai suvažiavo Vilniun ir ten viešai prižadėjo gyventi amžinoje santarvėj ir vienybėje su Lenkija. Tat buvo pirmutinė unija.

Todel, kai abidvi tautos bendrai laimėjo kovą ties Grunvaldu, Lietuviai ir Lenkai didžiūnai 1413 m. susirinko Horodliaus

miestelyje ant Bugo kranto, atnaujino ten ištikimybės ir brolybės prižadus, karalius gi ir Vytautas suteikė Lietuviams laisves, kokias turėjo Lenkai, ir įvedė Lietuvoje tokias, kaip Lenkijoj, vaivadų, kastelonų ir kitų įstaigas.

Žemaičių krikštas 1413 m.

Žemaičiai, žiemių Lietuvos sritis, narsiausia šalies ir savitumo apgynėja, dar tebebuvo stabmeldžiai, nors didumas Lietuvos buvo jau priėmę krikštą. Tą Žemaičių neišsitikėjimą tikrąja tikyba ir atkarumą krikštyties sukėlė Kryžiuočiai, ir kol jie savo antpuoliais niekte niekė šalį, nė kalbos negalėjo būti apie kryžiaus įsigalėjimą Žemaičių žemėje. Tik kai amžinasis neprietelis įveiktas parkrito, Žemaičiai džiaugdamies sutiko Jogailą su Vytautu, vykstančius jų žemėn krikštytų. Pakluso savo kunigaikščių ir Lenkų kunigų, paskutinė Romovė ant Nevėžio kranto buvo sugriauta, žmonės būriais ėjo krikštyties ir po kelerių metų, kai Žemaičiuose jau daug krikščionių buvo, Vytautas įsteigė Žemaičių vyskupo katedrą *Medininkuose*, arba Varniuose.

Karai su Totoriais. Intekmė Aukso ir Krimo Ordoje.

Vytautui valdant, pražydo Lietuvoje senai jau nebematyta laimė, bet didžiam Vytauto protui neganėjo vieno rūpesnio savo krašto rimtimi ir laime. Jis matė Rytuose galingus nerprietelius, grasiusius ne tik Lietuvai ir Rusiai, bet visai Rytų Europai. Tat buvo tautų naikintojai Totoriai. Vytautas sumanė išvyti juos iš Europos ir paimti savo valdžion visas šalis, kurios buvo Totorių junge. Negalėjo įvykinti to didžio sumanymo, tečiau jo karai, paskui gi ir taikųs santykiai su Totoriais, per kelias dešimtis metų sulaikinėjo jų antpuolius nuo Lietuvos ir Lenkijos.

Didžiulės Totorių valstybės valdovas anuomet buvo *Tamerlan'as*, nuolat gyvenąs Azijos gilumoje ir valdąs ordas Europoje per savo paklusniuosius kanus. Vienas iš jų, *Tochtamiš'ius*, sukilo prieš Tamerlaną ir, sumuštas kito kano, pabėgo Lietuvon prašytų Vytauto pagalbos. D. kunigaikštis davė jam pašalpą, paskui pats ėjo į tyrus ir nukovė Totorius *tyruose laukuose* už Dono.

Nuo to laiko prasidėjo galingoji Lietuvos intekmė *Aukso* ir *Krimo Ordoje*. Tiesa

1399 m. Vytautas pralaimėjo didelę kovą *ant Vorsklos upės kranto* (žiūr. žemlapėlį) su Ediga, Tamerlano vadu; sukretas buvo taip baisus, kad pats Vytautas, Lenkų saugomas, vos gyvas pabėgo iš karo lauko, bet del to nuopuolio nenusiminęs, paskui vedė laimingas kovas su ordomis, išmintingai teisė jų ginčus, pasodino du kanu sostan, išmintimi ir teisumu tokią garbę ingijo laukinių Totorių giminių tarpe, kad Aukso Orda jo klausė net ligi Volgos; praslinkus gi dvidešimčiai metų po kovos ant Vorsklos kranto tas pats Ediga, kuris buvo nuveikęs Vytautą, Vilniun išsiuntė puikiomis dovanomis pasiuntinius, prisižindamas Vytauto prieteliu ir prašydamas, kad patvirtintų jį Krimo kanu.

Plačiuose kraštuose, kuriuos Vytautas valdė, turėjo du uostu dviejose priešingose jūrėse: *Palangą* — Baltosiose ir *Hatžibei* (paskiau Odesą)—Juodosiose. Kada vieną kartą buvo nuveikęs vieną ordą, Juodųjų jūrių pakrantėmis slankiojančią, raitas įjojo senovės pylimo griuvėsiais banguojančion jūrėn ir apsiskelbė jūrės valdovu. Pietų provincijos: Voluinius, Ukraina, Podolė, atsigavo, pasilsėjo jam viešpataujant. Dniepro ir Bugo upių pakrantėmis saugojo pilis Lietuvių kareivių sargyba, Totoriai

jų bijojo ir bailiai išsilenkdavo, pirklių karavanai iš Rytų ramiai ėjo prekėmis velkini Lietuvos ir Lenkijos gilumon, nešiodami per abu kraštu Azijos turtus. Prekybai pakelti Vytautas liepė kelius taisyti, tiltus statyti per plačiąsias upes, pats tuomiel važinėjo po visą šalį, rūpinosi, kad visur būtų teisybė ir tvarka. Tuomet negalėjo stiprus didžiūnas sauvališkai spausti valdinių, nes D. kunigaikštis mielai išklausydavo spaudžiamųjų žmonių skundų ir aštriai bauzdavo skriaudėjus.

Taip tėviškai valdydamas šalį, Vytautas tečiau nemėgo, jeigu jo net tolimieji valdiniai priešindavosi jo valdžiai. Tatai parodo:

Žygis Didijin Naugardan 1428 m.

Naugardėnai, kurie nuo Gedimino laikų pripažino Lietuvos viršenybę, Vytauto valdymo pabaigoj atsisakė jo klausyti. Tuomet Vytautas, nors jau turėjo aštuoniasdešimtis metų, pats vedė kariuomenę, išsiuntė pirma savęs dešimtį tūkstančių žmonių, kad jam per neišeinamas girias praskintų kelią, ir vežinas su savimi dideliausia, kaip del ano meto, patranka, kurią vilko keturios-dešimtįs arklių, netikėtai pasirodė Naugardo žemėje. Nusigan-

dę naugardėnai išsiuntė pasiuntinius su daugybe pinigų atsipirkti, prižadėję klausyti. Vytautas atleido nepaklusnumą ir ramiai sugrįžo atgal.

Lucko suvažiavimas 1429 m.

Paskutiniais savo amžiaus metais garbingasis Vytautas panorėjo karūnuoties Lietuvos karaliumi, padaryti Lietuvą karalija. Tą mintį jam padavė Vokietijos ciesorius Zigmuntas, apsimetęs Lietuvos prieteliūmi; bet ištikrųjų visai negeidė Lietuvos iškilimo, jis tik norėjo Vytauto karūnavimu išardyti Lietuvos uniją su Lenkija. Niekas nebuvo vertesnis už Vytautą karūnos: jo nuopelnai buvo dideli ne tik savam kraštui, bet ir krikščionijai, ir lygaus galinčiaus valdovo anuomet nebuvo visoje žiemių Europoje. Bet nuo to laiko, kai unija sujungė abi tauti po vienu karalium Vladislovu Jogaila ir Vytautas viešai jam buvo priesiekęs ištikimumą, be karaliaus ir Lenkų sutikimo karūnavimas būtų buvęs prisiegos sulaužymas.

Vytautas pakvietė puikion *Lucko* pilin, kur tuomet gyveno, karalių Vladislovą, ciesorių Zigmuntą ir kitus monarkas didijin suvažiaviman, per kurį turėjo būti

ne tik jo karūnavimas nuspręstas, bet ir kiti svarbųs dalykai nuspręsti, būtent turėjo būti kalbama apie išvijimą iš Europos Turkų, kas-kart pavojingesnių Europai.

Taigi be karaliaus ir ciesoriaus, atvyko Luckan: Erikas, Danijos karalius, Bazilijus, D. Maskvos kunigaikštis, Popežiaus legatas, Didysis Kryžiuočių magisteris, Rytų ciesoriaus pasiuntiniai, Totorių kanai, daugelis póvaldžių kunigaikščių, — visi ricierių būrių ir dvaronių lydimi. Nė Lietuva nė Lenkija dar nėkuomet nebuvo regėjusios tokio iškilnaus suvažiavimo. Stebėtasi Vytauto vaišingumu ir turtingumu; ardvioje Lucko pilyje savo lėšomis vaišino visur monarkas su jų dvaronimis ir liepė tiekai žmonių išlaikyti kasdien patiekti po 300 jaučių, 600 avinų, 100 stumbrių (taurų) ir briedžių, 300 midaus statinių ir t.t.

Tas suvažiavimas buvo garsus, bet nieko svarbaus per jį nebuvo nutarta; karūnavimo derybos niekais pasibaigė, kadangi Lenkai griežtai spyrėsi, bijodami, kad karūnuotoji Lietuva neatsiskirtų nuo Lenkijos. Susisielojęs tuo Lenkų spyriavimusi, sugrįžo Vytautas Vilniun, kame kitais metais sunkiai susirgo. Liepė per-

vežti save myliman Trakų miestan ir, nusijauzdamas mirsiąs, pats atsisakė nuo sumanymo karūnuoties. Karalius Vladislovas paliko prie mirštančiojo brolio ir ant jo rankų didysis Vytautas, 86 metų, baigė savo amžių 1430 metais. Jo kūnas buvo palaidotas Vilnaus katedroje.

Ano meto žmonės nusako šiokią Vytauto stovylą. Buvęs neaugštas, bet našaus stuomens ir gražaus veido; nelaikęs uostų nė barzdos. Paprastai gyvenęs Trakuose, turėjęs daug ir puikių dvaronių, mėgdavęs šnekėties su mokytais žmonėmis ir duosniai juos apdovanodavęs. Labai mėgdavęs iškalbumo dovaną, bet niekindavęs dailius žodžius, pavartotus tuščiu arba piktu tikslu, ir kai vieną sykį kaž-kas gerėjęsis jam puikia kalba, kurios turinio nepagyręs, atšovęs: „Norėčiau nors ne sklandžiai kalbėti, bet teisingai“.

Mokėjęs kelias svetimas kalbas, bet labiausiai mėgdavęs tėvų kalba, lietuviškai šnekėti, ir norėjęs ją rašto kalba padaryti, bet Kryžiuočiai atkalbėję jį nuo to puikaus sumanymo. Vytautas nemėgdavęs daug laiko leisti pramogoms, pokyliams ar medžioklei, bet, susirūpinęs šalies sutvarkymu, labai daug darbuodavęsis ir dažnai sakydavęs: „Tas visuomet gaišina laiką,

kas jo laukia". Todel niekas iš jo pranokėjų nepaliko Lietuvos taip turtingos, plačios ir apsaugotos nuo rytų pusės, bet ir nėvienas iš jo impėdinių nesugebėjo jos išlaikyti ant to laipsnio.

Iš trijų Vytauto žmonų, Rusies kunigaikštyčių, pirmoji buvo *Marija-Prakseda*, antroji *Ona*, trečioji *Julijona*. Iš jų buvo žymi savo dorybėmis ir išmintimi Ona, Smolensko kunigaikštytė, kuri pastatydinusi Šv. Onos bažnyčią Vilniūje.

Svidrigaila

valdė nuo 1430 ligi 1432 m.

Vytautui mirus, Lietuvos didžiūnai, iš kurių susidėjo senatas, arba vyriausioji taryba, susirinko Vilniun seimu, kad karaliui vadovaujant pasitartų, kas išrinkus nauju Didžiuoju kunigaikščiu; keli kunigaikščiai norėjo juo patapti, bet karalius svojo sostan vieną jaunėlį savo brolį, Svidrigailą; nusilenkdami karaliaus norui, Lietuviai išrinko jį didžiuoju kunigaikščiu.

Tas išrinkimas atnešė Lietuvai daug nelaimių. Didus ir ūmus Svidrigaila atsimokėjo karaliui nedora padėka, panorėjo visiškai išsiveržti iš jo valdžios, išardyti Lietuvos sąjungą su Lenkija ir susituršė

su Kryžiuočiais prieš Jogailą. Karalius labai jį mylėjo, taigi ilgai gražiuoju su juo elgėsi, manydamas vienu švelnumu jį sudrausiąs, pagalios buvo priverstas apskelbti jam karą ir sumušė Valuiniūje nesugebantį kovoti Svidrigailą. Kada ir tai negalėjo nuramdyti nenuoramos kunigaikščio, nuliūdęs karalius sutiko, kad Lietuvos didžiūnai numestų jį nuo sosto ir pakviestų jin Zigmuntą, Kęstučio sūnų, Vytauto brolį. Slapčia buvo padarytas suokalbis ir, kai Svidrigaila, nieko nenujauzdamas, linksmų palydovų tarpe puotą kėlė Ašmenoj, Zigmuntas, Lietuvių ir Lenkų kariuomenės būriais vedinas, nakčia užpuolė pilį, paėmė ją, Svidrigaila gi su mažu sargybos būreliu vos spėjo pabėgti Polockan.

I. Zigmuntas Kęstutaitis

nuo 1432 ligi 1440.

Lietuviai džiaugdamies sutiko Zigmuntą. Vilnius, Kaunas, Gardinas ir kiti miestai atidarė jam savo vartus. Lietuva džiaugėsi ir tikėjosi, jogei Zigmuntas bus ynas didžiojo Vytauto brolis, jogei sugrąžįs visai šaliai ano viešpatavimo aukso gadynę. Tečiau apsiriko tauta: Zigmuntas, paniūręs, intarus ir rūstus, stengės dau-

giau grazme nei meile valdyti Lietuvius. Svidrigaila visai nenorėjo skaityties įveiktu. Mat Rusėnai jį paturėjo, Kryžiuočiai gi vyliojo prižadais sugrąžįsią jam sostą. Tad vėl ištiko karas tarp abiejų pusbrolių. Karalius Jogaila ėjo po D. kun. Zigmuntu ir nusiuntė jam pagalbon Lenkų kariuomenę.

Kova ties Ukmerge 1435 m.

Svidrigaila, įsigalėjęs Polocke, Vitebske ir Smolenske, valdė Rusį, tarytum tikrasis D. kunigaikštis, užpuldinėjo Lietuvą ir degino paklusniuosius Zigmuntui miestus, kaip baisiausias neprietelis. Jį kurstė taip daryti Kryžiuočiai, kuriais Svidrigaila aklai tikėjo. Kai 1434 m. numirė karalius Vladislovas, didus kunigaikštis manė atėjus valandą užimti Lietuvą ir ėjo Vilniaus linkui, vedinas didele kariuomene, sudaryta iš Rusėnų, Totorių, Kryžiuočių ir net iš Maskvos talkininkų. Išgirdęs einant Svidrigailą iš žiemių, D. kun. Zigmuntas išsiuntė jam priešais savo sūnų Mykolą, vedantį Lietuvius ir Lenkus talkininkus. Abi kariuomeni susitiko ties Šventosios upe netoli Ukmergės; priešininkai stovėjo kurį metą vieni vienoj antri antroj upės pusė-

je, laukdami, katrie pirmi pradės kovą; pagalios Mykolas, nors mažiau turėdamas kariuomenės, perėjo su savaisiais ir Lenkų raitininkais upę ir taip ūmai ir smarkiai puolė į neprietelius, kad netrukus visiškai juos sumušė. Inflentų magisteris, kurs čia buvo atvykęs su geriausiais ricieriais, gavo galą karo lauke. Inflentų Kryžiuočių buvo tiek negyvų paklota, kad Ukmergė buvo jiems tokie kapai, kaip Grunvaldas Prūsų Kryžiuočiams. Svidrigaila spruko iš karo lauko; Zigmuntas toje vietoje pastatydino bažnyčią to neprietelių įveikimo atminimui, ir ligšiol tenykštis miestelis tebevadinamas Pabaisku, upelis gi, kurs Šventojon inteka, pramintas Viktorija, tai yra apgalėjimas. Toje kovoje žuvo narsus kunigaikštis Zigmuntas Kaributas.

Svidrigaila, išvytas iš Baltosios ir Sieversko Rusies, atsitraukė į pietus, užėmė Kijevą, Lucką ir išten tramdė Zigmuntą, bet, kovoje ties Ukmerge gerokai nusilpnintas, nebegalėjo tiek eibių daryti Lietuvai ir antgalo pats savo valia išsinešino. Zigmuntas, padedamas Lenkų sosto Jogailos impėdinio, jaunojo karaliaus Vladislovo, kurį pripažino savo viršininku, dabar galėjo rūpesningai valdyti Lietuvą, bet, bū-

damas intarus ir rūstus, ėmė spausti savo valdinius ir susilaukė kuo-liūdniausio galo.

Atsiskyręs, užsidaręs Trakų pilyje, Zigmuntas „be jokios priežasties ėmė neapkęsti savo krašto didžiūnų, ėmė kaišioti į kalėjimus vaivadas, kunigaikščius su jų giminėmis, mirtinai bausti įsodintuosius kalėjiman del menkiausių nusikaltimų. Niekas nebuvo tikras, kad jis išliks gyvas ir sveikas. Tuomet susirūpinę didžiūnai: *Daugirdas*, Vilniaus vaivada, *Leliušis*, (*Lelis?*) Trakų vaivada, *Jonas* ir *Aleksandras*, kunigaikščiai *Čertoriskiai*, susikalbėjo nužūdyti D. kunigaikštį. Paslėpę kelius šimtus kareivių šieno vežimuose, įvežė juos Trakų pilin ir tokiuo būdu jį paėmė; sankalbon priderėjo ir dvaronis *Skabeika*, kunigaikščio sargybos vadas. Su juo Aleksandras Čertoriskis įmpuolė kunigaikščio rūman ir, prikaišioję Zigmuntui jo netaurumą, abu jį nužūdė 1440 m.

Kazimieras Jogalaitis

viešpatavęs nuo 1440 ligi 1492 m.

Nužūdžius Zigmuntą Kęstutaitį, buvo labai pavoingas metas Lietuvai. Mykolas, jo sūnus, norėjo gauti tėvo karūną; Svidrigaila, išgirdęs apie Zigmunto mirtį, vėl užėmė

Lucką. Sulig teisės, Lietuvos sostas priderėjo jos paveldėtojui Vladislovui (Varniečiui), Lenkų karaliui, vadinasi, vyriausiajam Jogailos sūnui; bet Vladislovas, kaip tik tuo metu išrinktas Vengrių karaliumi, pavėlavo atvykti suirusion šalin. Tada Lietuvos senatas, sudarytas iš vaivadų, kastelanų ir kunigaikščių, susirinkęs visuotinon tarybon, apskelbė D. kunigaikščiu Kazimierą, antrąjį Vladislovo Jogailos sūnų, ir išsiuntė pasiuntinius pakviestų jo sostan. Taigi išsiruošė jaunutis Kazimieras Lietuvon, prakilnių ricierių ir dviejų tūkstančių raitininkų lydimas. Motiejus, Vilniaus vyskupas, su senatoriais sutiko jį prie Vilniaus vartų. Po to kunigaikštis, įlydėtas katedros bažnyčion, buvo karūnuotas savo prosenio Gedimino mitra.

Tuomet Kazimierui buvo tik trylika metų, taigi jam buvo reikalinga gera globa. Jo globėju tapo *taryba,* sudaryta iš senatorių, kuriai pirmininkavo *Jonas Gostautas,* Vilniaus vaivada. Jo globiamas Kazimieras pradėjo valdyti gimtąjį kraštą. Išmintinga ir dora buvo Tarybos globa, labiausia gi Jono Gostauto. Tas vyras inkalbėjo Žemaičiams, kad atsitrauktų nuo Mykolo ir pasiduotų Kazimierui ir vedė jauną valdovą į sukilusį Smolenską. Smolen-

skas nusileido. Netrukus *Stanislovas Kiška,* Lietuvos etmonas, sumušė plėšriąją Bazilijaus, D. Maskvos kunigaikščio, kariuomenę. Kai pageidaujamoji rimtis sugrįžo, Kazimieras, savo Tarybos patariamas, ėmė rūpinties kilančių Lietuvos miestų reikalais ir suteikė jiems tuomet labai brangintinamas teises, vadinamas Magdeburgo teisėmis.

Žymiausias atsitikimas Kazimierui viešpataujant Lietuvoje tai:

Krimo Kano iškėlimas 1446 m.

Totoriai atminė Vytauto galybę ir sandoras su juo padarytas. Taigi nebetekus Krimo ordai valdovo, jie išsiuntė pasiuntinius Lietuvon, prašydami D. K. Kazimiero, kad duotų jiems kanu *Devlet-Hadži-Girają,* gyvenusį Lietuvoje, senosios kanų giminės paliekuonį. Hadži-Girai buvo iškilniai apvilktas purpuro kanų apsiaustu, paskui maršalkos, Mikalojaus Radvilos, ir Lietuvių ricierių nulydėtas Kriman. Hadži-Girai, tikrai pamėgęs Lietuvą, visą savo valdymo metą tiksliai laikė jos sandorą. Skleidė apšvietimą Totorių tarpe ir, nors nekiek tegalėjo nuramdyti jų sauvaliavimą,

tečiau mokėjo sulaikyti savo ordas, kad nelandžiotų į Kazimiero valstybės sritis.

Vladislovo (Varniečio) mirtis 1444 m. atėmė Lenkijai narsųjį ir visos tautos mylimąjį karalių. Tuomet Lenkai, pamėgę Jogailos giminę, kreipėsi Lietuvon ir prašė karalium Kazimierą. Tečiau Kazimieras ilgai svyravo, ar priimti Lenkų karūną ir ar eiti Lenkijon; jam buvo gailu atsiskirti iš Lietuvos, kurią buvo labai pamilęs. Pagalios 1447 m., jau ketvirtu atvėju nekantrių Lenkų kviečiamas, nuvyko Krokuvon ir buvo karūnuotas karalium.

Kazimieras ilgai viešpatavo, ligi 1492 m., tai yra 52 metus, iš kurių 45 Lenkų soste. Jis pasikeizdamas gyveno tai Lenkijoj tai Lietuvoje, pats atlikdamas valdžios reikalus iš eilės abejuose kraštuose.

Ginčas del Padolės ir Valuiniaus Kazimierui viešpataujant pykdė abi susigiminiavusi tauti. Lenkai kelius kartus per savo seimus karštai reikalavo iš karaliaus, kad atimtų iš Lietuvos Valuinių ir Padolę ir prijungtų tas provincijas į Lenkiją. Lietuviai, atmindami laimingus Algirdo žygius į Totorius, kuomet Lietuvių ginklas yra juos išvijęs iš Padolės, neleido plėšti nuo Didžiosios kunigaikštijos nė tos žemės, nė Valuiniaus. Tečiau gindami savo tei-

singą bylą, Lietuviai ne be kaltybės buvo: mat jie neteisėtai valdė Valuiniaus dalį į vakarus, kuri turėjo priderėti Lenkijai.

Tas negarbus ginčas ir tos rungčios blogai išėjo abiem tautom, nes nusilpnino ir atšaldė jų broliškus santykius. Tuo pasinaudojo pavojingieji rytų neprieteliai, Pavolgio Totoriai.

Pàdonės ir Pàvolgio *Totoriai* savo *antpuoliais* kelius kartus nuniokojo Padolę, kurios niekas gerai nesaugojo. Mirus ištikimam Lietuvai ir Lenkijai Hadži-Girajui, jo sūnus, *Mengli-Girai*, atvedė Krimo Totorius Rusin; net Kijevą nuniokojo. Išnyko tvirtumos, kitados Vytauto pastatytos, ir nebebuvo rimties toje šalyje. Dar blogiau buvo žiemių pasienyje.

Didysis Naugardas sprūsta iš Lietuvių globos.

Kad ir daug darbavosi ilgai viešpataudamas Kazimieras Jogelaitis abiejų susijungusių tautų garbei, tečiau neįstengė išsaugoti sveikų savo valstybės ribų Rytuose, kaip kad galėjo tai padaryti Vakaruose. Iš vienos pusės, laimėjo garsų *Prūsų karą* su Kryžiuočių Ordinu, subaudė

Kryžiuočius, privertė D. Magisterį paklusnuman ir didžiulę Prūsų dalį prijungė į Lenkiją; iš antros pusės, apleido Lietuvos ribas ir jos vardą, kurį ji turėjo žiemių Rusies šalyse. Todel jam dar tebevaldant iškilo aikštėn visa eilė klaidų, kurios paskui blogan atsiliepė.

D. Maskvos kunigaikštis, *Ivanas Bazilevičius*, atsikratęs Aukso Ordos jungu, įsigeidė visos žiemių Rusies, kurios svarbiosios kunigaikštijos buvo: D. Naugardas, Pskovas ir Tverius; jis norėjo prijungti tas sritis į Maskvos valstybę. Visos tos kunigaikštijos buvo Lietuvos globoje ir jos klausė. Senatoriai, kurie, nėsant karaliui valdė visą šalį, nepasiskubino išsykio duoti pagalbos pavojaus grasomosioms kunigaikštijoms, paskui gi, kai *D. Naugardas* 1478 m. krito Ivano įveiktas, visa Lietuva griebės ginklo ir norėjo karo, atgavus kad savo pirmykštes teises. Bet karalius, perdaug Lenkų reikalais susirūpinęs, pats suturėjo mūsų šalį nuo karo su Rusija ir padarė su Ivanu laikiną sandorą, sulig kurios visiškai atsižadėjo Naugardo globos. Po tos klaidos ėjo visa eilė nuostolių. 1488 m. Ivanas paėmė Tverių ir jis dingo Lietuvai; po kelerių metų ta-pat atsitiko ir su *Ve-*

likiais-Lukiais ir kitais mažesniaisiais žiemių Rusies miestais.

Kazimieras Jogelaitis mirė Gardine 1492 m. Buvo vedęs Elžbietą, Austrijos kunigaikštytę, ir paliko, neskaitant dukterų, šešius sūnus: *Vladislovą*, *Kazimierą*, *Joną Olbrachtą*, *Aleksandrą*, *Zigmuntą* ir *Fridriką*. Iš jų tarpo Kazimieras, miręs 26 metų, buvo paskaitytas šventuoju, Lietuva gi gavo jį savo patronu. Aleksandras tuojau, mirus tėvui, tapo Didžiuoju kunigaikščiu, Jonas Olbrachtas — Lenkų karalium.

Aleksandras

D. Lietuvos kunigaikštis nuo 1492 m. Lenkų karalius nuo 1501 m. Viešpatavęs ligi 1506 m.

Aleksandras viešai priėmė Vilniaus katedroje didžiojo kunigaikščio vardą ir valdžią. Jį sėdintį soste palaimino *Voitiekus Taboras*, Vilniaus vyskupas; didysis maršalka, Jonas Liūtavaras Chreptovičius, paduodamas rankon naujajam valdovui kardą, atminė jam ir tautos vardu prašė, kad valdytų Lietuvą taip, kaip esąs ją valdęs Didysis Vytautas. „Jei tuo paveizdu seksi, kunigaikšti—Chreptovičius taip baigęs savo kalbą—atstos tau ta kunigaikštija vi-

sas kitas valstybes ir karalijas, bet jeigu nukrypsi nuo Vytauto paveizdo, būsi kaltas savo ir mūsų nuopolio."

Nelaimė, Aleksandras nemokėjo valdyti Lietuvos, buvo lėtas ir nerangus ir tai tokiuo metu, kada tik narsus karžygis begalėjo išsukti Lietuvą iš pavojaus.

Nemaloni ateitis artinosi į Lietuvą iš Rytų. Jau daug nuostolių buvo ji nukentėjusi Kazimierui Jogelaičiui viešpataujant. Dabar Ivanas Bazilevičius, pamatęs silpnose rankose valstybės vadžias, niokojo tolimąsias Žiemių - Rytų Rusies sritis ir atitraukė nuo Lietuvos *Pskovą*, *Viazmą* ir *Riazanę* su jų žemėmis (žiūr. žemlapėlį).

Silpnasis Aleksandras nesiėmė ginklo; per savo pasiuntinius rūgojo ant Ivano del jo antpuolių ir reikalavo, kad sugrąžintų užgriebtąsias žemes. Kuomet ir tai nieko negelbėjo, verčiau geruoju tarėsi su Ivanu, bytik išvengus karo.

Amžinosios santaikos sandora su Rusija 1494 m.

Ivanas priėmė Aleksandro pasiuntinius ta sąlyga, kad Lietuva nebeužsimįsianti užgriebtųjų žemių, prisiekė iš savo pusės, kad jis neliesiąs nė Smolensko, nė Briansko,

nė kitų kunigaikštijų, Padnieprėje esančių; jos visados teprideraničios į Lietuvą. Santaika buvo padaryta; abi šali pasižadėjo kits kitą šelpti ir del didesnio jos sustiprinimo Aleksandras vedė *Aleną*, Ivano dukterį.

Karas su Rusija. Kova ties Viedroša 1500 m.

Tik šešerius metus tepatvėrė ana amžinoji tariamoji santaika. Ivanas, prasimanęs, kad Lietuvoje esanti persekiojama stačiatikių tikyba, 1500 m. impuolė Sieversko Rusin ir paėmė Brianską. Jo talkininkai, Krimo kanas, Mengli-Girai, impuolė per Valuinių Lenkijon ir nuniokojo Liubliną.

Aleksandras, užuot surinkęs visas pajėgas Lietuvos riboms ginti ir šaukęsis brolio, Jono Olbrachto, pagalbos, išsiuntė prieš galingąjį neprieteli tik 14.000 kariuomenės. Didysis Lietuvos etmonas, *Konstantinas Ostrogo kunigaikštis*, tai saujelei vadovaudamas karžygiškai spyrės ties Viedrošos upe, bet po kruvinos kovos buvo paimtas nelaisvėn. Ivano kariuomenė pavertė kraštą pelenais, pagalios apstojo *Smolensko* mūrus. Tą miestą gynė narsusis pilies vadas, *Mikalojus Glebavičius*. Matydamas gyventojų norą ginties einant mažyn,

Glebovičius del padrąsinimo išdalijo visą savo turtą žmonėms ir kareiviams ir savo narsumu įjudino juos spirties, ligi pagalios neprietelis, nieko nepešęs, atstojo nuo miesto.

Per tą karą pasimirė karalius Jonas Olbrachtas, Aleksandras gi buvo išrinktas Lenkų karalium. Jo priedermė buvo dabar abi tauti vesti kovon su neprieteliu, bet nerangus padaryti griežto žingsnio, verčiau sulygo santaika su Ivanu šešeriems metams, sulig kurios nustojo *Sieversko, Naugardo, Perejaslavo* ir didžiulės Padnieprės žemių dalies.

Kad buvusioji Lietuvos galybė ir sujungtosios su ja Lenkijos galybė nupuolė, ne vienas karalius buvo kaltas. Didžiūnai ir bajorai, sekdami Lenkų paveizdą, siekė kas-kart vis didesnės ir palaidesnės laisvės ir ėmė užmiršti savo priedermes tėvynei. Įstatymų ir valdžios neklausimas dar nebuvo įsigalėjęs mūsų krašte, bet bajorai jau nenoromis ėjo karan ir blogai saugojo valstybės ribas. Taigi, seniau Algirdo metu Lietuvos pasieniais stovėjo tvirtos pilis, saugomos pašarvuotų žmonių, kurios jau savo pažiūra baidė neprietelius; dabar gi vietoje tvirtumų riogsojo griuvėsiai, tuščiosios ribos buvo atviros ne-

prieteliams. Lietuvoje darėsi negirdėti dalykai. Totoriai, kitados geležine Vytauto ranka sulaikomi, dabar gaujomis antpuldinėjo Ukrainą ir Valuinių, degino kaimus ir miestus, gaisru sau šviezdamies kelią, varydamies nelaisvėn žmones dešimtimis tūkstančių. Antgalo jie savo antpuoliais taip toli ėmė siekti, kaip prieš 250 metų, kada Erdvilas buvo nukovęs jų minias Lietuvos Rusyje. Totoriai 1500 m. priėjo ligi Minsko ir Naugardėlio ir buvo pasirodę už dešimties mylių nuo Vilniaus.

Tuomet suturėjo jų antpuolį žmogus, kuriuo visas kraštas būtų galėjęs didžiuoties, jeigu puikybė ir pavydas nebūtų padariusios iš jo tėvynės priešininko. Tai buvo *Mykolas Glinskis* Lietuvos dvaronis maršalka.

Glinskis. Kova su Totoriais ties Klecku 1506 m.

Glinskis pastaraisiais Aleksandro viešpatavimo metais buvo karaliaus mylimiausias žmogus; galėjo visa, ko norėjo, gauti iš karaliaus. Tik įsimanė persekioti įsitarnavusius didžiūnus ir siekė pats vienas valdyti Lietuvą. Tokiai jo didybei pasipriešino trįs senatoriai: Glebavičius, Zabžc-

zinskis ir Gostautas; tuomet Glinskis iskundė juos karaliui, kad jie esą tėvynės išdavėjai ir jau buvo išgavęs slaptą nusprendimą pasmerkti juos mirtimi. Jonas Laska, Didysis Lenkijos kancleris, išaiškino karaliui melagingą skundą ir sulaikė jį nuo taip neteisingo žingsnio. To nežiūrint, Glinskis vis delto nenustojo karaliaus malonės, nuolat kurstė-sukė Lietuvoje, ir tik tuo yra užsipelnęs, kad naujai Totoriams įsigriovus, jiems nuniokojus visą šalį, kad net žmonės visur bėgte bėgo nuo jų, jis drąsiai kibęs sudaužė jų stovyklą *ties Klecku*, negyvai paklojo Totorių minių-minias ir išvadavo 40.000 belaisvių. Karalius, susirgęs sunkia liga, Vilniūje priešpat mirdamas gavo linksmią nuveikimo žinią.

Aleksandras mirė 1506 m., pavezdamas valstybę broliui Zigmuntui.

Senis Zigmuntas II

viešpatavęs nuo 1506 ligi 1548 m.

Zigmuntas tuojau buvo apskelbtas D. Lietuvos kunigaikščiu ir karūnuotas Vilniaus katedroj Vilniaus vyskupo, *Voitiekaus Taboro*. Paskui Lenkai išrinko jį

savo karalium ir Krokuvoje karūnavo. Pirmučiausia Zigmuntas ėmęs tvarkyti valstybės iždą, kurį laidusis Aleksandras buvo visai ištuštinęs. Karalius papildė ir padidino iždą; savo rimtumu, išmintimi ir gerumu visus sau palinko. Negalėjo pasikliauti tik vienu Glinskiu.

Svarbiausi atsitikimai Zigmuntui viešpataujant buvo šie:

Glinskio pasipriešinimas.

Karas su Rusija. Smolensko nustojimas 1514.

Užparagės Kazokų sutvarkymas.

Kryžiuočių Ordino iširimas.

Statuto, arba įstatymų knygos sudarymas.

Glinskio pasipriešinimas.

Glinskis, galingiausias Lietuvos didžiūnas, dabar nebegalėjo taip visų vedžioti, kaip tat darė prie Aleksandro. Taigi labai nekentė visų, kurie tramdė jo sauvalę. Labiausiai nekentė Jono Zabžezinskio, Trakų vaivados; antgalo, nebeįstengdamas sulaikyti savo keršto, vieną naktį užpuolė Zabžezinskio dvarą, užmušė jį patį, paskui gi atvirai sukilo prieš karalių, norėdamas atplėšti sau pusę visos šalies. Įsisvajojo Glinskis užgrobti Kijevą ir įsteigti atskirą

Kijevo kunigaikštiją. Bet kai maža kas jo teklausė ir po juo teėjo, pasikvietė talkon IV Bazilijų, Maskvos carą.

Karas su Rusija. Smolensko nustojimas 1514 m.

Įsigriovė Lietuvon Rusų minios, vedamos Glinskio. Pats Zigmuntas karalius sulaikė jas ir nuveikė, bet kai paskui iš blogo įpročio niekas nesaugojo užpuolamo pasienio, Bazilius, Glinskio inkalbėtas, pertraukė santaiką ir, inėjęs Baltarusijon, apstojo stipriausią Lietuvos tvirtumą, *Smolenską*. Kaip prieš tai narsiai gynė Smolenską Glebavičius, taip dabar *Jurgis Sologubas* gainiojo nuo miesto neprietelius ir neatidavė tvirtumos priešininkui, nors trįs šimtai patrankų daužė Smolensko mūrus. Tečiau Sologubui trūko patvaros; ir laimė jam nelėmė. Kada antrą kartą Bazilius apstojo Smolenską, karalius gi Zigmuntas neatsiuntė pagalbos, Sologubas nusiminė, inbaidyti gyventojai išsigando Rusų keršto ir, vieni iš baimės, kiti Glinskio papirkti, atidarė jam miesto vartus. Taip tad del karaliaus nerangumo Baltosios Rusies raktas pateko į Baziliaus rankas. Ilgainiu Smolenskiečiai norėjo grįžti Lietuvos val-

džion; Bazilius, susekęs tą sumanymą, liepė pakarti žymiausius piliečius ant augštų miesto mūrų, kitus gyventojus išgabeno į tolimuosius Rusijos kraštus.

Garsusis Konstantino Ostrogo kun. *laimėjimas ties Orša* visai nebeatlygino taip didžio nuostolio. Ostrogo kunigaikštis, išsprūdęs iš nelaisvės, vėl stojo priešakin kariuomenės etmonu ir, 1514 m. susitikęs su priešininku ties Orša, negyvai paklojo tris-dešimtis tūkstančių neprietelių; vedinas beląisviais ir atimtomis vėluvomis nešinas iškilniai injojo Vilniun. Tečiau tas jo laimėjimas nedidelės vertės tebuvo: Smolenskas dingo. Jis buvo atgal atsiimtas labai negreitai, po kokio šimto metų.

Tas karas truko ligi-pat Senio Zigmunto viešpatavimo galo, pertraukiamas neilgais santaikos tarpais. Tų kovų metrašiai yra užrašę stebūklingą šv. Kazimierio, Lietuvos patrono, pagalbą.

Vieną kartą, beeidami Polocko vaduotų, 2.000 Lietuvių kariuomenės drauge su Lenkų kareivių būreliu sustoję pakilusios Dauguvos pakrantėje. Vadas nebeišmanąs, kaip čia perbridus putojančią upę; staigu kariuomenei pasirodąs karžygis puikiais rūbais ant balto žirgo ir šaukiąs: „Paskui mane!“, puoląs upėn ir pervedąs sveiką

visą kariuomenę antron pusėn. Kariuomenė pažinusi, kad tai šv. Kazimieras buvęs; padrąsinta narsiai puolanti į neprietelį, įveikianti jį ir išvaduojanti Polocką. Kitais metais taip-pat per kovą pasirodęs šv. Kazimieras ore viršum kariuomenės ir, skatindamas Lietuvius kovoti, padėjęs jiems visiškai laimėti. Del tų stebūklų popežius X Leonas paskaitęs jį šventuoju.

Be Rusijos karo, Lietuvai buvo skaudųs *Totorių antpuoliai*; tuomet Konstantinas Ostrogo kun. savo narsumu gelbėjo pietų ribas. Tas Oršos karžygis, matydamas Ukrainą ir Valuinių neapsaugotą nuo šiaurių Totorių antpuolių, sušaukė žymesniuosius Lietuvos ir Rusies didžiūnus įsteigtų *ginklo sąjungos* tėvynei ginti. Radvila, Sanguška, Čertoriskis, Visnioviečkis ir dar keli kiti skubiai atsiliepė tan šauksman. Kiekvienas jie apsiėmė savo lėšomis laikyti tam tikrą kareivių skaičių ir sulig prireikus pavesti juos Ostrogiečiui. Tas sąjungos naudingumas Lietuvai nutrukus pasirode. Kai Totoriai užpuolė Valuinių, Ostrogo kunigaikštis, vedinas sąjungininkais, pavijo neprietelį, apsikrovusį grobiu, negyvai paklojo 24.000 Totorių, atėmė iš jų grobį ir belaisvius.

Toje kovoje dalyvavo Kazokai, vedami narsaus karžygio, Eustachijaus Daškevičiaus, kurį karalius, Ostrogiečiui patarus, paskyrė pirmuoju etmonu, arba atamonu.

Užuparagės Kazokų sutvarkymas. Kazokai buvo karingi Rusies-Ukrainos žmonės; jie susidarė iš tos žemės gyventojų ir iš pabėgėlių, čia subėgusių iš įvairių kraštų. Jie gyveno ant salų, išsisklaisčiusių Dniepro upės atšakose,—už *porogų*, tai yra už uolų, viduryje tos upės briaunomis kyšančių, ir delto jie buvo praminti Užuparagio Kazokais, arba Užuparagėnais. Tie gyventojai mito žuklija ir medžiokle, bet daugiausia vertės karo grobiu ir plėšimais. Del tos priežasties Kazokai buvo tikras botagas Totoriams, bet tokių kaimynų privengdavo ir ramųs Rusies gyventojai. Štai tas Kazokų gaujas, be vado ir be tvarkos Padniepre slankiojančias, *Daškevičius* pirmas, karaliui Zigmuntui sutikus, surinkus būrin, suskirstęs juos pulkais, ginklu aprūpinęs, sudaręs kariuomenės įstatus, kuriais nuo to laiko turėjo vaduoties Kazokai, ir tokiuo būdu iš jų sudarė narsią kariuomenę, kuri paskui ilgą metą saugojo Lietuvos kunigaikštiją nuo Totorių ir Turkų antpuolių.

Kryžiuočių Ordino galas ir Prūsų kunigaikštijos susidarymas 1525 m.

Sunykęs Kryžiuočių Ordinas ligi gyvas stengėsi kenkti sujungtaijai Lenkų ir Lietuvos galybei; antgalo ištvirkusiems ir apgaulingiems ricieriams pakyrėjo Ordino rūbas ir katalikų tikyba. *Brandenburgo Albertas,* paskutinis Didysis magisteris, griebėsi lengviojo mokslo, kurį tuomet skelbė garsusis Vokietijoje Bažnyčios atskalūnas, Martynas Liuteris, nusivilko Kryžiuočių Ordino apsiaustą, vedė pačią ir savo paveizdu patraukė daugumą Kryžiuočių. Kryžiuočių Ordinas Prūsų žemėje iširo. Kryžiuočiai pavirto ponais ir svietiškiais ricieriais. Tečiau jie nebenorėjo išleisti iš savo rankų žemės, iš senovės Prūsų atimtos. Iš tų tad žemių, karaliui Zigmuntui sutikus, susidarė *Prūsų kunigaikštija,* arba Rytų Prūsija. Vakariai Prūsai dar nuo Kazimiero Jogelaičio laikų priderėjo į Lenkus; Albertas tapo paliekuonim kunigaikščiu, prižadėjęs klausyti Lenkų karaliaus. Inflantuose Ordinas laikėsi dar trisdešimtis metų su viršum.

Statuto arba įstatymų knygos išleidimas 1530 m.

Lietuvos įstatymai, kuriais ji buvo valdoma, buvo kilę iš senovės Lietuvių tautos papročių ir iš Didžiųjų kunigaikščių įsakymų, įvairiais laikais išleistų; bet ligtol jie dar nebuvo surankioti vienon knygon. Karalius Zigmuntas, matydamas taip didelę Lietuvos reikmenę, pavedė *Albertui Gostautui*, Didžiajam Lietuvos kancleriui, surankioti tuos įstatymus. Nuo to laiko tas rinkinys, pramintas *Lietuvos Statutu*, tapo būtina Lietuvių ir Rūsėnų knyga Lietuvos Statutas anuomet buvo garsus savo įstatymų teisingumu ir išmintingumu.

Pasenęs Zigmuntas atidavė Lietuvos valdžią savo sūnui, Zigmuntui Augustui.

Nors karaliaus Senio Zigmunto viešpatavimas buvo garsus, nors tuo metu buvo didžių karžygių, tečiau mūsų šalis jam valdant susiaurėjo, jos gi vidurinė galybė sumenkėjo. Ji nebeatsigriebė Briansko ir didžiulės Sieversko Rusėnų dalies, nustojo Smolensko. Zigmuntas mėgo ramumą ir verčiau darė santaikas su neprieteliais, bajorai gi, intingę kariauti, mėgo daugiau

turtais gerėties, kelti pokylius ir laisve naudoties, negu prideramai ginti savo šalį.

Daug kas atsimainė nuo pusantro šimto metų, t. y. nuo Jogailos gadynės. Lietuva jau buvo įstojusi krikščionių tautų eilėn; drauge su tikrąja tikyba sklido mūsų šalyje šviesa ir stūmė šalin senąją tamsybę. Lietuviai karštai ėmės tikybos ir mokslo geradarybių. Mokėsi užsieniuose, Lenkijoje ir savo krašte, kvietės Lietuvon mokytų žmonių; galingųjų didžiūnų rūmai pradėjo turtais spindėti, sodžiuose gi ir miestuose teisingai Zigmuntui valdant augo—tarpo gerovė. Tik bėda, kad Lietuviai pamažėle ėmė nustoti dviejų savo protėvių dorybių, kurios kitados gelbėdavo Lietuvą iš pavojaus: narsumo, *patvaros* ir *paklusnumo* valdovų valdžiai. Dabar jie nebemokėjo ligi paskutinio kraujo lašo ginti tėvynės, kaip kad kitados gindavo, kuomet Kryžiuočiai siekė praryti Lietuvą, nebemokėjo kantriai ir ligi galo saugoti tolimųjų pilių, kaip tat darydavo Algirdo ir Vytauto karžygiai. Nevisuomet beklausydavo karaliaus, kai jis liepdavo eiti karan kautųsi su nepriteliais. Taip didžių piliečio dorybių sumenkėjimas grasė Lietuvai liūdniausia klotimi, ypačiai kad jos

ribos nėkuomet negalėjo būti gerai apsaugotos.

Senis Žigmuntas, paviešpatavęs keturias-dešimtis su viršum metų, mirė 1548 m., palikęs tautos atminimui gero karaliaus, vardą bet perdaug silpno valdovo ženklą. Del didžio rimtumo jam buvo duota Senio pravardė. Pirmoji jo pati buvo doroji Barbora Zapolyi, Semigrado kunigaikštytė, antroji—Bona Sforzia, Medijolano kunigaikštytė, išmintinga ir vikri šeimininkė, tik labai stalgi lobio ir valdžios.

Zigmuntas Augustas

D. Lietuvos kunigaikštis nuo 1544 m. Lenkų karalius nuo 1548 ligi 1572 metų.

Paskutinis iš Jogelaičių giminės karalius, Zigmuntas Augustas, baigia eilę atskirųjų Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, Vilniūje senobine Gedimino mitra karūnuotų. Po jo Lenkų karaliai, bendrai abiejų tautų renkami sostan, jau tuo pačiu tampa Didžiaisiais Lietuvos kunigaikščiais. Pastarojo Jogelaičio viešpatavimas yra labai svarbus, kadangi jis įveda lietuvių tautą naujan takan, kuriuo nuo to laiko ji eis drauge su Lenkų tauta.

Didieji atsitikimai Zigmuntui Augustui valdant buvo šie:

Inflantų prijungimas. Karas su Rusija. Polocko nustojimas 1563 m.

Suteikimas laisvių ir privilegijų Lietuvos bajorams.

Liublino unija 1569 m.

Zigmuntas Augustas prie gyvos tėvo galvos 1544 m. paėmė D. kunigaikštijos valdžią ir prisiekė Lietuviams išlaikysiąs neliestas jų teises.

Mirus pirmajai žmonai *Elžbietai*, Austrijos kunigaikštytei, jaunasis karalius netrukus slapčia vedė Barborą, kunigaikštytę Radvilaitę, našlę Gostautienę, mirusio Trakų vaivados žmoną. Karalius slėpė savo susituokimą del to, kad didi karalienė Bona buvo priešinga tam vedimui ir norėjo duoti savo sūnui pačią kokią užsienių kunigaikštytę. Lenkai gi bajorai išvieno ėjo su Bona. Tečiau, kai tėvui mirus, Zigmuntas Augustas patapo Lenkų karalium, jis apskelbė Barborą savo žmona ir karaliene; Lietuviai džiaugdamies tai sutiko. Lenkų gi pasiuntiniai per seimą, suklupę ant kelių priešais karalių, prašė, kad persiskirtų su žmona, jam gimimu nelygia. Bet Zigmuntas Augustas subaudė tuos prašytojus šiais žodžiais: „Verčiau

atsižadėsiu karalijos, nekaip prisieką sulaužysiu; jums gi derėjo manęs prašyti, ne kad neištesėčiau žmonai prižado, bet kad kiekvienam jį laikyčiau.“ Ta patvara ir tuo būdo stangumu karalius įveikė Lenkų spyriavimąsi, pakarūnavo Barborą, bet ta gražioji ir doroji karalienė netrukus pasimirė, karalius gi kol gyvas jos gailėjo.

Zigmunto Augusto valdžia šalies vidūje. Prakilnumas, lentumas ir teisumas buvo Zigmunto Augusto būdo ypatybės; jos žymėjo visuose jo viešpatavimo darbuose. Be galo mylėjo abi šali, sujungti jo valdžion, Lietuvą ir Lenkiją, laikydamas jas per vieną, ir stengės, kiek galėdamas, padaryti jas laimingas.

Taigi draudė Lenkuose per seimus bajorų sauvalę ir išdykimą, ragindamas juos daugiau aukoti tėvynės reikalams. Pats parodydamas paveizdą paskyrė ketvirtą dalį savo turtų nuolatinei kariuomenei laikyti, kad saugotų šalį. Lietuvoje, kur bajorai ir didžiūnai labiau gerbdavo savo valdovus ir daugiau jų klausydavo, karalius daug lengviau įvedė naudingas atmainas. Tad pirma ten įsteigė nuolatinę pastovią kariuomenę, kuri rimties metu mokėsi vartoti ginklą; paakino senatą pataisyti ir papildyti Lietuvos Statutą; tuo pa-

gerino teismus. Jam valdant žmonės ramiai ir laimingai gyveno, jų skaičius padidėjo visoje šalyje, miestai pralobo, Vilnius gi ir Kaunas pagarsėjo savo prekyba.

Inflantų prijungimas 1561 m. Karas su Rusija. Polocko nustojimas 1563 m.

Inflantai davė priežastį kariauti su Rusija. Prūsų Kryžiuočių Ordinas, kaip žinome, iširo 1525 m. Seniui Zigmuntui viešpataujant. Inflantų Kryžiuočiai vis dar laikėsi Latvijoje ir tik 1562 m. atėjo pastaroji valanda jų gyvavimui.

Inflantų Magisteris, *Fürstenberg'as*, laukinis ir šiaurus žmogus, pervirtęs Liuterio erezijon, užpuolė Rygos arkivyskupo valsčius, užgrobė juos, išplėšė bažnyčias ir ėmė nelaisve grasyti pačiam arkivyskupui. Arkivyskupas atsidėjo Zigmunto Augusto globai. Bet kai karalius, paklausęs jo prašymo, rūpinosi sutaikinti abi susipykusi šali, magisteris liepė užmušti karaliaus pasiuntinį ir įmetė arkivyskupą kalėjiman.

Toks žingsnis negalėjo palikti nepabaustas. Zigmuntas Augustas inėjo į Inflantus su didele kariuomene ir taip labai inbaidė Fürstenbergą, kad magisteris nuo-

lankus puolė ant kelių prieš karalių, atlygino skriaudas arkivyskupui ir pripažino nuo to laiko karalių Inflantų globėju.

Tuomet ir nutrūko silpnoji Lietuvos santarvė su Rusija. Caras IV Ivanas, pramintas Rūsčiuoju, pavydėdamas tos Inflantų globos ir norėdamas sau ją pasisavinti, inpuolė ton šalin ir baisiai ją nuniokojo. Fürstenbergas, paimtas nelaisvėn, netrukus pasimirė, naujasis gi ir pastarasis magisteris, *Gotard'as Kettler'is*, matydamas negalėsiąs be Lietuvos ir Lenkijos pagalbos atsiginti, atsisakė magisterio valdžios, paliuosavo likusius ricierius nuo Ordino įžadų ir, pavedęs Lietuvai visus *Inflantus su Igaunija (Estonija)* už atgynimą nuo Rusijos, pasiliko sau tik Kuršą ir Žemgalius, tapęs paklusniu Lenkų karaliaus kunigaikščiu. Tuo būdu senovės Latvija, buvusi kelius amžius atskirta, susijungė su Lietuva; tik dabar reikėjo ginti naujai ingytoji šalis nuo Ivano antpuolių. Taigi ištiko karas visu Lietuvos rytų paribiu; jis skaudžiausiai nuniekė Baltarusiją, patvėręs aštuonerius metus, net ligi 1570 m. sandoros. Lietuva išlaikė Inflantus, bet nustojo senovės Polocko, kurs jai 300 su viršum metų priderėjo ir dabar 1563 m. buvo Ivano paimtas.

Laisvės ir privilegijų suteikimas Lietuvos bajorams.

Karalius labai sielojosi, nustojus Polocko. Jis matė, jogei Lenkų bajorams maža terūpėjo tas karas, kurs slėgė Lietuvą, ir jogei jie nesiskubino eiti jai pagalbon. Taigi karalius troško arčiau suderinti abi tauti, kad jos prireikus kits kitą gelbėtųsi ir bendrai dalytųsi laimes ir nelaimes. Zigmuntas Augustas del unijos pagreitinimo sulygino Lietuvos bajorų teises su Lenkų bajorų teisėmis, tai yra suteikė Lietuviams tokias teises, kokios ligtol buvo tik Lenkijoje, kur bajorai *galėjo rinkti seimų atstovus* visos šalies reikalams spręsti. Mat Lietuvoje tik didžiūnai, iš kurių susidėdavo vyriausioji taryba, arba senatas, daugiausia sprędavo viso krašto reikalus, bajorai gi maža į juos tesikišdavo. Zigmuntas Augustas labiausia del to ir troško, ydant Lietuviai sudarytų vieną taikią šeimyną su Lenkais, kad nusijautė atsiskirsiąs su šiuo pasauliu bevaikis, nepaliksiąs impėdinių, taigi ryžosi suteikti abiem tautom *karalių rinkimo teisę*.

Liublino unija 1569 m.

Tikslesnė unija, kurios geidė Zigmuntas Augustas, buvo padaryta 1569 m. per Liublino suvažiavimą. Lietuva gi del vienybės paaukojo ir perleido Lenkams *Pógirį*, *Valuinių*, *Padolę* ir *Ukrainą* su *Sieversko Rusimi*.

Perleistosiose provincijose paliko įstatymų knyga Lietuvos Statutas, Lietuvoje gi užsiliko šie *savitumai: etmonai*, *kancleriai*, *póizdžiai (podskarbiai)* ir kiti, taip-pat *savita kariuomenė*.

Zigmuntas Augustas neilgai begyveno po Liublino unijos; pasimirė 1572 m. savo mėgiamojoj Knišino pilyje Pógiryje.

Jam viešpataujant garsųs žmonės buvo Lietuvoje: *kunigaikštis Romanas Sanguška*, *Jonas* ir *Jurgis Chodkevičiai*, veiklųs karžygiai, pagarsėję Inflantų gynime ir karuose su Rusija; kun. *Mikalojus Radvila*, pramintas *Juoduoju*, karaliaus giminė del Barboros, narsus karžygis ir sumanus politikas, tik karštąs protestantas ir klaidingojo Kalvino mokslo platintojas Lietuvoje; *Valerijonas Protasevičius*, Vilniaus vyskupas, pagarsėjęs uoliu kunigu.

Vyskupas Protasevičius tapo vadovu Lietuvos kunigijai tuomet, kada Liuter'io ir Kalvino mokslas buvo išsiplėtęs per visą Lietuvą ir Lenkiją ir atitraukęs nuo Bažnyčios daug prakilnių giminių. Kovodamas su tuo pavojumi, vyskupas nebijodavo ir karaliui tiesą akyse pasakyti. Pasakojama: Kai vieną kartą karalius Zigmuntas Augustas, viešėdamas Vilniūje, žingeidus paklausyti protestantų pamokslo, sekmadienį raitas jojęs, dvaronių lydimas kalvinų bažnyčion, tai vyskupas procesija išėjęs iš šv. Jono bažnyčios priešais karaliui, paėmęs jo arklį už žąslų ir tiek padaręs, kad karalius nusėdęs nuo arklio ir nuėjęs pėsčias paskui vyskupą mišių klausytų bažnyčion.

Geizdamas sutureti atskalūnus ir atversti paklydėlius, vyskupas Protasevičius parkvietė Vilniun *Jėzuitus*, ne taip senai pagarsėjusius Europoje vienuolius. Jie įsteigė Vilniūje pirmą augštąją mokyklą ir kalbingais pamokslais patraukdavo kitatikius. Karalius išmintingai elgdavos, kad nieko nepersekiodavo del tikybos, nieko nebauzdavo del klaidingų įsitikinimų. Del tos priežasties ir kitatikiai nesispyriavo; priešingai, kitu metašimčiu beveik visi, besiklausydami garsių kunigo Petro Skar-

gos pamokslų, kuriuos jis sakydavo Vilniūje, sugrįžo katalikų Bažnyčion.

Zigmuntui Augustui mirus, Jogelaičių giminė išnyko vyrų šakoje. Nuo to laiko Lietuva eina bendrais keliais su Lenkija ir turi bendrą su ja istorija.

V DALIS.

Rinktiniai Lenkų karaliai — D. Lietuvos kunigaikščiai.

Henrikas Valezijus

1573—4 metais.

Lietuviai išvieno su Lenkais išrinko jį karalium. Lietuvos pasiuntinių tarpe, važinėjusių į jį Paryžiun, buvo ir Melchijoras Giedraitis, paskui tapęs Žemaičių vyskupu. Tečiau Henrikas nemėgo žiemių šalies, nė svetimos jam tautos papročių. Jam rodėsi, jogei karaliui mūsų krašte maža valdžios teduodama, ir vos gavo žinoti, kad miręs jo brolis, po kurio galėjo patapti Prancūzų karalium, tuojau pabėgo iš Lenkijos, tik penkius mėnesius paviešpatavęs.

Steponas Batory's

nuo 1576 ligi 1585 m.

Jis buvo labai išmintingas ir veiklus monarkas. Lenkija ir Lietuva pakvietė jį sostan iš nedidelės Semigrado kunigaikštijos.

Karas su Rusija.

Batoriui tik įžengus sostan, Rūstusis Ivanas, Maskvos caras, įsigriovė į Inflantus, tai yra Lietuvon, juos nuniokojo ir užėmė. Tuomet karalius pats žygiu ėjo, vedinas Lietuvių ir Lenkų kariuomene; 1579 m. atėmė iš Maskolių Polocką, paėmė Velikių-Lukių tvirtumą ir, visur nuveikdamas, sustojo ties Pskovo mūrais. Ivanas nusiminė ir prašė santaikos, ir kai karalius sutiko su jo prašymu, caras atsižadėjo Inflantų, Polocko ir Veližo. Taip tad visas tas kraštas, Maskvos atplėštas, vėl sugrįžo Lietuvai.—Per tą karą valstiečiai pirmą kartą nuo senų-senovės pasižymėjo, gindami gimtąją šalį. Karalius Steponas norėjo, kad kariuomenė susidėtų ne iš vienų bajorų, taigi įsakė, ydant kas dvidešimtasis valstietis karališkių dvarų tarnautų pėstininku kariuomenėje, jo gi

šeimyna buvo paliuosuojama nuo visokių činšų, mokesnių ir priedermių. Tokiuo būdu valstietis vėl gynė savo kraštą ir, jei pasižymėdavo, pereidavo bajorų luoman. Karalius taip-pat rūpinosi sutvarkyti Ukrainos kazokus.

Steponas Batorys šilėsi visu, kas galėjo pagerinti, apšviesti Lenkiją ir Lietuvą ir apsaugoti jas nuo neprietelių.

Vilniaus Akademija 1579 m. Vyskupas Melchijoras Giedraitis.

Karalius pakilėjo apšvietimą Lietuvoje, pakeitęs Vilniaus mokyklą, Jėzuitų įsteigtą, augštąja mokykla arba Akademija. Taip-pat nemaža padėjo Žemaičių vyskupui, Melchijorui Giedraičiui, sugrąžinti katalikų tikybą Žemaičiuose. Liuteriai ir Kalvinai tuomet buvo užgrobę Žemaičiuose bažnyčias ir jų turtus. Kunigų beveik nebebuvo likę; tamsųs žmonės vietomis buvo dar nekrikštyti. Vyskupas Giedraitis, gavęs iš karaliaus privilegiją (leidimą) atimti užgrobtąsias bažnyčias ir dvarus, pataisė apgriuvusias bažnyčias ir naujai pastatydino. Jis apvažinėjo visą kraštą, krikštydamas žmones ir liepdamas mokyti juos gimtąja tėvų kalba; tokiuo būdu, ga-

lima sakyti, Žemaičiai išnaujo buvo atversti katalikais. Dėkingieji Žemaičiai ne veltui praminė vyskupą Giedraitį savo apaštalu.

Steponas Batorys viešpatavo tik devynerius metus ir mirė 1586 m. Gardine, didžiai gailimas Lietuvių ir Lenkų.—Ligšiol yra rodomi Gardine namai, Batorio namais praminti, kuriuose karalius numiręs.

Zigmuntas Vaza

pramintas Lenkuose III-iuoju, Lietuvoje IV-uoju nuo 1586 ligi 1632 m.

Abi tauti pakvietė sostan Zigmuntą, iš Švedijos Kotrynos Jogelaitės, Zigmunto Augusto sesers, ir Jono Vazos, Švedų karaliaus sūnų. Lietuviai ir Lenkai delto jį išsirinko, kad gerbė Jogelaičių giminę. Zigmuntui Vazai viešpataujant, buvo daug svarbių atsitikimų.

Karas su Švedais.

Būdamas Lenkų Karalium ir D. Lietuvos Kunigaikščiu, Zigmuntas nenorėjo atsižadėti Švedų karaliaus vardo ir Švedijos valdžios. Mirus tėvui, jis vienas norėjo valdyti visas tas šalis. Švedai nenorėjo

turėti tokio karaliaus, kurs gyvena svetimoje šalyje, ir sukilo prieš Zigmuntą, vedami jo dėdės Karolio, Sudermanijos kunigaikščio. Iš to prasidėjo karas, labai ilgas, patvėręs 60 metų. Švedai impuolė į Inflantus ir atplėšė juos nuo Lietuvos, užėmę visą tą šalį, išskyrus Rygą. Lietuvos didysis etmonas, Jonas Karolius Chodkevičius nuveikė juos ties Kirchholmu Inflantuose 1604 m. Ir garsus buvo tas nuveikimas: Chodkevičius, teturėdamas tik 4000 pėstininkų ir 1500 raitininkų, puolė į Švedus, kurių buvo 14000, prispyrė Karolių, Sudermanijos kunigaikštį, bėgti sužeistą iš karo lauko, negyvai paklojo ant vietos 9000 Švedų, užgrobė 60 vėluvų, 11 patrankų ir visą stovyklą,—pagalios kuo-nė visiškai išvijo Švedus iš Inflantų. Tečiau karas ėjo vis delto toliau ir tik paskui, po septynerių metų, buvo sutarta pirmoji sandora padėti ginklus.

Karas su Rusija. Smolensko atsiėmimas 1611 m.

Mirus Rūsčiajam Ivanui, Maskvoje buvo ilgą metą didelė suirutė. Ten viešpatavo vienas po kito du caru, pramintu Samozvancais: mat abudu buvo nežinia

kokios giminės, vienas ir antras skaitėsi Dimitrijumi, Rūsčiojo Ivano sūnumi. Lenkai ir Lietuva padėjo Samozvancam. Kai juodu žuvo per naminius karus, Maskva išsirinko caru Baziliją Šuiskį, dalis gi bajorų, priešingoji Šuiskiui, pasikvietė sostan karalaitį Vladislovą, Zigmunto sūnų. Karalius Zigmuntas nesutiko tuojau išleisti sūnaus Maskvon, išsiuntė tenai etmoną Stanislovą Žolkievskį su kariuomene. Etmonas paėmė nelaisvėn carą Šuiskį ir jo brolį ir atvežė juodu Varšuvon. Bet kai karalaitis Vladislovas ilgai nevažiavo, bajorai ir Maskvos žmonės nekantraudami išvarė Lenkų kariuomenę iš Maskvos ir išrinko caru Mykolą Romanovą. Tiek buvo naudos iš to karo, kad Lietuvių ir Lenkų kariuomenės atėmė Smolenską, buvusį 97 metus atplėštą nuo Lietuvos, ir kad sulig sutarties, 1618 m padarytos su Maskva, sugrįžo D. Lietuvos Kunigaikštijai Sieversko Naugardas ir Černigovas, kaip tad buvo buvę Algirdo metu.

Karas su Turkija.

Karalius Zigmuntas buvo talkoje Vokiečių ciesoriui per jo karą su sultanu ir tuo sukėlė ant savęs didelį Turkų ant-

puolį. Per tą karą narsiai bekovodami žuvo abu garsiuoju vadu: Stanisłovas Žolkievskis krito negyvas kovos lauke ties Cecora, Jonas Karolis Chodkevičius mirė 1621 m. stovykloje ties Chocinu. Bet Stanislovas Liubomirskis, tapęs po jo vadu, atspyrė 300.000 Turkų kariuomenės ir tas drąsus atspyrimas privertė sultaną padėti ginklą ir padaryti sandorą. Garsus buvo D. Lietuvos etmonas: Leonas Sapiega.

Bresto unija 1595 m.

Zigmunto rūpesniu buvo įvesta per rytiečių vyskupų suvažiavimą Lietuvos Breste religijos unija arba Graikų cerkvės susiderinimas su Katalikų bažnyčia. Į uniją prisidėjo Rusėnų provincijos, daugiausia Baltieji ir Juodieji Rusėnai *). Jie nuo to laiko pripažino popežių Bažnyčios Galva, pamaldose gi pasiliko senobines savo apeigas ir Slavų kalbą. Tokie Katalikų Bažnyčios išpažintojai buvo praminti Unitais.

Vladislovas Vaza

nuo 1632 ligi 1648 m.

Iš trijų Karalių, mūsų D. Kunigaikščių Vazų giminės, vienas Vladislovas buvo

*) Tie antrieji —Lietuvių Rusies gyventojai.

labai mintrus. Jo viešpatavimas būtų buvęs garsus, jeigu didžiūnai ir bajorai būtų daugiau jo klausę. Negerbimas ir neklausimas karaliaus buvo tikra nelaimė mūsų šaliai.

Karas su Rusija. Polenuvos santaika 1633 m.

Lietuviai ir Lenkai tik buvo išrinkę sostan Vladislovą, karalius išsiruošė su kariuomene Baltojon Rusin, kadangi Maskoliai, sulaužę sutartį, buvo apstoję Smolenską. Karalius kovėsi penkius mėnesius su Maskvos vadu Šeinu, kol jį įveikė, atgynė Smolenską, atėmė iš Šeino 110 patrankų ir 122 vėluvas ir ėjo į Maskvą. Tuomet caras Mykolas panorėjo padaryti sandorą. Vladislovas sutiko su tuo, kadangi jam rūpėjo ne karas, bet atgavimas nuostolių. Sandora buvo padaryta Polenuvoje už Smolensko; Vladislovas atsižadėjo caro vardo, Mykolas gi visam laikui sugrąžino Lietuvai ir Lenkijai Smolenską, Sieversko Naugardą ir Černigovą su valsčiais; beto dar prižadėjo nebesikišti į Latviją. — Patyręs tai Turkų sultanas, kurs jau buvo susituršęs su Maskva, ir išgirdęs Vladislovą dabar einant su visomis pajėgomis į jį, liovėsi kariavęs ir pasisku-

bino padaryti sandorą su nuveikėjų karalium. — Vieni Švedai tenedarė santaikos, kadangi Vladislovas nenorėjo išsižadėti Švedijos karaliaus vardo; jie tik pailgino laikinąjį rimties metą ligi 26 metų ir atidavė per karą užgrobtuosius Prūsų pajūrio miestus.

Kad ir susitaikinęs su Turkais, Vladislovas nuolat mąstė, kaip čia juos išvijus iš Europos, kadangi mahametonai Turkai buvo visų krikščionių tautų priešininkai. Bet norint tai padaryti, reikėjo pirma sutvarkyti Ukrainos Kazokai.

Kazokų sukilimai. Vidaus karo pradžia 1648 m.

Kazokai, gyveną palei Dnieprą ir ant tos upės salų, buvo, kaip žinoma, minia žmonių, gyvenusių daugiausia karu ir plėšimais; jie susidarė ne tik iš Ukrainos senovės gyventojų, bet ir iš įvairių tautų, pabėgėlių ir prasikaltėlių, bėgusių į Ukrainos tyrumas ir ten ieškojusių laisvės. Laukiniai ir savavaliai, jie nuolat buvo pavojingi valstybei. Dar karaliai Zigmuntas Jogelaitis ir Steponas Batory's buvo ėmęsi pulkais tvarkyti Kazokų minias, kad iš jų sudarius paribio kariuomenė. Tečiau tik

nedaugelis Kazokų teklausė jiems išleistų įstatymų. Daugumas tų neramių gyventojų, nepatorodami, ar su kaimynais rimties ar karo metas, grūzdavosi plėštų į Juodųjų jūrių pakrantes, prideramas Turkijai, ir užtraukdavo Turkų ir Totorių kerštą ant Rusies ir Lenkijos. Taigi karalius Vladislovas mąstė, kaip iš Kazokų sudarius tinkama ir paklusni kariuomenė, — kaip eibiadirbius pavertus valstybės gynėjais ir suvartojus juos prieš krikščionijos neprietelius. Tad nusprendė jiems duoti įvairių lengvenybių, žemės, tuo būdu prijaukinti juos į Lenkiją ir Lietuvą ir vesti drauge su savo kariuomene prieš Turkus. Bet didžiūnai buvo priešingi karaliaus sumanymams. Jie mat turėjo daug dvarų Ukrainoje, taigi norėjo, kad Kazokai verčiau mestų ginklą ir pataptų jų valdiniais artojais ir dirbtų jiems žemę. Tai buvo didelė neteisybė. Karalius nesutiko su tuo; bajorai ginčiojosi su karalium; tuo gi tarpu Kazokai, kantrumo pristigę, griebėsi ginklo ir sugriovė Kudako tvirtumą, kurią pats karalius buvo liepęs pastatyti Ukrainoje, kad apsisaugojus nuo visokių antpuolių. Jie turėjo būti nubausti užtai, bet del to ištiko baisus vidaus Kazokų karas. Bagdonas Chmelnickis tapo sukilusių Ka-

zokų vadu; tų liūdnųjų atsitikimų metu mirė karalius Vladislovas 1648 m.

Jonas Kazimieras Vaza

nuo 1648 ligi 1668 m.

Jono Kazimiero viešpatavimas tai visa eilė karų, nuopuolių ir nelaimių Lietuvai su Lenkija. Joną Kazimierą, tikrą Vladislovo brolį, karaliaus Zigmunto sūnų išrinko sostan abi tauti. Dar jo pranokėjų buvo pradėti tie keturi didieji karai: su Švedija, su Rusija, su Turkija ir su Kazokais. Nors du karu, Rusų ir Turkų, buvo pasibaigę santaika dar prie Vladislovo, tečiau pamatysime, jogei Maskoliai ir Turkai pirma proga bus ją suardę. Kad iš visų pusių atgynus valstybė nuo antpuolių ir dar nuveikus užpuolėjai, reikėjo turėti daug pašarvuotos, narsios ir karaliui paklusnios kariuomenės. Valstiečiai gi, išskyrus nedaugelį karališkių dvarų valstiečius, nebuvo pašaukti gintų valstybės; jie sėdėjo namie ir dirbo žemę ponams. Neskaitant samdinių kareivių, karan ėjo tik vieni bajorai ir didžiūnai. Ir nors bajorai narsiai kaudavosi, nors daugelis jų žūdavo kovos laukuose, aukodami savo gyvatą ir turtą, tečiau paprastai, laimėję kovą, tuojau grįž-

davo namon, nesaugodavo valstybės ribų, neprietelis gi laužydavo padarytąją santaiką ir vėl užpuldavo šalį. Del tos priežasties ir iš didžiųjų nuveikimų maža naudos tebūdavo.

Kazokų karas. 1648—1654 m.

Bagdonas Chmelnickis, sukilusiųjų Kazokų vadas, numanydamas neįveiksiąs Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių, pasikvietė talkon Totorius. Lietuva ir Lenkija, susijungusios vienon valstybėn, tuomet vadinosi *Respublika*, lenkiškai tariant—Rzeczpospolita, tai yra bendra valstybė visiems abiejų šalių gyventojams. Per šešerius metus be perstogės truko Ukrainoj ir Valuiniūje kovos, neprietelių apstovos ir mūsų nuopoliai. Karalius Jonas Kazimieras, tam karui prasidėjus Kazokų ir Totorių apstotas ties Zboruva, buvo sutikęs duoti daug lengvenybių Kazokams: suteikė daugeliui iš jų bajorų teises, davė žemės, paskyrė Chmelnickį Kazokų etmonu ir davė liuosybę Graikų tikybai, kurią Kazokai išpažino. Tečiau netrukus tamsųs ir ištvirkę Kazokai sutraukė sankalbą, Chmelnickis gi, nepasitenkindamas Totoriais, pasidavė Turkų sultanui,

kad turėtų dar didesnę paspirtį prieš karalių ir gautų visos Ukrainos kunigaikščio vardą.

Baisus pavojus ėmė grasyti Rusiai, Lenkijai ir Lietuvai: Turkai su Totoriais baudėsi minių-miniomis jas užplūsti. Tuomet, karaliui ir kunigaikščiui Jeremijui Visnioviecklui vadovaujant, susirinko 100.000 bajorų su kareiviais ir ėjo prieš 350.000 Kazokų ir Totorių, susitelkusių ties Berestečku Voluiniūje. Tris dienas tvėrė ta kova; ant-galo įveiktas Totorių chanas pabėgo, pagriebęs su savim Chmelnickį, karaliaus gi kariuomenė užpuolė Kazokų stovyklą ir 1651 m. visiškai juos sugrūdo. Tečiau po to laimėjimo karas nepasibaigė, kadangi mūsų kariuomenės ankstokai buvo sugrįžusios namon. Chmelnickis ir toliau kariavo, pavertė Ukrainą tyrais laukais, leido grobti verguvėn žmones dešimtimis tūkstančių, su karalium gi vis delto nenorėjo susitaikinti. Nesulaukęs iš Turkų tiek pagalbos, kiek buvo norėjęs, atsiskyrė nuo sultano ir 1654 m. pasidavė Maskvos carui Aleksiejui. Bet caras neištesėjo prižado Chmelnickiui, jis ir ketinte neketino duoti Kazokams teisių ir laisvių, kokių jie reikalavo. Taip tad Kazokai, neištesėję žodžio ir ieškodami lengvesnės būties,

pakliuvo daug kietesnėn valdžion ir net nelaisvėn.

Maskvos karas 1654—1667 m. Švedų karas 1655—1660 m.

Dabar caras Aleksiejus, paėmęs savo valdžion 20.000 Kazokų, pasiuntė dvi armiji kariauti su Respublika; viena ūmai impuolė Lietuvon, antra Ukrainon. Nedidelė Lietuvos kariuomenė sustiko nepriętelį ties Šklovu ir buvo jo nuveikta. Maskoliai vėl paėmė Polocką, Smolenską, pagalios užgrobė ir Vilnių; pietuose Černigovas ir Kijevas pakliuvo į maskviečių rankas. Tai dar nebuvo galas nelaimių. Tuomet Švedijos sostan buvo įžengęs X Karolis Gustavas. Karalius Jonas Kazimieras priešinosi tam, išvedžiodamas, jogei tik jis teturįs teisę į Švedijos karūną. Tan ginčan Karolis Gustavas impuolė Lenkijon, ir kadangi daugelis Lenkijos ir Lietuvos didžiūnų nemėgo karaliaus, Karolis Gustavas lengviai užėmė Varšuvą ir ilgai gynusiąsią Krokuvą. Nelaimingas Jonas Kazimieras išsikraustė iš Lenkijos ir pasislėpė Silezijoje ir veik visa Respublika pasidavė Švedams. — Lietuvoje daugiausia patraukė savo paveizdu atsižadėti savo

karaliaus didysis etmonas Jonušas Radvila, Lenkijoje gi — pakancleris Jeronimas Radziejovskis. Kai-kurie manė Švedus geresnę tvarką padarysiant ir Maskolius išvarysiant. Bet Švedai protestantai tuojau pradėjo plėšti ir niekinti katalikų bažnyčias, grobti bajorų turtus ir skriausti valstiečius.

Tuo visuotino nupuolimo metu tik vienas kampelis Lenkijoje nebuvo pasidavęs Švedams: Čenstakava, vienuolynas ir bažnyčia su stebūklinguoju Dievo Motynos paveikslu, ginama 1655 m. kelių šimtų Lenkų ir Paulinų vyresniojo kun. Augustino Kordeckio. Veltui 9000 Švedų turėjo apgulę vienuolyną, šaudydami į jį patrankomis, grūste grūdęsis ant mūrų. Vienuolynas nepajudintas stovėjo, apgultieji gi, šmugžduodami iš mūrų, vargino ir naikino Švedus. Pagalios Švedai atsitraukė nuo Čenstakavos.

To gynimosi girdas paplito per visą Lenkiją ir Lietuvą ir visur kelte kėlė tautos dvasią. Bajorai ir valstiečiai sukilo ant Švedų; Lenkai ir Lietuviai šaukėsi į savo, nors taip nelaimingą, karalių, ir Jonas Kazimieras sugrįžo savo šalin. Nors dar kelerius metus truko kruvinoji kova, nes Švedų karalius buvo pasikvietęs tal-

kon Semigrado kunigaikštį Rakočį, kurs įsigrūdęs Lenkijon užėmė Varšuvą, grobstė ir degino, kaip koks Totoris; nors iš žiemių padėjo Švedams Brandenburgo elektorius, — bet abi tauti jau gaivelėjosi iš nuopolio. Lietuvoje Povilas Sapiega ir etmonas Gonsievskis kovėsi su nepriete̜liu, Lenkijoje Steponas Čarneckis tvojo Švedus. Pagalios atėjo mums pagalbon Vokietijos ciesorius ir Danijos karalius. Švedai ir Maskoliai ėmė traukties atgal. Karolis Gustavas skubinosi gelbėtų savo šalies, narsusis gi Čarneckis vijosi jį net ligi Danijos. Paskui, išvijęs Švedus iš Lenkijos, Čarneckis puolė gelbėtų Lietuvos ir išvieno su Sapiega nuveikė ir išgynė Maskvos kariuomenę. Gimtoji šalis buvo išgelbėta, bet nuostoliai buvo labai dideli.

Jonas Kazimieras 1660 m. padarė santaiką su Švedais Alivoje; sulig jos karalius betgi atsižadėjo teisės į Švedijos sostą ir atidavė Švedams pusę Inflantų ligi Dauguvos. Karalius 1667 m. sulygo su Rusija Andrusave rimties laikatarpį 13 metų; Rusija grąžino Inflantus, Polocką ir Vitebską, sau palikusi Smolenską, Černigovą ir Užudnieprės Ukrainą, ir pasiėmė dvejiems metams Kijevą, tik jau nėkados jo nebeatidavė. Trečiąjį priešininką, Bran-

denburgo elektorių, tariant Prūsų kunigaikštį, kurs ligtol nuo Lenkijos priderėjo, karalius visiškai paliuosavo nuo paklusnumo. Kazokai persiskyrė į du daiktu: vieni, šiopus, tai yra dešinėje pusėje Dniepro, po daugelió kovų sugrįžo Respublikai; antri, anopus Dniepro, paliko Rusijai. Bet vieni ir kiti, labai tamsųs ir laukiniai, riejos, kovės savo tarpe. Antgalo Priednepres Ukrainos etmonas Dorošenka, įsigeidęs žūt-būt atgauti Užudnieprės Ukrainą ir draugėn jas sujungti, savavališkai pasidavė Turkijai. Del tos priežasties išnaujo prasidėjo kova mūsų sukalinėtoje valstybėje.

Turkų karas 1667 m.

Tas karas neilgai tetruko. Mat kai Totoriai, Turkų pasiųsti, užpuolė Raudonąją Rusį arba Galiciją, prieš juos stojo garsus Lenkų vadas, Jonas Sobieskis, vedinas tik aštuoniais tūkstančiais kariuomenės. Tokią saujelę teturėdamas, jis sulaikė šimtą tūkstančių Totorių. Ir kai Totoriai išgirdo Lenkijai palankiuosius Kazokus impuolus jų lizdan, Kriman, tai kuoveikiausiai sulygo santaiką, Dorošenka gi vėl pasidavė karaliui.

Karalius Jonas Kazimieras, matydamas pavojų valstybei ir būdamas bevaikis, dar tų karų metu norėjo, kad prie gyvos jo galvos Lietuviai ir Lenkai išsirinktų sau sosto impėdinį. Jo pati, karalienė Marija Liudvika, karštai pritarė tam sumanymui. Ta mintis buvo labai gera, nes karaliui mirus, būtų apsaugojusi valstybę nuo peštynių tarpe įvairių kandidatų, siekusių karūnos. Tečiau didikai ponai laikė tą sumanymą savo teisių ir laisvės susiaurinimu, karalių renkant. Ir kai karalius buvo užsimetęs būtinai įvykinti tą savo mintį ir kandidatu pastatęs Prancūzų kunigaikštį d'Enghien'ą, Lenkų karo etmonas, Jurgis Liubomirskis, pakėlė ardą, surinko savo šalininkus, pasisamdė talkon užsienio kareivių ir nukovė karaliaus kariuomenę ties Montvais. Suirutė pasiekė ir mūsų kraštą, dar nepasibaigus Maskvos karui. Lietuvos kariuomenė narsiai kovojo su Maskoliais, bet alkana ir apdriskusi (nebeišmókėjo jai algos), liovėsi kovusis su nepriteliu ir ėmė plėšti savo gimtąją šalį. Vieni kareiviai, sukilę prieš savo vadus, nužūdė Lietuvos karo etmoną Gonsievskį.

Toks sukretas ir ištvirkimas, toks visų nebeklausimas nė karaliaus nė įstatymų, dar karai, naikinę visą šalį, privertė ne-

laimingąjį karalių Joną Kazimierą atsižadėti sosto. Per Varšuvos seimą 1668 m. jis atsisveikino su abiejų tautų atstovais, lėmė liūdną ateitį mūsų šaliai: betvarkei, nesusiklausančiai ir iš visų pusių nepritelių apstotai,—ir nusiėmė karūną; paskui gi išvažiavo Prancūzijon ir ten po ketverių metų pabaigė savo gyvatą Paryžiaus vienuolyne.

Jam viešpataujant, maldingieji Lietuvos vyskupai yra įsteigę švęstasias atlaidų vietas, — Kalvarijas mūsų krašte: Jurgis Tiškevičius, Žemaičių vyskupas, 1642 m. yra įsteigęs Kalvariją Žemaičiuose. Jurgis Bialozoras, Vilniaus vyskupas, 1662 m. yra parūpinęs Kalvariją ties Vilnium.

Mykolas Kaributas Visnioveckis

1669 — 1673 m.

Prieš didžiūnų valią eidami, abiejų tautų bajorai išrinko karalium Mykolą Kaributą kunigaikštį Visnioveckį, kunigaikščio Jeremijaus, per Kazokų karą pagarsėjusio didvyrio sūnų, kurio giminumas ėjo iš Kaributo, Jogailos brolio. Tėvas nustojo viso turto, begindamas tėvynę — sūnus buvo iškeltas karalium. Bet Mykolas ne-

mokėjo nė valdyti nė kariauti. Kazokų etmonas Dorošenka vis norėjo atimti iš Rusijos Užudnieprės Ukrainą, ir kai patyrė karalių patvirtinus rimties laikatarpio sutartį su Rusija,—vėl pasidavė Turkijai.

Turkų karas 1672—1699 m.

Taigi Sultanas IV Mahometas išsiuntė didžiulę kariuomenę į Lenkiją, paėmė Kameneco tvirtumą Padolėje, užgrobė Padolę ir Ukrainą. Turkai priėjo net ligi Lvovo. Tuo nugązdintas ir negalėdamas surinkti kariuomenės, karalius išsiuntė į juos pasiuntinius santaikos darytų. Ir buvo padaryta 1672 m. Bučače Galicijoje negarbi santaika, sulig kurios karalius atidavė Turkijai Padolę, Ukrainą ir dar prižadėjo kas metai mokėti jai iš Lenkijos paskirtą sumą pinigų arba dėklę; tuo kaip ir pripažino sultano viršenybę. Tečiau seimas nepatvirtino tos nužeminančios santaikos ir karas išnaujo prasidėjo. Priešais šimtus tūkstančių Turkų ir Totorių išėjo tik su 20 tūkstančių kariuomenės narsus Lenkų karo etmonas Jonas Sobieskis. Tai buvo vėl tik saujelė, sulyginant su Turkų miniomis; bet dar nuostabiau, kaip Sobieskis baudės kauties. Etmonas, vedinas

5 tūkstančiais geriausių kareivių, puolė pačian Turkų kariuomenės vidurin ir, apsikasęs stovykla jų viduryje, 15-ai tūkstančių liepė apsiausti Turkus ir pešioti juos iš visų pusių. Tarytum Turkų skruzdėlynas ims ir aplips tą saujelę kartu su etmonu. Sobieskis taip ištvėrė šešioliką dienų, kasdien išpuldamas iš stovyklos ir gainiodamas Turkus. Septyniolikės dienos pavakare jis puolė visais savo kariuomenės skyriais į Turkus ir viešoje kovoje 1672 m. visiškai juos sugrūdo.

Kitais metais jis laimėjo didelę kovą su Turkais ties Chocimu, staigiai driūktelėjęs į jų stovyklą, nors didysis Lietuvos etmonas—Pocius buvo priešingas tam antpuolio būdui. Sutiko jis betgi, ir Lietuviai karštai šoko pulti išvieno su Lenkais. Tuojau po to laimėjimo pasimirė 1673 m. karalius Mykolas.

III Jonas Sobieskis

1673—1696 m.

Karaliaus rinkiman, kurs buvo Varšuvos palaukėje, atsiliepė daugelis užsienių kunigaikščių, turėjusių nemaža savo šalininkų, bet visų akįs sužiūro į didįjį vadą, Turkų nuveikėją. Lenkai apšaukė karalium

Joną Sobieskį. Tečiau Sobieskis neprisiėmė išrinktas, kol ir Lietuviai nesutiksią. Kai ir šie sutiko, tuomet vienbalsiai abiejų tautų išrinktasis įžengė sostan III Jono vardu. Bet tol nesikarūnavo, kol neišvijo Turkų iš Ukrainos. Tik vieno Padolės Kameneco nebeatgavo: jis 27 metus buvo Turkų rankose.

Vidaus valstybės stovis.

Karalius III Jonas buvo nepaprastas vadas ir prakilnus žmogus, bet, kaip karalius, jis negalėjo atsispirti kaskart didyn einančiai netvarkai šalies vidūje. Visoje Europoje (aplenkus vieną Angliją) tuomet buvo tokia tvarka, kad karaliai savitai valdė žmones; jų įsakymų klausydavo ne tik kariuomenė, bet ir visi luomai. Taigi, jei karalius būdavo geras ir išmintingas, tai ir tautos galybė ir lobis eidavo didyn; jeigu karalius būdavo netikęs, blogo arba šiauraus būdo, visa tauta kentėdavo, jos viekai ir vertė mažėdavo. Kitaip buvo Lenkijoje ir Lietuvoje. Če tautos šviesuoliai leido įstatymus ir turėjo valdžią išvieno su karalium; kai—kada seimas galėdavo daugiau padaryti už karalių. Taigi visa žymioji tautos dalis—bajorai—turėjo laisvę

ir žmogaus ir piliečio teises; anuo metu niekur Europoje, nė pas mus, nesuprato, jogei tokių-pat laisvės ir teisių privalo ir kiti tautos luomai: miestiečiai ir valstiečiai.

Taigi vieni bajorai turėjo išvieno su karalium valdžią. Tada visa šalies gerovė priderėjo nuo gerų įstatymų, nuo piliečių dorybės ir išminties. Eilėje gerų politikos įstatymų buvo du blogu įstatymu, labai pavojingu valstybei. Tat buvo teisė rinkti karalius ir „liberum veto“. Pirmoji teisė duodavo priežastį po kiekvieno karaliaus mirties rungčiomis eiti, neretai ir kariauti, kas paveldės sostą; antroji teisė reikalavo, kad visi seimų arba suvažiavimų nutarimai būtų ne dauguma balsų, bet visų ligi vieno balsais sprendžiami; taigi, jei bent vienas atstovas nepripažindavo kitų atstovų nutarimo, galėdavo pasakyti „veto“ —nesutinku, nepritariu, ir visi turėdavo išsiskirstyti, nieko nenusprendę. Toks atstovas išardydavo seimą, seimų gi ardymas buvo tikra bėda ir nelaimė, labiausia karo metu, kada reikdavo skirti pinigai karo reikalams ir rinkti kariuomenė. Ilgai niekas nesinaudojo ta teise, kol, sumenkėjus piliečio dorybei, pirmutinis išardė seimą Upitos atstovas Sicinskis, prikurstytas d. Lietuvos etmono Jonušo Radvilos, no-

rėjusio inkyrėti karaliui Jonui Kazimierui. Paskui vis dažniau ir daugiau seimų suardydavo. Del to padidėjo valstybėje netvarka ir karų nelaimės, kurių nė karalius nė narsieji karžygiai nebegalėjo nušalinti. Bent Jonas Sobieskis rūpinosi, kad Turkija nepagrobtų mūsų valstybės ir nenuniektų krikščionijos Europoje.

Vienos atgynimas 1683 m.

Garsusis III Jono žygis buvo Vienos, Vokiečių ciesoriaus sostinės, atgynimas nuo Turkų. Mahometas IV išsiuntė Austrijon į Vieną vadu Karą-Mustafą su 300.000 Turkų. Ciesorius pasitraukė, palikęs sostinę; popežius atsiuntė į karalių Joną savo pasiuntinį, prašydamas gelbėti krikščioniją. Sobieskis, nelaukdamas Lietuvių kariuomenės, kuri labai pamažėle ėjo, surinko 30.000 Lenkų kariuomenės, su juo nuėjo ir sauja lietuvių bajorų ir skubinai vyko Vienos gelbėtų. Nuo kalnų, iškilusių augščiau miesto, buvo matyti nesuskaitomos drobe gaubtos būdos ir eibis Turkų kariuomenės. Anksti išklausęs šv. Mišių, kurioms pats tarnavo, karalius rugsėjo 12 d. 1683 m. paėmė vesti visą Lenkų ir Vokiečių kariuomenę, išviso apie 50 tūkstančių žmonių, ir nuo tų kalnų, kur turėjo stovyklą, kaip audra nulėkė ant neprietelio.

Vienas jo vardas nugązdino Turkus. Patyrę Sobieskį vadovaujant krikščionių kariuomenei, neilgai tesispyrė. Visa didžioji Turkų kariuomenė leidosi bėgti, palikusi nuveikėjų krikščionių rankose stovyklą, lobį, maistą, ginklus ir vėluvas. Lenkų žuvo tik tūkstantis. Ant rytojaus karalius Jonas minių sveikinamas įjojo išvaduoton Austrijos sostinėn.

Sugrįžęs savo šalin, bet matydamas, jogei musulmonų galybė dar nebuvo įveikta, Sobieskis stengės intraukti Rusiją bendran žygin į Turkus — ir tuo tikslu padarė didelę klaidą, visam laikui perleizdamas Smolenską, Černigovą, Užudnieprės Ukrainą ir Kijevą, kurios jau buvo laikinai pakliuvusios per Kazokų karą į Rusijos rankas. Rusija pasiėmė tas žemes ir Kijevą, bet nedavė pagalbos, delto ir paskutiniai karaliaus Jono žygiai į Turkus pasibaigė nenusiseką. Jonas Sobieskis mirė 1696 m., patikęs tris sūnus, iš kurių tečiau nėvienas nebuvo karalium.

Fridrikas II Augustas

pirmą sykį 1697—1704 m.

Geriausia būtų buvę valstybei, jei po III Jono būtų buvęs išrinktas sostan jo

vyriausiasis sūnus Jokubas, apšviestas ir ingudęs valdyti. Bet daugelis didžiūnų buvo jam priešingi, iš Lietuvių gi buvo priešingiausi Sopiegai. Po ilgų ginčų, iš įvairių užsienio kunigaikščių tarpo rados pirmuoju Saksonijos elektorius Fridrikas Augustas, kurs įžengė sostan Fridriko II Augusto vardu. Tai buvo karalius, kuriam tautų gerovė, kurias valdė, visiškai nerupėjo; jis ne pro šalį buvo vartyti Lenkiją ir Lietuvą, kaip kokį savo dvarą. Apsistatė Saksonijos kareiviais ir ėmė doroti visa savotiškai. Tuo tarpu didžiųjų Sobieskio laimėjimų klotis kilo aikštėn. Sugrūsti ties Viena, Turkai vis traukėsi atgal. Austrijos Vokiečiai, Lenkų padedami, visiškai išvijo juos. Pagalios 1699 m. buvo padaryta Karlovicose santaika su Turkija, sulig kurios sugrįžo Lenkijai Ukraina ir Padolė su Kameneco-Podolės tvirtuma. Nuo to laiko nustojo karai su Turkija ir jai paklusniaisiais Totoriais.

Lietuvos suirutė. Bajorų muštynės su Sapiegais ties Valkininku. Lietuvos bajorų nutarimas Vilniūje 1700 m.

Lietuvoje tuomet vadovavo sena ir įsitarnavusi, bet išdidusi Sapiegų giminė,

turėjusi didžiausią valdžią. Kazimieras Sapiega buvo d. Lietuvos etmonas, ir, turėdamas savo valdžioje kareivius, statė juos maitinti visur ponų ir bajorų dvaruose, taigi pastatė juos ir Vilniaus vyskupo Bžostovskio dvaruose. Kareiviai, kurių tarpe buvo daug samdinių Valakų ir Totorių, išdykaudavo, spauzdavo žmones ir pridarydavo eibių ūkininkams. Vyskupas pareikalavo iš etmono, kad išsivestų kareivius; etmonas gi nepaklausė. Tuomet vyskupas iškeikė jį ir atskyrė nuo bažnyčios. Bet etmonas po to dar labiau užsispyrė, nepaklausė net karaliaus pasiuntinių, norėjusių sutaikinti susibarusius. Pagalios kiti didžiūnai ir Lietuvos bajorai, impykę del Sapiegų priespaudos, susirinko ties Valkininku netoli Vilniaus ir 1700 m. susikovė su Sapiegais. Per tą kovą buvo užmuštas etmono sūnus; Sapiegai buvo visai supyškinti, jų kariuomenė išmušta arba išvaikyta. Nuveikę savavalį didžiūną, ponai ir išmintingesnieji Lietuvos bajorai, matydami, jogei Lietuva nenurimsta, netvarka neina mažyn ir nebegerbiami įstatymai, jogei piktieji kaimynai nuolat karu graso, —nusprendė sutvirtinti karaliaus valdžią. Taigi jie suvažiavo Vilniun ir ten raštu atsižadėjo savo teisių ir laisvių, atidavę

save ir visą šalį vienon savo karaliaus valdžion. Tas drąsus ir prakilnus žingsnis anuo pavojaus metu būtų galėjęs išgelbėti mūsų šalį, jei karalius būtų buvęs geras ir būtų rūpinęsis savo valstybe. Tečiau Fridrikas Augustas, svetimas mūsų kraštui, lengvabūdis ir nestovus žodyje, nesuprato tos Lietuvių aukos. Lenkai nupeikė tą žingsnį ir tas nusprendimas pasibaigė niekais.

Karas su XII Karoliu 1704 m.

Fridrikas II Augustas tik ir tesirūpino, kaip savo giminė išlaikius Lenkijos ir Lietuvos soste. Kadangi tai buvo priešinga valstybės įstatymams, nes sosto impėdiniai buvo renkami, karalius ėmė tarties su kaimynais prieš savo tautas. Prūsų kunigaikščiui žadėjo už pagalbą atiduoti Karališkius (Vakarius) Prūsus. Susikalbėjo su Rusų caru I Petru išvieno užpulsią jaunutį Švedų karalių XII Karolį ir atimsią iš jo Inflantus ir Baltųjų jūrių pakrantes. Bet Karolis buvo žmogus negirdėtos valios ir nepaprasto drąsumo. Jis nuveikė caro Petro kariuomenę ties Narva, paskui begalo greitai, sumušęs Saksonijos kariuomenę, užėmė Lietuvą ir Lenkiją net ligi-pat Krokuvos, ir, skelbdamasis kariau-

jąs ne su tauta, bet su karalium, liepė Lenkams ir Lietuviams numesti Augustą nuo sosto ir išsirinkti kitą karalių, nurodęs kandidatu Poznaniaus vaivadą Stanislovą Leščinskį, dorą pilietį ir žmogų. Augustas po kelių kovų pabėgo Saksonijon.

Stanislovas Leščinskis

1704—1709 m.

Išrinktas XII Karolio valia, Stanislovas Leščinskis karūnavosi karalium. Jis geriau už kitus išmanė valstybės naudą; tai parodė knygoje, kurią yra parašęs, kaip pataisyti Respublika. Bet negalėjo įvykinti nėvieno savo gerųjų sumanymų, kadangi daugelis bajorų ėjo po Fridriku Augustu ir visoje šalyje nuolat buvo karas. Švedų, Saksų, Rusų kariuomenės ėjo per Lenkiją ir Lietuvą, kaip per savo kraštą, kovėsi savo tarpe, niokodami ir degindami šalį, kad net mūsų miestai nusilpo, bajorai nubėdnėjo nuniektuose dvaruose, žmonės kentė skurdą.

Stanislovas Leščinskis tol laikėsi, kol Karoliui laimė lėmė. Bet kai Švedų karalius 1709 m. pralaimėjo kovą su Petru ties Poltava, Leščinskis buvo priverstas smukti iš gimtosios šalies. Jis ilgai blaškėsi už-

sienyje, pargyveno II Augustą, bet nebegalėjo sugrįžti sostan. Jam bepaliko Prancūzija, kur turėjo išleidęs dukterį už Prancūzų karaliaus ir gavo iš jo Lotaringijos provinciją. Ten baigė gyvenimo dienas ir tėviškai rūpinosi gyventojais, globdamas mokslą, steigdamas mokyklas, kuriose be prancūzų mokėsi ir Lenkai. Dėkingi Lotaringiečiai praminė jį Geradariu Karalium.

Fridrikas II Augustas

antrą sykį 1709—1733 m.

Pralaimėjus XII Karoliui, II Augustas tuojau sugrįžo Lenkijon ir vėl susituršė su Rusijos caru Petru. Jis dovanomis nulenkė savo šalininkus iš didžiūnų ir bajorų, teikdamas jiems augštas valdžios vietas, ir liepė savo Saksams kareiviams vajoti per visą kraštą Leščinskio šalininkus.

Tai sukėlė visoje šalyje tokią Saksų neapykantą, kad bajorai susibūrė sąjunga arba konfederacija ir ėmė visur kauties su Saksų kariuomene. — Tuomet tautos ir karaliaus tarpininku stojo caras I Petras. Jis prispyrė Fridriką Augustą išvesti savo vokiečius kareivius Saksų žemėn, bet tuo pačiu žygiu Petras pareikalavo, kad Lenkai ir Lietuviai nelaikytų savo kariuome-

nės daugiau per 24 tūkstančius. Ta sąlyga silpnino mūsų valstybę ir nedavė jai spirties kaimynams. Bajorai buvo tam priešingi, bet Rusijos armija jau stovėjo mūsų šalyje pasiruošusi kalaviju paremti caro reikalavimus.

Tuomet per seimą, kuriame nei vienas pasiuntinys nieko nekalbėjo, kuriame visi tylėjo ir kurs delto buvo pramintas „nebyliu“ seimu, 1717 m. buvo apskelbtas tas pražūtingas įstatymas.—Nuo to meto mūsų valstybė žymiai pradėjo nykti, mūsų gi kaimynai ėmė įsigalėti. Seniau Lenkijos pavaldinys—Prūsų kunigaikštis—apsiskelbė Prūsų karalium, caras gi I Petras ėmė vadinties Rusijos ciesorium.

Fridrikas II Augustas, nenujauzdamas nė savo, nė visos šalies pažeminimo, nesirūpindamas karo reikalais, žaidė ir kėlė pokylius. Tas nelemtas karaliaus rūmų pavyzdys užkrėtė didžiūnus ir bajorus. Tad ėmė be jokio saiko ūžti ir gerti, miestai gi ir jų pramonija buvo apleista, mokslas šviesa ir mokyklos nupuolė. Fridrikas Augustas mirė 1733 metais.

Fridrikas III Augustas

1733—1763 m.

Augusto II viešpatavimas taip buvo pragaištingas abiem tautom, kad jos įsi-

geidė karaliaus iš savo tarpo; dauguma bajorų ir didžiūnų atsikreipė į Stanislovą Leščinskį. Leščinskis atvyko Varšuvon; suvažiavę į rinkimus, bajorai mielai jį sutiko ir pastatė karalium. Tečiau Leščinskis, turėdamas valdinių užuojautą, neturėjo kariuomenės. Augusto II sūnus jau ėjo iš Saksonijos, Saksų kariuomene vedinas, Rusija gi, jo pasikviesta pagalbon, atsiuntė Lenkijon 40 tūkstančių žmonių armiją. Tuomet nedidelis būrelis didžiūnų ir bajorų, nepatorodami didžiumos tautos, apskelbė savo kandidatą, Fridriką III Augustą karalium. Leščinskis pasitraukė Danskan ir, veltui pakovojęs dvejus metus su Augusto šalininkais, nuvyko Prancūzijon, apsigyveno Lotaringijoje ir ten gyveno visą savo amžių.

Fridrikas III Augustas buvo nedidelio mintrumo ir tingaus būdo; Lenkija ir Lietuva jam nerūpėjo. Kad mūsų politikos įstatymai buvo netikę (liberum veto), tai nieko padaryti per seimus neįveikdamas ir maža pats valdžios teturėdamas, medžiojo arba sėdėjo savo Saksonijos sostinėje Drezdene ir rinko karaliaus muzejun dailius paveikslus. Lenkiją ir Lietuvą valdė per Vokietį gudrininką ministerį Brühlį.—Svetimosios šalįs, labiausia Rusija ir

Prūsija, turėdamos daug kariuomenės, džiaugėsi, kad Lenkija ir Lietuva buvo silpnos; kariaudamos kits su kitu vidurinėje Europoje, vedžiojo savo kariuomenes per mūsų šalį, niokojo javus ir laukus. Prūsų karalius Fridrikas II liepė gaudyti Lenkijos žmones savo pulkams papildyti ir už maistą savo kariuomenei, imamą Lenkijoje, mokėjo dirbtiniais, netikrais pinigais. Rusija gi, pasisavinusi globos teisę ant Lenkijos nuo „nebylio" seimo 1717 m., stropiai saugojo, kad Lenkija ir Lietuva neturėtų daugiau kariuomenės, kaip per tą seimą buvo paskirta. Visi Europos kaimynai ir valdovai, destis kaip kam reikėjo, stengėsi per vieną kokį nedorą atstovą išardyti kiekvieną seimą, kad jis negalėtų nuspręsti jokių gerų įstatymų, negalėtų padidinti kariuomenės, apskelbti teisingo karo. Augustui III viešpataujant buvo visi seimai, išskyrus vieną, suardyti. Rusija pagrobė iš mūsų savo globon Kuršą.

Užuot, tokiam pavojui esant, subūrę vienon draugėn visus savo viekus, vijframework laukan neprietelius ir taisę netikusiuosius įstatymus, bajorai ir didžiūnai nuleido rankas. Jau nebebuvo jų tarpe tokių žmonių, kaip Chodkevičius, Čarneckis, Sobieskis. Lobingieji naudojosi savo turtais, darė po-

kylius ir ginčiojosi kits su kitu, nėkiek nesišildami savo kraštu; nuskurdėliai buvo užimti savo ūkiu arba ėjo tarnautų didžiūnams, darbavosi jų, ne viso krašto naudai. Valstiečiai ir miestiečiai, neturėdami nė laisvės, nė teisių, kuriomis naudojosi augštesnieji luomai, daugiausia kentėjo nuo priespaudos ir karų.

Tečiau toks baisus mūsų valstybės stovis pagalios pajudino kai-kurių didžiūnų ir bajorų širdis; jie atsigodo ir nuo pusiau III Augusto viešpatavimo pradėjo rūpinties tėvynę gelbėti. Mūsų krašte galingi kunigaikščiai Čartoriskiai (Algirdo giminės), kurie turėjo didelę valdžią Lietuvoje ir daugybę lobio Rusyje, ima į save tą rūpesnį. Lenkijoje daro ta-pat didžiūnai Potockiai, tik, nelaimė, ne išvieno veikia. Iš kitos pusės jauni Prancūzų Lunevilės auklėtiniai, karaliaus Stanislovo Leščinskio mokyklos mokiniai ir jo prieteliai, pargrįžę savo kraštan atsineša jo išmintingus patarimus ir skelbia naujas mintis, kaip geriau sutvarkyti gimtoji šalis. Du broliu Zaluskiu, abu vyskupu, vienas Krokuvos— antras Kievo, vienuolis pijoras kun. Stanislovas Konarskis ir kunigaikščiai Čartoriskiai karštai griebėsi kelti šalį iš nuopolio. Zaluskiai įsteigė pirmutinį viešąjį Varšuvos knygyną, Konarskis pertaisė mokyklas.

Tos mokyklų atmainos, kunigo Konarskio įvestos, buvo labai svarbios jaunuomenei. Ligtol Jėzuitų vedamosiose mokyklose buvo mokoma labai maža dalykų ir tai lotiniškai, Lenkų kalba buvo paniekėje. Mokinys, kurs lenkiškai kalbėdavo mokykloje, gaudavo barti, pabauda jam būdavo vadinamoji „nota linguae". Tik pijorai yra įvedę savo mokyklose tokiuos mokslus, kaip štai istorija, geografija, fizika ir kiti; šale Lotinų ir Lenkų kalba buvo įvesta. Mokiniai suprato, jogei ne gėda mokyties tėvų kalbos ir jogei ta kalba yra kiekvienam brangiausia. — Taip paskui po šimto su viršum metų yra atgijusi mūsų, Lietuvių kalba, kuomet inėjo į mokyklas ir pradėjo tarpti raštuose.

Tuo tarpu, kai Zaluskiai, Konarskis ir mokytasis kunigas Hugo Kollontaj'us dirbo mokslui, Čartoriskiai stengėsi panaikinti liberum veto ir padidinti kariuomenę. Bet į visa tai kaimynai žvairomis žiūrėjo ir trukdė naudingus darbus, tuo tarpu gi mirė 1763 m. karalius III Augustas.

Stanislovas Augustas Poniatovskis

1764 — 1795 m.

Kunigaikščiai Čartoriskiai, karštai trokšdami pataisyti Lenkų-Lietuvių šalies val-

džią ir nusimanydami negalėsią savo pajėgomis to padaryti, pasikliovė Rusija, pasisavinusia Lenkų vyriausybės globą, ir pasikvietė ją pagalbon.—Jie nežinojo, kad tik mirus III Augustui, Prūsų karalius II Fridrikas ir Rusijos carienė II Kotryna buvo šlapčia susitarusiu neleisti Lenkijoje jokių geresnių atmainų. Čartoriskiams pavyko sušaukti pirmas seimas ir per jį pataisyti šiokie-tokie įstatymai, bet kai II Kotrynai panorėjus buvo išrinktas karalium jų seserėnas, Stanislovas Augustas Poniatovskis, bailus ir silpno būdo žmogus, valdžios pagerinimas tuojau susiturėjo ir Čartoriskiai išvydo savo paklaidas.

Rusija ir Prūsai neleido panaikinti „liberum veto," apakusioji gi didžiuma ponų ir bajorų, įjunkusi į senovės ydas, neišmintingai tuo džiaugėsi. Repninas, carienės pasiuntinys prie karaliaus, pareikalavo, kad disunitai ir disidentai, t. y. liuterai ir kalvinai, turėtų tokias-pat teises Lenkijoje ir Lietuvoje ir galėtų užiminėti augštąsias vyriausybės vietas, kaip ir katalikai; taippat pareikalavo, kad Respublika (Lenkija ir Lietuva) sutiktų priimti Rusijos globą ant savęs. Tuomet didžiūnai persiskyrė per seimą į dvi dali. Vieni, Repnino vyliojami, susitelkė sąjungon, praminton Ra-

domo miesto vardu Radomo konfederacija, ir sutiko su visais Rusijos reikalavimais; vedė gi juos kunigaikštis Karolis Radvila. Kiti griežtai pasipriešino, ir Repninas liepė slapčia naktį sugauti keturius iš jų prakilniausius senatorius (jų tarpe du vyskupu) ir išvežti Kalugon.

Baro konfederacija 1768 m. Tas pasielgimas nustebino daugelį ir spyrė griebties ginklo. Padolės miestelyje, Bare, Adomui Krasinskiui, Kameneco vyskupui, taip-pat Juozapui ir Kazimierui Pulaskiams vadovaujant, bajorai susibūrė konfederacijon ir nusprendė kovą svetimai priespaudai numesti. Konfederatų būriai išėjo į laukus ir ėmė kauties su Rusų kariuomene, bet iškarto sunkų smūgį uždavė konfederacijai:

Umanės skerstuvės tais pačiais 1768 metais. Pakurstytos prieš bajorus, katalikus ir žydus, palaidos gaujos vadinamųjų aidamakų Ukrainoje, susidariusios iš senovės Kazokų liekanų ir tamsios liaudies, užpuolė Ukrainos dvarus, miestus ir vienuolynus. Tas gaujas vedė Kazokai Železniakas ir Gonta. Tie aidamakai išpiovė apie 200 tūkstančių žmonių, Umanės gi miestelyje beveik visus gyventojus. Per tokį nuopolį konfederacijos vadai buvo išspausti Rusų kariuomenės užsienin —Bet

Rusija tuomet kariavo su Turkija, Prancūzija gi ir Austrija davė pagalbą konfederatams. Tada šarvuotų konfederatų būriai paplito po visą Lenkiją ir Lietuvą. Konfederacijos vadu mūsų krašte tapo d. Lietuvos etmonas Mykolas Oginskis; į ją prisidėjo ir Karolis Radvila.—Konfederatų būriai vienur kitur karžygiškai mušėsi su Rusais, tečiau, nedaugelis tebūdami, negalėjo atsiturėti didesniosiose kovose. Ir kai Rusija, nuveikusi Turkiją, pabaigė su ja karą, svetimųjų gi šalių valdovai nebedavė pagalbos, Baro konfederacija, ketverius metus pagyvavusi, turėjo žūti.

Pirmasis Lenkijos ir Lietuvos padalijimas 1772 metais.

Kaimynės valstybės tuomet atvirai ištiesė rankas, ir siekė Respublikos žemių. Rusija pasiėmė visą Didž. Lietuvos Kunigaikštijos žiemių-rytų dalį, t. y. likusius Inflantus ir žiemių Baltąją Rusį.—Prūsija pagriebė Varmiją ir vakares Prūsų žemes (be Dansko ir Torūnės); Austrija—didžiąją Galicijos dalį.

Auklėjimo komisija 1773—1794 m.—Po to pirmojo šalies padalijimo jau ne tik atskirti žmonės, bet abi tauti, prityrusi tiek nelaimių ir pažeminimų, ėmėsi doroti save

ir taisyti valdžią.—Jau daug buvo padariusios kunigų Pijarų mokyklos, išauklėjusios visą eilę šviesių žmonių. Dabar, popežiui panaikinus Jėzuitų ordiną, paliko daugybė jų dvarų. Karalius ir jo Taryba nusprendė paskirti tuos turtus šviesti visų sluogsnių žmonėms. Buvo parinkta iš mintriausių žmonių komisija, auklėjimo arba edukacijos komisija praminta; ji pristeigė pavyzdingų mokyklų ne tik didžiuosiuose miestuose turtingiesiems, bet sodžiuose ir miesteliuose bėdniesiems gyventojams, pasodino ten gerų mokytojų ir išleido daug įmanomų knygų ir mokymosi vadovėlių.—Šviesa, šale jos turtas ir gerumė pradėjo tarpti dvaruose ir sodžiuose.—Pradėta steigti fabrikos, taisyti keliai visoje šalyje, dideliais grioviais džiovinti pelkės ir slėniosios vietos. Valstybės turto pelnas žymiai padidėjo. Karalius, kad ir silpno būdo, bet apšviestas, matydamas, ko stinga šalis, įsteigė gerą kariuomenės mokyklą ir patrankų liejyklą.—Dar labiau visi juto reikalingumą pagerinti politikos įstatymus ir įstaigas, t. y. seimų, teismų ir viso valdymo tvarkos teises.

Ketverių metų seimas. 3 gegužės 1791 m. konstitucija.

Jau keliolika metų pas mus žmonės darbavosi, Rusija gi tuo tarpu pradėjo antrą didelį karą su Turkija. Prūsuose, mirus II Fridrikui, jo impėdinis Fridrikas II Vilhelmas, bijodamas, kad Rusija labai neįsigalėtų, užjautė Lenkijos klotį. Jis net sandorą buvo padaręs su Lenkija ir Lietuva, prižadėjęs savo pagalbą, jei karas ištiktų. Tuomet Karalius ir Taryba, naudodamies rimties metu, nusprendė sušaukti seimą įstatymams pagerinti.

Seimas susirinko Varšuvoje labai didelis, sudėtas iš dvigubo skaičiaus pasiuntinių visos valstybės, ir darbavosi ketverius metus. Abiejų tautų pasiuntiniai, didžiūnai ponai ir prastieji bajorai, uoliai darbavosi, kad sutaisytų geresnius įstatymus valstybei. Tuomet pasižymėjo šviesiausi ir prakilniausi žmonės: Stanislovas Malachovskis, kunigaikštis Adomas Čartoriskis, Ignotas Potockis, Kazimieras Sapiega.

Nesutiko pataisyti įstatymų ir priešinosi nusprendimams tik keli didžiūnai ponai su nedaugeliu šalininkų, bet seimas susibūrė konfederacijon, tuomet gi nulėmė didžiuma balsų, taigi jų nežiūrėta, ir ge-

gužės 3 dieną 1791 m. seimas drauge su karalium apskelbė konstituciją, arba politikos teisių nulėmimus, iš kurių buvo svarbiausi: 1) Katalikų religija viešpatauja, bet ir kitos tikybos nevaržomos. 2) Karalių rinkimai panaikinami ir įvedamas sosto paveldėjimas. 3) Visiškai panaikinama „liberum veto" ir konfederacijos, seimų gi nutarimai sprendžiami dauguma balsų. 4) Miestiečiai ingija daug teisių, kokias ligtol bajorai teturėjo, ir pasiuntiniais ineina seiman. 5) Valstiečiai saugomi nuo ponų priespaudos ir valdomi įstatymais; dvarininkai gali jiems atiduoti žemes už činšo mokesnį. 6) Skiriama 100 tūkstančių nuolatinės pastovios kariuomenės ginti Lenkijai ir Lietuvai.—Karalius, senatas (t. y. augštoji vyriausybė), pasiuntiniai ir liaudis priesiekė bažnyčioje klausysią tų naujųjų įstatymų, ir visoje šalyje buvo didelis džiaugsmas. Prūsų karalius ir Vokietijos ciesorius I Leopoldas tuojau pritarė tai konstitucijai. Buvo tat anuo metu geriausia politikos konstitucija Europoje. Per ją kilo iš nuopolio mūsų valstybė.

Targovicos konfederacija 1792 m.

Anie keli nepatenkintieji didžiūnai, kurie priešinosi geriems įstatymams, nelem-

to atminimo žmonės: Ščensny Potockis, Severinas Ževuskis ir Ksaveras Branickis, padarė Ukrainoje Targovicoje sąjungą arba konfederaciją 3 gegužės konstitucijai sutrukdyti ir jai panaikinti; kad tai geriau jiems pavyktų, pasikvietė pagalbon II Kotryną. Rusija buvo laimingai pabaigusi antrąjį karą su Turkija. Rusų imperatorienė norėjo, kad netvarka viešpatautų Lenkijoje ir Lietuvoje, kad tos abi šalįs negalėtų įstatymų pagerėjimu sutvirtėti. Jai paliepus, tuojau 64 tūkstančiai Rusų kariuomenės įnėjo mūsų kraštan Targovicos konfederatams pagalbon.

Karalius Stanislovas Augustas išsiuntė ant Rusų visą kariuomenę, kiek tik suskubo surankioti,—45 tūkstančius žmonių. Dalis kariuomenės, vedama kunigaikščio Juozapo Poniatauskio ir Tado Kosciuškos, karžygiškai kovėsi Voluiniūje, bet ta dalis, kuri veikė Lietuvoje, kunigaikščio Liudviko Virtembergo vedama, buvo sumušta. Karalius nusigando ir liovėsi kariavęs, pats įstojo Targovicos konfederacijon ir tuo atsižadėjo konstitucijos.

Antrasis Lenkijos ir Lietuvos padalijimas 1793 m.

Karalius tikėjosi, atsidėjęs Rusų imperatorienės valiai, apsaugosiąs savo šalį

nuo karo ir nuostolių. Tuo tarpu jo nuolaidumas pataikė visai priešingon pusėn. Kai Lenkų kariuomenė atsitraukė atgal, Rusija ir Prūsai sutarė antrą kartą padalyti mūsų šalį. Prūsų karalius neištesėjo pagalbos prižado; atžagariai, pasirodė priešininkas ir abi neprietelių kariuomeni vienu žygiu užplūdo mūsų šalį. Rusija pasigriebė Baltąją Rusį, likusiąją Ukrainą ir Podolę, arba visą didžiulę valstybės dalį, net ligi ribos, einančios nuo Dinabarko (Dvinsko) per Pinską ligi Padolės Kameneco. Prūsai pasiėmė Dansko ir Torūnės miestus, Didžiuosius Lenkus ir Mozūrų dalį.

Tie, kurie buvo Targovicos konfederacijon įstoję, išvydo nusigandę, jogei ne tik konstituciją panaikino, bet ir pačią valstybę išskirstė. Mūsų šalies kariuomenė, nors taip nedidelė, kuriai paliepė karalius padėti ginklą, nusiminusi rinkosi išskaidyta, nenorėjo pamesti ginklo ir nuėjo Krokuvos linkui. Kosciuška iškeliavo užsienin.

Kosciuškos sukilimas 1794 m. ir trečiasis mūsų šalies padalijimas 1795 m.

Tie, kurie visa širdžia mylėjo tėvynę, negalėjo žiūrėti į tokį jos pažeminimą.

Kadangi karalius nemokėjo būti karaliumi, tai nors tie patrijotai ryžosi gelbėti tautos garbę. Praėjus metams po šalies padalijimo, jie šaukia Tadą Kosciušką *) ir paveda jo vyriausiai valdžiai ne tik likusią kariuomenę, bet visą sukilusią tautą. Kosciuška, tas drąsumo, dorybės ir atsidėjimo paveizdas, pašaukė ginklan visus luomus: bajorus, miestiečius ir valstiečius. Pašarvojo valstiečius dalgėmis, jais vedinas nuveikė Rusus ties Raclavicais, Krokuvos apylenkėje ir po to nuveikimo apskelbė visos šalies valstiečių laisvę. Jo manifestas, 7 gegužės 1794 m. išleistas, šiaip sakė: „Nuo to laiko valstiečiai yra liuosi, gali kur tinkami gyventi ir niekas negali atimti iš jų žemės." — Ta naujoji teisė, apskelbta per Lenkijos ir Lietuvos bažnyčias, visur buvo priimta bajorų. Sukilo visa šalis. Jokūbas Jasinskis apskelbė sukilimą Vilniūje, Mokronauskis—Varšuvoje, Henrikas Dombrauskis--Didžiojoj Lenkijoje. Prūsų karalius, kurio kariuomenė buvo jau pagriebusi Varšuvą ir kurs buvo jau apstojęs Krokuvą, turėjo atgal pasitraukti ir pats ginties.—Tečiau visuotinas sukilimas

*) Jis buvo gimęs Naugardėlio žemėje, Didžioje Lietuvos Kunigaikštijoje.

neilgai tetruko. Susijungusių neprietelių galybė daug pranešė Lenkų ir Lietuvių kariuomenės pajėgas. Antpuolėjai pagalios intraukė ir Austriją savo sąjungon prieš Lenkiją ir Lietuvą. Rusai paėmė Vilnių ir dvi jų armijos, Suvorovo ir Ferseno, ėjo Varšuvos linkui. Kad nedavus tom armijom susijungti, Kosciuška susitiko su Fersenu ties Maciejovicais ir susikovė su juo. Nuo saulei patekėjus kapojosi priešininkai nepaprastu atkaklumu. Rusai turėjo 14 tūkstančių kariuomenės, Kosciuška—5 tūkstančius aštuonius šimtus. Visi jo pulkai, spirdamies neprieteliams, žuvo ligi paskutinio kareivio toje vietoje, kurioje buvo pastatyti. Pats Kosciuška sužeistas, tris kartus mainęs arklius, kurie po juo buvo užmušti, be perstogės lakstė pagal kareivių eiles ir vedė kovon kas kartas naujus būrius.—Bet pulkininkas Poninskis pavėlavo ateiti pagalbon. Rusai apstojo Kosciušką; tris kartus kirstas galvon, apalpęs nukrito nuo žirgo, buvo pagautas ir išvežtas nelaisvėn.—Sukilimas pasibaigė. Suvorovas, Rusų vadas, paėmė Pragą ir užėmė Varšuvą; paskui Rusija, Prūsija ir Austrija pasidalija Respublikos liekanas. Rusija pagriebė Vilnių ir visą likusiąją Lietuvą ligi-pat Lietuvių Bresto; Prūsai—

Varšuvą ir visus Lenkijos vakarus; Austrija—Krokuvą ir visą pietų šalį.—Apie Lietuvių Brestą mūsų žemėje susitiko tų trijų valstybių ribos.—Karalius Stanislovas Augustas nuvažiavo Gardinan, atsižadėjo karūnos ir buvo nugabentas Peterburgan; tenai ir pasimirė 1798 m. — Konstitucija panaikinta, valstiečių paliuosavimas taippat, ir liaudies nelaisvė buvo patvirtinta visose trijose valstybėse.

Dingo Lenkų-Lietuvių valstybė, savitieji karaliai ir didieji kunigaikščiai. Tečiau yra likę tai, ko ir žmonės neįveikia sunaikinti. Yra likusi gimtoji šalis su didžiąja praeitimi ir protėvių liekanomis, ir toje tėvų šalyje—paliko tautos.

Akies žvilgsnis į paskutinį šimtą metų ligi XX amžiaus pradžios.

Kartu su Lenkų-Lietuvių valstybės šalimis, galingieji kaimynai pasidalijo savo tarpe ir tautas. *Lietuviai* dauguma ir *Latviai* atateko Rusijai: *Vilnius*, *Kaunas*, *Seinai*, *Suvalkai* su jų žemėmis, paskui *Mintauja*, *Ryga* ir *Dinabarkas* su savo sritimis; dalis gi Lietuvių apie Nemuną—*Tilžė*, *Ragainė* — buvo priskirta į Prūsus. — Lenkai buvo išdalyti tarp trijų valstybių:

Rusijos *(Lenkų karalija su Varšuva)*, Prūsų *(Poznaniaus kunigaikštija)* ir Austrijos (Galicija su *Krokuva ir Lvovu*).—*Rusėnai* (gudai) tarp dviejų valstybių: Rusijos *(Baltoji Rusis*, *Minskas*, *Kijevas*, *Luckas* ir jų sritįs drauge su Padole) ir Austrijos *(Rytų Galicija—Galičius ir Lvovas)*.

Tos tautos ir tos šalįs, bendru gyvenimu pragyvenusios kelius šimtus metų, buvo kelius kartus sukilusios ir norėjo grįžti senovės vienybėn.

Apie 1800 metus Prancūzijoje išsirado nepaprasto proto ir geležinės valios žmogus —Napoleonas Bonapartė, kurs tapęs Prancūzų ciesorium, vedinas Prancūzijos kariuomene, išdraskė Europos valstybes, numėtė nuo sostų karalius ir naujus pasodino, užkariavo pusę Europos, nubudino tautas iš miego. Taigi Lenkai ir Lietuviai kariautojai, nebetekę nė savo valstybės nė savo kariuomenės, kreipėsi į jį ir sudarė vadinamus *legijonus* arba pulkus, kurie išvieno su Napoleono kariuomene begalo drąsiai kovėsi po visą pietų ir vidurio Europą, vedami Henriko Dambrauskio.

Napoleonas, įveikęs Prūsus, atėmė iš jų vyriausias Lenkijos sritis ir vakarės Lietuvos dalį ir sudarė iš jų 1807 m. naują mažesnę valstybę: *Varšuvos kuni-*

gaikštiją, kuri buvo betgi didelis plotas su Varšuva, Poznanium ir Lietuva lig Nemuno (nuo Jurbarko ligi Gardino). Napoleonas paskyrė Varšuvos kunigaikščiu Saksonijos karalių Fridriką Augustą, karaliaus III Augusto anūką, dorą žmogų. Vėl buvo įsteigtas seimas su dviem rūmais: atstovų ir senatorių. Kun. Juozapas Poniatauskis, garsus narsumu, tapo kariuomenės vyresniuoju; ir kai Napoleonas 1809 m. kovojo su Austrija ir Austrijiečiai laikinai buvo užėmę Varšuvą, Poniatauskis impuolė Austrijon, atėmė iš Austrijiečių Krokuvą, Liubliną, tuo prispyrė juos išsikraustyti iš Varšuvos ir Kunigaikštijos ir tokiuo būdu praplėtė jos ribas. Kariuomenė, kurion rinkosi iš visų padalytųjų sričių savanoriai, tuomet buvo išaugusi ligi 75 tūkstančių žmonių.

Tečiau Varšuvos kunigaikštija kelerius metus tepatvėrė. 1812 m. Napoleonas išėjo žygiu į Rusiją, vedinas dideliausia armija; baisųs šalčiai ir badas šalyje, tyčia nuniokotoje atgal traukusiusių Rusų, pražūdė Prancūzus. Didžioji armija grįždama dingo sniego pusnyse; tik jos likčiai su savo ciesorium tepasiekė Prancūzų šalį. Ir nors Napoleonas dar kartą per kelias kovas buvo nuveikęs Prūsus, Austrijiečius ir Ru-

sus, tečiau 1813 m. pralaimėjo didelę kovą ties Leipcigu, kur Elstero upėje nuskendo sužeistas kun. Juozapas Poniatauskis; puolus Napoleonui, dingo ir Varšuvos kunigaikštija. Rusija drauge su Prūsais ir Austrija vėl užėmę mūsų šalį.

Europos monarkos 1815 m. suvažiavo Vienoje kongresan ir per jį visiems sutikus, Rusų ciesorius I Aleksandras įsteigė iš buvusios Respublikos dalies *Lenkų Karaliją,* sujungtą su Rusija ir į ją buvo priskirta (kaip pirma prie Varšuvos Kunigaikštijos) kairiojo Nemuno kranto Lietuva. Keliolika I Aleksandro taikaus viešpatavimo metų leido Lenkų Karalijai ir Lietuvai pakilti augštyn. Karalija gavo konstituciją, nors ir labai suvaržytą, kas antri metai rinkdavosi seimas, visoje šalyje stovėdavo 30 tūkstančių Lenkų kariuomenės. Lietuvoje pakilo Vilniaus universitetas ir pagarsėjo mokytais žmonėmis. Bet visoje Europoje po Vienos kongreso sujudo įvairios tautos, reikalaudamos iš savo vyriausybės didesnių politikos teisių. Visuose kraštuose žmonės slapčia telkėsi draugijomis ir darė slaptas sankalbas. Sukruto ir Lenkai, dar neseniai buvę savarankiai piliečiai. Vyriausybė pradėjo smarkiai bausti nenuoramas; tuo tarpu I Aleksandras pasimirė, po jo gi

įžengė Rusijos sostan jo brolis I Mikalojus, kurs ėmė rūsčiai valdyti. Taigi tuomet ir ištiko Lenkijoje:

Sukilimas 1830 m., kurs kitais metais pasiekė ir Lietuvą. Tas sukilimas, kurio vadai buvo Lenkijoje jenerolai; Chlopickis, paskui gi Skšineckis, Lietuvoje—Gelgudas ir Chlapovkis, išpradžios laimėjo kelias kovas, antgalo gi nupuolė. Kai Rusija privedė Lietuvon daug savo kariuomenės, Gelgudas, pragrojęs kovas ties Vilnium ir ties Šiauliais, perėjo Prūsų sieną ir padėjo ginklą. Rusų vadas Paškevičius paėmė Varšuvą ir sukilimas pasibaigė 1831 m. Ciesorius I Mikalojus uždarė Vilniaus universitetą, panaikino Varšuvos seimą ir atėmė konstituciją, visoje gi Lietuvoje ir Rusyje 1839 m. panaikino religijos uniją *) ir priskyrė stačiatikių tikybon kuo-ne visus Rusėnus (Gudus), buvusius unitus.

Trim dešimtim metų su viršum praėjus po pirmojo sukilimo, jaunuomenės nekantrumas del politikos teisių nebuvimo mūsų šalyje iššaukė naują *1863 m. sukilimą* ciesoriui II Aleksandrui viešpataujant. Jame dalyvavo ne kariuomenė, bet ginkluoti savanoriai iš bajorų, miestiečių ir šiek-tiek

*) Senovės Bresto uniją, nuo 1595 m. buvusią.

valstiečių, būriais rinkusiųsi miškuose. Tikėtasi Europos valstybių pagalbos, labiausia Prancūzijos, ir nežiūrint, kad sukilėlių buvo nedaug ir blogais ginklais, jie kovojo metus su viršum. Tečiau lauktoji pagalba neatėjo. Lenkijos ir Lietuvos sukilimas buvo nuramdytas, Lietuvai gi buvo atsiųstas valdovu general-gubernatorius Mykolas Muravjovas, kurs numalšino mūsų kraštą mirties pabaudomis, dvarų atiminėjimais ir gyventojų ištrėmimais. Nuo to meto niekas nebesvajojo kilti, ir po baisiausių nuostolių per keturias dešimtis metų mūsų krašte buvo tarytum visa sustingę.

Iš ano paskutinio šimto metų mūsų istorijos verta paminėti šie, dvasią stipriną atsitikimai:

Vilniaus universiteto žiedai 1803—1831 m.

Tas universitetas (senovės Akademija), I Aleksandrui sutikus, buvo panaujintas garsaus Adomo Čartoriskio, Lietuvos ir Rusies mokyklų globėjo; prakilni profesoriai skleidė aplinkui mokslo šviesą ir savo mokslingumu traukė če visos šalies jaunuomenę. Tos jaunuomenės tarpe pražydo pirmaeilis poetos genijus, Adomas Mickevičius, kilęs

iš senos lietuvių giminės.*) Išėjęs Vilniaus universitetą, Mickevičius gyveno Kaune ir buvo ten lotinų kalbos mokytoju. Jis yra Lenkų kalba parašęs didžių veikalų; dvejuose veikaluose: „Gražinoje“ ir „Konrade Vallenrode“ dailiausiomis eilėmis jis nupiešia Lietuvos karžygius. Ir antras ano meto poeta, Liudvikas Kondratavičius (Syrokomla), daug rašęs apie Lenkijos ir Lietuvos praeitį, aprašė „Margelio“ poemoje garbingąjį Pilėnų gynimą Gediminui viešpataujant. Teodoras Norbutas, istorikas, parašė Lenkų kalba: Dzieje narodu litewskiego (Lietuvių tautos istorija). Simanas Daukantas yra lietuviškai parašęs Lietuvos istoriją. Vilniaus universiteto pražydimo metu visoje Lietuvoje buvo daug vidutinių ir žemutinių mokyklų.

Antras iš eilės didis ir laimingas atsitikimas buvo:

Baudžiavos panaikinimas, valstiečių paliuosavimas ir žemės jiems davimas 1861 m.

Prijungus mūsų šalį į Rusiją, kur tebebuvo valstiečių baudžiava, Kosciuškos

---

*) Iš kunigaikščio Giedrio giminės.

manifestas buvo panaikintas ir baudžiava sugrąžinta; ji patvėrė dar šešias dešimtis metų su viršum. Tečiau bajorai įvairiuose mūsų šalies kraštuose juto sunkios valstiečių būties neteisybę ir nuo 1818 m. kelius kartus buvo aiškinę vyriausybei, kad reikia paliuosuoti žmones ir duoti jiems žemės. Tie reikalavimai, 1831 ir 1836 m. skelbti buvo labai gresiami. Bet kai įžengė sostan ciesorius II Aleksandras, Kauno bajorai 1857 m. kreipėsi į jį prašymu, kad panaikintų baudžiavą. Ciesorius, kurs pats buvo tuo susirūpinęs, tuomet atsikreipė ne tik į Kauno, bet į Vilniaus ir Gardino gubernijų bajorus, geizdamas pagalbos savo valdininkams, kurie dorojo sumanymą ir dėjo pagrindą naujai atmainai. Lietuvos bajorai uoliai stojo į tą darbą, ir kai rūpesnis paliuosuoti valstiečius paplito per visą Rusiją, ciesorius Vilniūje per suvažiavimą dėkojo Lietuvos bajorams užu paveizdą, duotą visai valstybei. (Netrukus po to 1863 m. sukilimas del priežasčių, kurias esame augščiau paminėję, įstūmė mūsų šalį į naujus nuopolius, jų gi skaičiūje buvo: atėmimas daugelio bažnyčių mūsų kraštui ir uždarymas daugybės mokyklų).

Trečias, padrąsinąs mus atsitikimas, jau labai mums artimas savo laiku:

1904 m. buvo sugrąžinta spauda, arba teisė spauzdinti Lietuvių kalba knygos.

Po 1863 m. sukilimo general-gubernatorius Muravjovas, įvairiais būdais bauzdamas mūsų šalį, užgrėsė spauzdinti lotiniškomis raidėmis knygas ir raštus Lietuvių kalba. Lietuviai katalikai, neturėdami nė maldų knygų, nė laikraščių, nė šiaipjau raštų, buvo verčiami dideliu vargu gabenties to dvasios peno iš užusienio. Prakilnių Lietuvių rašytojų vyskupų, Motiejaus Valančauskio ir Antano Baranauskio, veikalai negalėjo būti spauzdinami gimtojoje šalyje; reikėjo siekties užsienio. Pagalios vyriausybė 1904 m. panaikino uždraudimą. Vėl buvo leista spauzdinti Lietuvių knygos lotiniškomis raidėmis.

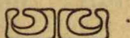
Nuo to meto Lietuvių tauta žymiai pradeda atgyti; atgijimas kįla visų-pirma iš valstiečių tarpo. Pasirodo Vilniūje pirmasis Lietuvių kalba dienraštis, ten-pat įsisteigia pirmoji „Lietuvių Mokslo Draugija“. Kaune įsteigta pirmutinė draugija Lietuvių knygoms leisti, vardu „Šv. Kazimiero Draugija“, pirmutinė apšvietimo draugija: „Saulė“, po jų visa eilė kitokių draugijų. Tokiuo tad gyvenimu Lietuva yra apreiškusi XX amžiaus pradžią.

Ciesoriui II Mikalojui davus (1905 m.) konstituciją visai Rusijos valstybei, tautos gyvybė išnaujo pradėjo plėtoties visuose mūsų šalies kraštuose. Be trukšmo, sunkiai darbuodamosios stengiasi tautos sustiprinti savo pajėgas, padidinti šviesą ir gerovę.

Lietuvių tauta geidžia vėl apreikšti savo sielą žmonijos darbuose ir Bažnyčios nuopelnuose. Mūsų tauta įsigalės savo ir žmonijos naudai ir eis garbingu keliu, kad tik mes išlaikytume gyvą, jautrų ryšį su visa mūsų praeitimi.

Vienas mūsų tautos gaivintojas (Vincas Kudirka) šiaip karštai šaukia:

Lietuva, tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme!
Iš praeities tavo sūnųs vien stiprybę semia,
Tegu tavo vaikai eina vien takais dorybės,
Tegu dirba tavo naudai ir žmonių gėrybei,
Tegu saulė Lietuvoj tamsumus nušalina,
O šviesa ir tiesa mūs' žingsnius telydi!
Tegu meilė Lietuvos dega mūsų širdyse,
Vardan tos Lietuvos, vienybė težydi.

Lietuvos istorijos klausimai.

I DALIS.

Iškur yra atėję Lietuvių protėviai?

Kame jie apsigyveno?

Kuriomis giminėmis buvo išsiskaidę senovėje?

Senovės Lietuvos ribos?

Kiek Lietuvių nūdien lietuviškai tebešneka?

Su kuriomis tautomis kaudavosi Lietuvių giminės senų-senovėje?

Kuo vardu buvo pirmutinis pasakingojo meto karalius ir kokie jo darbai?

Kur ir kuomet yra išėję Varegai?

Kaip vadinosi giminės, Latvijoje gyvenusios?

Kuriais metais yra ten atėję Vokiečiai?

Kuo vardu buvo pirmutinis Latvijos misijonorius?

Kas yra įsteigęs Rygos miestą, kuriais metais ir kokį ordiną yra ten inkūręs?

Kaip Kardininkai elgdavosi?

Kas kovojo ir gynė Latviją, kai ji buvo jau nustojusi savaimės, ir kaip Vokiečiai yra praminę Latvijos sritis?
Kuo vardu buvo pirmasis Prūsų apaštalas ir koks buvo jo gyvenimo galas?
Su kuo yra kariavę Prūsai XI ir XII amžiu?
Kas paskui yra skelbęs Kristaus mokslą Prūsams ir kaip jam klojosi?
Kas sugadino jo darbą?
Kas parkvietė Kryžiuočius ir kokie jie buvo?
Kaip Kryžiuočiai skelbė Kristaus mokslą?
Per kiek metų jie užkariavo Prūsus?
Kur nusigabeno tie Prūsai, kurie nenorėjo pasiduoti?
Kas sulig pasakojimų esąs pirmutinės, Lietuvoje viešpatavusios kunigaikščių giminės pradėtojas?
Kuo buvo garsųs pirmutiniai tos giminės kunigaikščiai?
Pasakyti vardus kunigaikščių, XI ir XII amžiais kariavusių su Rusimi?
Kas buvo pirmutinis Didysis kunigaikštis ir kuomet jis subūrė Lietuvą?
Kame buvo viešoji Rimgauto kova su Rusimi?
Apsakyti kovą ties Saule.

Kuomet susijungė Kardininkų Ordenas su Kryžiuočių Ordinu?
Ką įveikė Karingasis Erdvila ir kokią šalį prijungė į Lietuvą?
Kada prasideda tikroji istorija ir tikrasis metų skaitliavimas?
Kuriomis dalimis skirstoma Lietuvos istorija?

II DALIS.

Kuris Didysis Lietuvos kunigaikštis buvo priėmęs krikščionių tikybą ir karūnavęsis karalium?
Kas jį spyrė primti krikščionių tikybą?
Kas ir kame karūnavo Mindaugą?
Kodel jis sutraukė sandorą su Kryžiuočiais?
Kur įveikė Žemaičiai Kryžiuočius ir kuriais metais?
Ar Mindaugas buvo rūpinęsis grąžinti Lietuvoje krikščioniją ir keno inkalbinėjamas?
Kuomet ir kas yra nužūdęs Mindaugą?
Kurie popežiai pagarba minėjo savo laiškuose Mindaugo vardą?
Kas paveldėjo sostą po Mindaugo?

Kokia mirtimi yra žuvęs Trainaitis?

Koks buvo Valstininko viešpatavimas?

Kas yra jį nužūdęs, kame ir del kurios priežasties?

Kurioji giminė išnyko mirus Valstininkui?

Koks buvo Lietuvos stovis nuo Valstininko ligi Vitenio?

Išskaityti pasakiniai to meto kunigaikščiai?

Koks nepaprastas veikalas yra menamas Narimanto darbu?

Išskaityti to meto istorijos kunigaikščiai?

Kuris iš jų buvo garsiausias ir ką yra beviešpataudamas padaręs?

Kas buvo Vitenis prieš sostan įžengdamas?

Pasakyti svarbieji atsitikimai.

Kokį gynimosi nuo Kryžiuočių būdą yra nustatęs Vitenis Panemuniu?

Ką yra nuveikęs Vitenis Inflantuose ir kam tuomet buvo atėjęs talkon?

Kame jis yra pralaimėjęs?

Kuo jis atgavo Polocką ir kuriais metais?

III DALIS.

Kokie didieji atsitikimai buvo Gediminui viešpataujant?
Kas ir su kuo kovėsi Kaune?
Ką nuveikęs Gediminas atgavo Kauną?
Ką jis yra įveikęs Pogiryje ir Valuiniūje?
Papasakoti Vilniaus įsteigimo pasaka.
Į kurį popežių buvo rašęs Gediminas ir ko iš jo prašęs?
Ką jis kvietėsi Vilniun, iškur ir kam?
Kaip Kryžiuočiai sutrukdė?
Apsakyti Pilėnų gynimąsi.
Su kuo buvo Gediminas susibūręs?
Kurių tolimųjų šalių buvo siekusi jo galybė?
Kuriais metais ir kaip jis yra numiręs?
Pasakyti Gedimino sūnųs.
Kas ir kodel atėmė iš Jaunučio Vilnių?
Kiek žygių buvo padarę Kryžiuočiai Algirdui viešpataujant, ir kiek Lietuviai?
Kas ir kaip gynė Kauną 1362 m.?
Ko geidė Algirdas iš ciesoriaus IV Karolio, įsimanęs priimti krikščionių tikybą?
Kuo yra įsižymėjęs Petras Gostautas?
Kokia sandora baigėsi Algirdo karas su D. Kazimieru?

Iš kó Algirdas atėmė Padolę ir kuriuos kunigaikščius ten pasodinęs?

Kokią šalį jis dar prijungė į Lietuvą?

Su kuo kovojo del tų šalių?

Pasakyti Algirdo sūnųs, labiau pagarsėję istorijoje.

Kuo prasikalto Jogaila Kęstučiui, sostan įžengęs?

Kaip tuomet pasielgė Kęstutis?

Apsakyti Johannisburgo paėmimas.

Kaip ištrūko Kęstutis iš Marienburgo ir keno padedamas?

Kuo Jogaila yra antrą kartą nusidėjęs savo dėdei stovykloje ties Trakais?

Kiek jis yra kaltas, kad Kęstutis buvo nužūdyas?

Kaip yra pasielgęs Jogaila su Vytautu ir kaip Vytautas buvo išgelbėtas?

Kodel Vytautas buvo susibūręs su Kryžiuočiais?

Kuo yra baigęsis tas pirmasis jo karas su Jogaila?

Keno vyru tapo Jogaila ir su kokia tauta jis suderino Lietuvius?

Kuriais metais ir kaip buvo pakrikštyta Lietuva?

IV DALIS.

Kas buvo priežastis antrojo Vytauto karo su Jogaila?

Apsakyti Vilniaus apstojimas.

Kuo pasibaigė tas antrasis namų karas?

Kam viešpataujant Lietuva buvo labiausiai pagarsėjusi?

Kaip Kryžiuočiai atkeršijo Vytautui?

Kaip pasielgė Vytautas su sukilėliais kunigaikščiais?

Kame Lietuvos su Lenkija unija buvo pirmą kartą Lietuvių patvirtinta ir kuriais metais?

Kuris Jogailos su Vytautu bendrasis nuveikimas buvo visų-garsiausias? Papasakoti.

Kame buvo antroji Lietuvos su Lenkija unija ir kuriais metais?

Kuomet ir kaip buvo paversti Žemaičiai krikščionimis?

Apsakyti nuolatos Vytauto santykiai su Totoriais?

Kokie buvo Lietuvos uostai priešpriešiais?

Apsakyti Lietuvos būtis Vytautui viešpataujant.

Koks buvęs Vytauto pabūdas ir būdas?

Kaip yra pasielgęs Vytautas su D. Naugardu?

Kokios buvo tarybos per Lucko suvažiavimą ir kas ten dalyvavo?

Kuriais metais ir kame numirė Vytautas?

Kaip yra pasielgęs Svidrigaila su karalium?

Kas ir kaip numetė jį nuo sosto?

Apsakyti kova ties Ukmerge.

Kodel buvo nužūdytas Zigmuntas Kęstutaitis?

Keno globiamas Kazimieras Jogelaitis ėmė valdyti Lietuvą ir ką yra tuomet padaręs?

Ką paskyrė Krimo kanu ir kokie to kano santykiai buvo su Lietuva?

Ko varžėsi Lenkai ir Lietuviai Kazimirui Jogelaičiui viešpataujant?

Koks galas buvo tų varžymųsi?

Kuris kanas išardė sandorą su Lietuva?

Kuri Rusėnų šalis atsiskyrė nuo Lietuvos Kazimierui Jogelaičiui viešpataujant ir kaip tat atsitiko?

Pasakyti Kazimiero Jogelaičio sūnųs.

Kurių Rusies žemių ir miestų yra nustojęs Aleksandras?

Kas yra pralaimėjęs ties Viedroša ir kurią kovą?

Kada Smolenskas buvo pirmą kartą apstotas ir kas jį yra atgynęs?

Kas buvo Glinskis ir kaip jis elgėsi? Papasakoti jo darbai.

Kurio miesto Lietuva yra nustojusi per karą su Rusija Seniui Zigmuntui viešpataujant?

Apsakyti šv. Kazimiero stebūklai.

Kas tai buvo kariuomenės Sąjunga?

Kas yra buvęs pirmutinis Kazokų atamonas, ir kur gyveno kazokai?

Kuomet yra iširęs Prūsų Kryžiuočių Ordinas, ir kuomet Inflantų?

Kuomet buvo išleistas Lietuvos Statutas ir kas yra jį sutvarkęs?

Kas buvo Rusų karo priežastis viešpataujant Zigmuntui Augustui?

Kuris miestas buvo nustotas per tą karą ir kuriais metais?

Kada buvo sutarta Liublino unija?

Kuo yra garsus vyskupas Protasevičius?

V DALIS.

Kas buvo pirmasis rinktinis karalius ir kaip ilgai yra viešpatavęs?

Kiek naudos davė Lietuvai Stepono Batorio viešpatavimas?

Ką gera yra padaręs vyskupas Melchijoras Giedraitis?

Kame numirė Steponas Batory's?

Su kuo yra kariavęs III Zigmuntas ir kurį miestą atgavęs?

Pasakyti, kokie yra buvę garsieji etmonai jam viešpataujant.

Kas buvo Bresto unija?

Papasakoti Polenuvos santaikos sąlygos, kuomet, keno ir su kuo ji buvo padaryta.

Koks karas buvo prasidėjęs IV Vladislovo viešpatavimo pabaigoje?

Kiek ir kokių karų yra vedęs Jonas Kazimieras?

Svarbioji karų nesisekimo priežastis, nors buvo ir laimėtų kovų?

Kuri Lenkijos tvirtuma atsigynė nuo Švedų?

Kurie vyskupai ir kam viešpataujant yra įsteigę atlaidų Kalvarijas Žemaičiuose ir ties Vilniūmi?

Kurs buvo garsiausias vadas prie Jono Kazimiero?

Kam nuolatos pasidavinėjo Kazokai, atsiskyrę nuo Lenkijos ir Lietuvos?

Su kuo, kuriais metais ir kuriomis sąlygomis buvo padaryta Olyvos santaika?

Su kuo, kuomet ir kokios rimties laikatarpio sąlygos buvo padarytos Andrusave?

Kokia buvo santaika 1672 m., kurios seimas nepatvirtino?

Kaip 20 tūkstančių kariuomenės Jonas Sobieskis yra įveikęs 100 su viršum tūkstančių Turkų?

Didieji Jono Sobieskio kovų laimėjimai?

Ko jis buvo norėjęs įtraukti karan su Turkija ir kaip yra apsirikęs?

Kuri galinga giminė neteisingai yra vadovavusi Lietuvoje prie II Augusto ir kuo tai yra pasibaigę?

Su kuo buvo susiderinęs karalius II Augustas ir ant ko?

Keno teikiamas buvo išrinktas karalium Stanislovas Leščinskis?

Kas buvo apskelbta per „nebylį“ seimą ir kuriais metais?

Kas yra pradėjęs šilties mūsų šalies valdžios pataisymu ir apšvietimo pakėlimu prie III Augusto?

Keno teikiamas buvo išrinktas karalium Stanislovas Augustas Poniatauskis?

Kas tapo Baro konfederacijos vadas?

Kurių žemių yra nustojusi Lenkija ir Lietuva per pirmąjį valstybės padalijimą ir kuriais metais?

Kokie buvo Ketverių Metų Seimo nutarimai ir kuriais metais apskelbti? Kaip jie vadinosi?

Ko norėjo Targovicos konfederacija ir kas buvo jos vadas?

Kas buvo atimta antruoju valstybės padalijimu ir kuriais metais?

Kas buvo padaryta gimtajai šaliai Auklėjimo (Edukacijos) Komisijos ir kuomet ji darbavosi?

Pasakyti dvi didžiausi kovi per Kosciuškos sukilimą? Ką apskelbė Kosciuška manifeste?

Kuriame daikte siekėsi valstybių ribos, pasidalijusių mūsų šalį, ką jos yra pagrobusios ir kuriais metais?

Kas buvo sudaręs Varšuvos kunigaikštiją, kuomet ir kokio didumo yra buvusios jos ribos?

Kame žuvo kunigaikštis Juozapas Poniatauskis?

Per kokį suvažiavimą, kuriais metais buvo įsteigta Lenkijos Karalija?

Kuri Lietuvos dalis buvo į ją priskirta?

Koks universitetas buvo pražydęs Lietuvoje ir kuris garsus žmogus buvo jo mokinys?

Kuriais metais buvo sukilimai?

Kuomet valstiečiai buvo paliuosuoti iš baudžiavos ir žeme apdalyti?

Kuriais metais buvo sugrąžnta teisė spauzdinti lietuvių raštus?

Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių viešpatavimo metų skaičius.

Vaidevutis (spėjamoji gadynė, pasakingasis metas).

Palemono giminė.

Spėjamas metų skaičius.

Palemonas (sulig pasakojimų pradėjęs giminę) . .	X amžius.
Kūnas, Borkus, Spera . .	XI „
Kernas, Gimbutas	„ „
Mantvila	„ „
Erdvila	„ „
Mingaila	XII amžius.
Skirmantas	„ „
Trainaitis	„ „
Algimantas.	XIII amžius.
Rimgautas	nuo 1226 m.
Karingasis Erdvila . . .	„ 1240 „

Tikras metų skaičius.

Mindaugas (1253 m. karūnuotas karalium). . . . . . . 1242 m.
Trainaitis . . . . 1263 „
Valstininkas . . . . 1265 „
Palemono giminė išnyksta . . 1267 „

Lietuva išskaidyta.

Žymesnieji kunigaikščiai.

Pasakiniai	*Šventaragis* . .	1267—1283 metų tarpe
	Girmantas . .	
	Giliginas . . .	
	Trabas. . . .	
	Romantas. . .	
	Narimantas. .	
	Butegeidis . .	
	Girdenis . . .	
	Daumantas. .	
	Traidenis. . .	

Liūtovaro giminė.

Lietuva susiburia.

Liūtovaras ir Vitenis . . . nuo 1283 m.
Vitenis vienas. . . . . . . „ 1292 „
Gediminas . . . . „ 1315 „
Jaunutis . . . . „ 1340 „

Algirdas . . . . nuo 1345 m.
Jogaila pirmą kartą . . . „ 1377 „
Kęstutis . . . . „ 1381 „
Jogaila antrą kartą . . . „ 1382 „

Lietuva jungiasi su Lenkija 1386 m.

Skirgaila . . . . nuo 1387 „
Didysis Vytautas . . . . „ 1392 „
Svidrigaila . . . . „ 1430 „
Zigmuntas Kęstutaitis . . „ 1432 „
Kazimieras Jogelaitis . . „ 1440 „
Aleksandras . . . . „ 1492 „
Senis Zigmuntas . . . . . „ 1506 „
Zigmuntas Augustas . . . „ 1544 „
ligi 1572 „

Rinktiniai Lenkų Karaliai — Didieji Lietuvos Kunigaikščiai.

Henrikas Valezijus . . . . . 1574 m.
Steponas Batory's . nuo 1576—1586 „
III Zigmuntas . . „ 1587—1632 „
IV Vladislovas . . „ 1632—1648 „
Jonas Kazimieras . „ 1648—1668 „
Mykolas Kaributas-Visnioveckis . . „ 1669—1673 „
III Jonas Sobieskis „ 1674—1696 „

Fridrikas II Augustas . . . . . . nuo 1697—1704 m.
Stanislovas Leščinskis . . . . . . „ 1704—1709 „
Fridrikas II Augustas antrą kartą. „ 1709—1733 „
Fridrikas III Augustas . . . . . . „ 1733—1763 „
Stanislovas Augustas Poniatauskis. „ 1764—1795 „

Trumpas senovės Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos provincijų aprašymas.

Tikroji Lietuva.

Didžiosios upės: *Nemunas*, *Neris (Vilija)*, *Šventoji ir Šešupė*.

Didieji ežerai: *Trakų*, *Žąslių*, *Ežerėnų*.

„ kalnai: *Panerių* kalvos ties Vilnium.

Didieji miestai: **Vilnius** ant Vilijos (Neries) kranto, Gedimino 1322 m. įsteigas.— **Trakai** ant ežero kranto su Kęstučio pilies griuvėsiais ant salos. — **Kaunas** Neries ir Nemuno santeklyje. **Lyda**, **Ašmena**, *Druskininkai*, **Ukmergė** (Vilkmergė), **Panevėžys**. — Če senovėje buvo *Kernavės*, Panemunio *Naujapilies* ir *Krevės* pilis, kurių nūdien tik griuvėsių liekanos yra belikusios.

Žemaičiai.

Didžiosios upės: *Dubisa* ir *Nevėžis*, kurios inteka *Nemunan*; *Sperių* ežeras.

Žymesnieji miesteliai: *Palanga* Baltųjų jūrių pakrantėje, Lietuvių senovės uostas. Apylenkėje yra *Birutės kalnas.* — **Kražiai, Raseiniai, Kėdainiai, Varniai, Šiauliai, Upytės, Telšiai,** *Veliuona*, kitados buvusi tvirtuma, kur Gediminas žuvęs.

Lietuvių Rusis.

Didžiosios upės: *Nemunas* ir *Ščara.*

Didieji miestai: **Minskas, Naugardėlis,** karaliaus Mindaugo būklė. Pamiestėje styra kalva, vadinama *Mindaugo kalnu.* **Valkaviškis, Slanimas, Sluckas, Kleckas, Prūžonįs.**

Pógiris.

Didžiosios upės: *Narevas* ir *Būgas.*

Didieji miestai: **Lietuvos Brestas** Muchovco ir Būgo santeklyje. — **Drogičinas** Pabūgėje, **Bielskas, Balstogė.**

Pagirys.

Didžiosios upės: *Tripentė*, kuri inteka Dniepran, *Stuirė*, *Oruinius*, *Josiadla* ir *Pinė;* visos inteka Tripentėn.

Didieji miestai: **Pinskas, Kobrinas, Turąva, Mozirius.**

Baltoji Rusis.

Didžiosios upės: *Dauguva*, *Dniepras* ir *Berezina*.

Didieji miestai: **Braslavas**, **Polockas** ant Dauguvos kranto, **Vitebskas** ant Dauguvos kranto, **Smolenskas** ant Dniepro kranto, **Orša**, **Mstislavas**, **Magilevas**, **Rogačevas**.

Voluinius.

Didžiosios upės: *Stuirė*, *Oruinius*, *Teteravas*.

Didieji miestai: **Luckas** ant Stuirės kranto, D. Vytauto būklė. Če lig šios dienos tebėra gražūs pilies griuvėsiai. — **Žitomierius** ant Teteravo kranto, **Ovručas**, **Berdičevas**. Tie miestai buvo Lietuvos Voluiniūje; Lenkų Voluiniūje buvo *Vladimieras* ir *Kremenecas*.

Ukraina su Sieversko Rusimi.

Didžiosios upės: *Dniepras* inteka į Juodąsias jūres, *Desna* ir *Vorskla* inteka Dniepran.

Didieji miestai: **Kijevas** ant Dniepro kranto, **Cernigovas**, **Perejaslavas**, **Cerkasai**, **Kremenčiukas**. Į tikrosios Ukrainos pietų

rytus **Sieversko Rusis** su: **Brensko, Starodubo, Sieversko-Naugardo** miestais.

Padolė.

Didžiosios upės: *Būgas* ir *Dniestras* inteka į Juodąsias jūres.

Didieji miestai: **Padolės Kamenecas, Magilevas, Braclavas, Vinica, Baras.**

Inflantai.

Didžiosios upės: *Dauguva* ir *Venta* inteka į Baltąsias jūres.

Didieji miestai: **Ryga** tikruosiuose Inflantuose, **Dinabarkas** senovės Žemgalių žemėje, **Mintauja** (Jelgava) ir **Venta** Kuršo žemėje, **Revelis** Igaunių (Estų) žemėje.

TURINYS.

ĮŽANGA.

I DALIS.

Seniausieji laikai ligi Mindaugo įžengimo sostan 1242 m.

Karas su Kardininkais.

II DALIS.

Lietuvos ūgis. Nuo Mindaugo ligi Gedimino 1315 met.

Lietuvai išsiskaldžius.

III DALIS.

Lietuva eina platyn. Nuo Gedimino ligi Jogelės (Jogailos) krikšto 1386 m.

IV DALIS.

Lietuva susijungusi su Lenkija. Nuo Jogailos ligi Zigmunto Augusto mirties 1572 m.

V DALIS.

Rinktiniai Lenkų karaliai. — D. Lietuvos kunigaikščiai.

Lietuvos istorijos klausimai.

Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių viešpatavimo metų skaičius.

Vaidevutis (spėjamoji gadynė, pasakingasis metas).

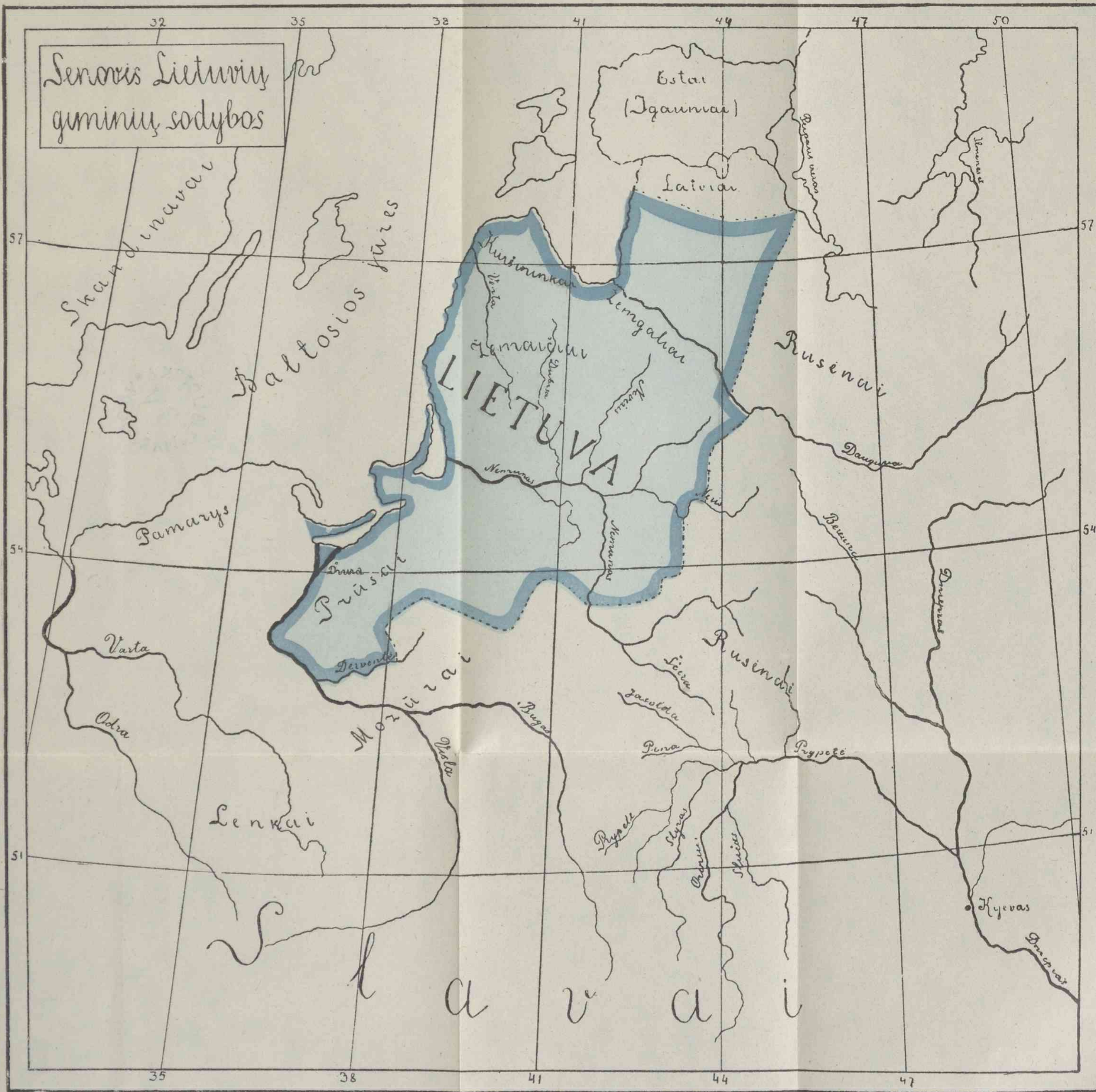
Palemono giminė.

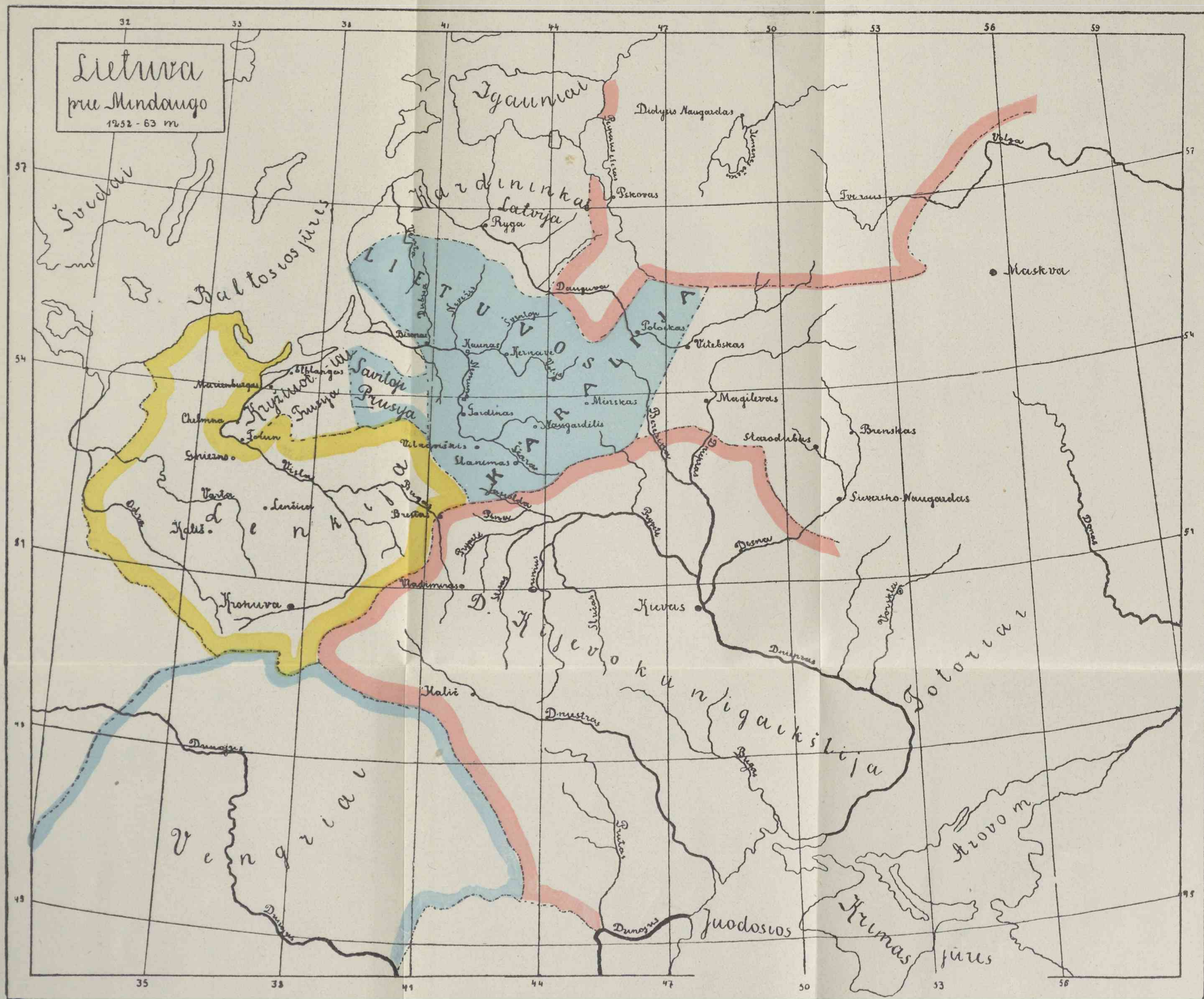
Liūtovaro giminė.

Trumpas senovės Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos provincijų aprašymas.

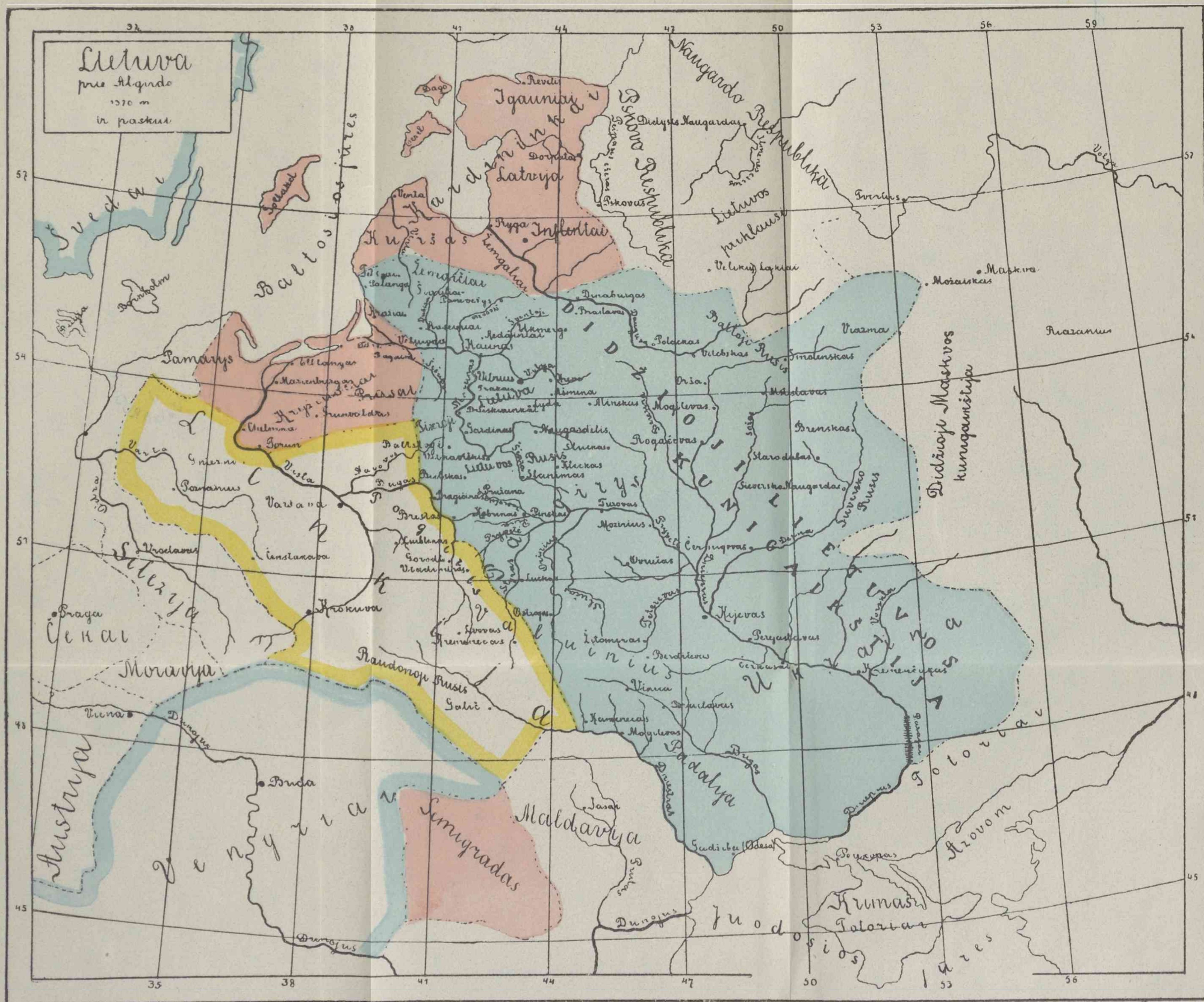

Senovės Lietuvių giminių sodybos
32
35
38
41
44
47
50
57
54
51
Skandinavai
Baltosios jūres
Estai (Igauniai)
Latviai
Kuršininkai
Žiemgaliai
Žemaičiai
LIETUVA
Nemunas
Rusinai
Dauguva
Pamarys
Prūsai
Derventa
Mozūrai
Varta
Odra
Lenkai
Vysla
Bugas
Pripetė
Rusinai
Kyjevas
Dnepras
Slavai

Lietuva
prie Mindaugo
1252-63 m
Švedai
Igauniai
Didysis Naugardas
Kardininkai
Latvija
Ryga
Pskovas
Tveras
Volga
Maskva
Dauguva
LIETUVOS KARALIJA
Polockas
Vitebskas
Kaunas
Kernavė
Minskas
Gardinas
Magilevas
Starodubas
Brenskas
Slanimas
Savitoji Prusija
Kryžiuočiai
Prusija
Marienburgas
Elblangas
Chelmna
Torun
Gniezno
Varta
Odra
Kališ
Lenkija
Bugas
Brastas
Pinskas
Vladimiras
Krokuva
D. Kijevo kunigaikštija
Kijevas
Desna
Dniepras
Halič
Dniestras
Dunojus
Vengriai
Totoriai
Juodosios jūros
Krimas
Azovo

Lietuva
prie Algirdo
1370 m
ir paskui
Švedai
Baltosios jūres
Naugardo Respublika
Pskovo Respublika
Didysis Naugardas
Pskovas
Lietuvos priklausė
Tverius
Maskva
Možaiskas
Viazma
Riazanius
Didžioji Maskvos kunigaikštija
Igauniai
Latvija
Dorpatas
Ryga
Inflantai
Kuršas
Žemgaliai
Žemaičiai
Palanga
Kaunas
Vilnius
Trakai
Gardinas
Naugardukas
Slonimas
Kleckas
Pinskas
Kobrinas
Brestas
Dinaburgas
Polockas
Vitebskas
Smolenskas
Baltoji Rusis
Orša
Minskas
Mogilevas
Rogačevas
Brenskas
Starodubas
Černigovas
Turovas
Mozirius
Ovručas
Kijevas
Perejaslavas
Čerkasai
Žitomiras
Vinnica
Kamenecas
Bugas
Padalija
Totoriai
Azovo
Krimas
Juodosios jūres
Dunojus
Maldavija
Jasai
Semigradas
Vengrija
Buda
Austrija
Viena
Moravija
Čekai
Praga
Silezija
Vroclavas
Čenstakava
Krokuva
Raudonoji Rusis
Galič
Lvovas
Kremenecas
Ostrogas
Luckas
Vladimiras
Gorodlo
Varšava
Vysla
Poznanius
Torun
Chelmno
Grunvaldas
Marienburgas
Prūsai
Pamarys
Varta